

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Η λαϊκή βασιλοφροσύνη στον αγγλικό εμφύλιο
πόλεμο, 1642-1651**

Όνοματεπώνυμο: Αντώνης Φλέγκας

(Α.Μ.: 1561201701064)

Τριμελής Επιτροπή: Κ. Γαγανάκης (επόπτης),

Κ. Ράπτης, Μ. Παπαθανασίου

Ακαδημαϊκό έτος: 2018-2019

Αθήνα 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντομογραφίες.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΜΕΡΟΣ Α΄: ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ, 1603-1640.....	11
Η μοναρχική ιδεολογία των πρώιμων Στιούαρτ.....	12
Αναπαραστάσεις της ιερής μοναρχίας κατά τη βασιλεία του Καρόλου Α΄.....	16
Συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας στην προεπαναστατική Αγγλία.....	21
Κοινωνική αλλαγή και πολιτικοποίηση των λαϊκών στρωμάτων.....	24
Λαϊκή θρησκευτικότητα και κουλτούρα: το θέμα του αντιπουριτανισμού.....	29
ΜΕΡΟΣ Β΄: Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΛΑΪΚΑ ΣΤΡΩΜΑΤΑ, 1640-1646.....	42
Η υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας.....	46
Η παρέμβαση του Καρόλου Α΄ στη δημόσια σφαίρα, Ιαν.-Αύγ. 1642.....	57
Η αγγλική βασιλοφροσύνη της δεκαετίας του 1640 και του 1650.....	67
Η συγκρότηση του βασιλικού στρατού.....	71
Πλήθος και βασιλοφροσύνη: φιλοβασιλικές εξεγέρσεις, ταραχές και δράσεις στη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου πολέμου.....	83
ΜΕΡΟΣ Γ΄: ΒΑΣΙΛΟΦΡΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΛΑΟΣ, 1646-1651.....	95
Η εξέλιξη της προπαγάνδας των βασιλοφρόνων.....	96
Φιλοβασιλικές δράσεις του πλήθους την περίοδο 1647-1648.....	105
Ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος και η εκτέλεση του Καρόλου Α΄.....	114
Οι λέξεις στην υπηρεσία των Στιούαρτ: στασιαστικός λόγος εναντίον του Κοινοβουλίου και της Κοινοπολιτείας.....	116
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	121
ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	125

Συντομογραφίες

<i>CJ</i>	<i>Journal of the House of Commons</i>
<i>LJ</i>	<i>Journal of the House of Lords</i>
<i>HMC: 2nd Report</i>	<i>Historical Manuscripts Commission, 2nd Report</i>
<i>HMC: Portland MSS, i</i>	<i>Historical Manuscript Commission, 13th Report, Appendix, Part I: The Manuscripts of His Grace the Duke of Portland, vol. I</i>
<i>HMC: Portland MSS, iii</i>	<i>Historical Manuscript Commission, 14th Report, Appendix, Part II: The Manuscripts of His Grace the Duke of Portland, vol. III</i>
<i>SRO: Q/SR</i>	<i>Somerset Record Office: Quarter Sessions Records for the County of Somerset, Sessions Rolls</i>

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το καλοκαίρι του 1642 η Αγγλία εισήλθε σε έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, διάρκειας εννέα χρόνων, που άλλαξε ριζικά την πολιτική ιστορία της χώρας, μέσα απ' τις επαναστατικές ανακατατάξεις που προκάλεσε. Οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές, ο βασιλιάς Κάρολος Α΄ και το Μακρόβιο Κοινοβούλιο, κατάφεραν να κινητοποιήσουν με πολιτικά και ιδεολογικά μέσα ένα μεγάλο μέρος του αγγλικού πληθυσμού προς υποστήριξή τους. Ως προς το Κοινοβούλιο, δεν είναι λίγες οι ιστορικές μελέτες που εξετάζουν το θέμα της απήχησής του στα λαϊκά στρώματα.¹ Ωστόσο, το θέμα της λαϊκής βασιλοφροσύνης παραμένει σε μεγάλο βαθμό παραμελημένο από τους ιστορικούς της Αγγλικής Επανάστασης, κι αυτό παρότι η ιστοριογραφική παραγωγή για τη βασιλοφροσύνη εν γένει, βρίσκεται σε άνοδο τα τελευταία χρόνια.²

Σ' αυτό το σημείο, και πριν προχωρήσουμε σε οποιαδήποτε ανάλυση, είναι απαραίτητη μία διασαφήνιση των εννοιών που εμφανίζονται διαρκώς στην παρούσα εργασία. Ως βασιλοφροσύνη μεταφράζεται ο αγγλικός όρος *royalism* και ως βασιλόφρονας (ή εναλλακτικά φιλοβασιλικός) ο αγγλικός όρος *royalist*. Με την έννοια που χρησιμοποιούνται εδώ, η βασιλοφροσύνη και οι βασιλόφρονες είναι δύο έννοιες που εμφανίστηκαν για πρώτη φορά το 1641-2 και αναφέρονται σε μια πολύ συγκεκριμένη πολιτική και ιδεολογική θεώρηση, που δεν ταυτίζεται απαραίτητα με το αίσθημα της βασιλοφροσύνης. Τα βασικότερα χαρακτηριστικά αυτής της πολιτικής ιδεολογίας είναι η προσωποπαγής αφοσίωση στον Κάρολο Α΄ και τους διαδόχους του, η υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας από την πουριτανική μεταρρύθμιση και η έλλειψη εμπιστοσύνης προς τους ηγέτες του Μακρόβιου Κοινοβουλίου. Με τη λέξη βασιλικός μεταφράζεται ο αγγλικός όρος *royal*, που αναφέρεται σε κινήσεις και πρωτοβουλίες του ίδιου του βασιλιά και της μοναρχίας.

¹ Για το λαϊκό κοινοβουλευτισμό, βλ. B. Manning, *The English People and the English Revolution*, Harmondsworth: Penguin Books, 1976· J. Walter, *Understanding Popular Violence in the English Revolution: The Colchester Plunderers*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1999· J. Walter, *Covenanting Citizens: The Protestation Oath and Popular Political Culture in the English Revolution*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2017· A. Hopper, 'The Clubmen of the West Riding of Yorkshire During the First Civil War: "Bradford Club-Law"', *Northern History*, 36:1 (2000), σελ. 59-72· A. Hopper, 'The Wortley Park Poachers and the Outbreak of the English Civil War', *Northern History*, 44:2 (2007), σελ. 93-114.

² Για πρόσφατες μελέτες της βασιλοφροσύνης, βλ. D. Smith, *Constitutional Royalism and the Search for Settlement, c. 1640-1649*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1994· J. Loxley, *Royalism and Poetry in the English Civil Wars: The Drawn Sword*, Basingstoke: Macmillan Press, 1997· J. McElligott & D. Smith (επιμ.), *Royalists and Royalism during the English Civil Wars*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2007.

Για οποιεσδήποτε εκδηλώσεις υποστήριξης και ενθουσιασμού προς τη μοναρχία και το βασιλιά πριν το 1641-2, προτιμώνται οι όροι μοναρχισμός και μοναρχικός ή νομιμοφροσύνη (*loyalism*) και νομιμόφρων (*loyalist*), ώστε να αποφεύγεται η σύγχυση ανάμεσα στη βασιλοφροσύνη ως πολιτική ιδεολογία της περιόδου 1642-1660 και τη βασιλοφροσύνη ως αίσθημα αφοσίωσης στη μοναρχία γενικά. Ως βασιλόφρονες, επίσης, δεν προσδιορίζονται όσοι μετριοπαθείς κοινοβουλευτικοί ή ουδέτεροι υποστήριζαν τη διατήρηση της μοναρχίας στη διάρκεια της Επανάστασης, με όρους περισσότερο ή λιγότερο ευνοϊκούς για το Κοινοβούλιο. Για τους εκφραστές αυτής της πολιτικής αντίληψης χρησιμοποιείται, επίσης, ο όρος μοναρχικοί.

Ακόμη, με τον όρο λαϊκή βασιλοφροσύνη (*popular royalism*) εννοείται ένα τμήμα της πολιτικής ιδεολογίας που ορίζεται ως βασιλοφροσύνη, το οποίο σταδιακά απέκτησε έντονα λαϊκά και λαϊκότροπα χαρακτηριστικά και αποτέλεσε σαφώς κομμάτι της ευρύτερης λαϊκής πολιτικής και κουλτούρας. Κεντρική θέση της παρούσας εργασίας είναι η πεποίθηση ότι οι φιλοβασιλικές δράσεις του πλήθους, η πραγματοποίηση των οποίων έγινε εφικτή χάρη στην αποσταθεροποίηση που προκάλεσε ο πόλεμος, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στον εμπλουτισμό της πολιτικής ιδεολογίας της βασιλοφροσύνης με λαϊκότροπα στοιχεία. Ο αντιπουριτανισμός, ένα φαινόμενο που θα αναλυθεί εκτενώς παρακάτω, τις περισσότερες φορές πυροδότησε αυτές τις φιλοβασιλικές δράσεις του πλήθους, οι οποίες έλαβαν νομιμοποίηση χάρη στην ανάδειξή τους από το βασιλικό και βασιλόφρονα τύπο με θετικό πρόσημο. Πολύ σημαντική για την ανάπτυξη της λαϊκής βασιλοφροσύνης ως πολιτικής ιδεολογίας υπήρξε και η προσπάθεια των βασιλοφρόνων προπαγανδιστών να απευθυνθούν στα κατώτερα στρώματα, προκειμένου να κερδίσουν την υποστήριξη τους προς τον Κάρολο. Αυτή η προσπάθεια οδήγησε στον εμπλουτισμό της προπαγάνδας των βασιλοφρόνων με πολλά φιλολαϊκά και λαϊκότροπα στοιχεία και συνετέλεσε στην ανάδυση της λαϊκής βασιλοφροσύνης. Για τους παραπάνω λόγους η μελέτη των φιλοβασιλικών δράσεων του πλήθους και η μελέτη της προπαγάνδας που άσκησαν οι βασιλόφρονες έχουν κεντρικό ρόλο στην παρούσα εργασία.

Σ' αυτό το σημείο θα προχωρήσουμε σε μια σύντομη ιστοριογραφική ανασκόπηση της λαϊκής βασιλοφροσύνης. Η πρώτη αξιοσημείωτη προσπάθεια συνολικής καταγραφής και ερμηνείας της επιρροής της βασιλικής παράταξης στα λαϊκά στρώματα είναι το βιβλίο του ιστορικού David Underdown με τίτλο *Revel, Riot, and Rebellion: Popular Politics and Culture in England 1603-1660*, που εκδόθηκε το

1985. Σύμφωνα με τον Underdown, η πολιτική στράτευση των λαϊκών στρωμάτων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, παρουσιάζει σαφείς τοπικές διαφοροποιήσεις, που σχετίζονται με τοπικές διαφορές στην κοινωνική δομή, την οικονομική ανάπτυξη και την κουλτούρα λαϊκών στρωμάτων. Η απήχηση της βασιλοφροσύνης σ' αυτά τα στρώματα ήταν πιο έντονη στις αγροτικές περιοχές. Οι αγροτικές περιοχές δεν είχαν αντιμετωπίσει μεγάλες οικονομικές και δημογραφικές μεταβολές, με αποτέλεσμα να επιβιώνουν σ' αυτές οι παραδοσιακές ιεραρχικές κοινωνικές σχέσεις και μια λαϊκή κουλτούρα εορτασμών και διασκέδασης. Σ' αυτές τις περιοχές, τα λαϊκά στρώματα είχαν μια έντονη εχθρότητα για τους Πουριτανούς, που επεδίωκαν την ηθική μεταρρύθμιση της κοινωνίας και τον δραστικό περιορισμό των ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων του πληθυσμού. Αυτό ώθησε τα λαϊκά στρώματα προς την παράταξη του βασιλιά, καθώς μια νίκη του πουριτανικού Κοινοβουλίου στον εμφύλιο πόλεμο θα είχε σοβαρές πολιτισμικές, όσο και πολιτικές, συνέπειες. Αντιθέτως, στις κτηνοτροφικές και δασώδεις περιοχές της Αγγλίας, οι επιπτώσεις της κοινωνικής αλλαγής ήταν πιο έντονες, οι παραδοσιακές σχέσεις είχαν διαταραχθεί και είχε αρχίσει να διαδίδεται μια πιο ατομικιστική κουλτούρα, που ήταν περισσότερο συμβατή με την κουλτούρα του Πουριτανισμού. Έτσι, αυτές οι περιοχές έτειναν να είναι προπύργια του Κοινοβουλίου.³

Αρκετοί ακόμη ιστορικοί ακολούθησαν την έμφαση που έδωσε ο Underdown στις τοπικές διαφοροποιήσεις της λαϊκής στράτευσης, καθώς και στην πολιτισμική του ερμηνεία. Το πιο ενδιαφέρον βιβλίο που ακολουθεί τα χνάρια του Underdown είναι το *Loyalty and Locality: Popular Allegiance in Devon during the English Civil War* (1994) του ιστορικού Mark Stoyle. Ο Stoyle ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό την μεθοδολογική σκέψη του Underdown. Οι βασικές διαφορές του είναι ότι διακρίνει τοπικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις αγροτικές και πρωτο-βιομηχανικές/βιοτεχνικές περιοχές και όχι ανάμεσα στις αγροτικές και κτηνοτροφικές/δασώδεις περιοχές. Επιπλέον, ο Stoyle ρίχνει μεγαλύτερο βάρος στη θρησκεία, ως παράγοντα για την πολιτική στράτευση των κατώτερων στρωμάτων στον αγγλικό εμφύλιο πόλεμο, σε σχέση με τον Underdown.⁴ Οι παραπάνω προσεγγίσεις είναι εξαιρετικά χρήσιμες, καθώς εγείρουν μια σειρά ζητημάτων, όπως είναι η επίδραση του

³ D. Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion: Popular Politics and Culture in England 1603-1660*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 1985, σελ. 179-81 και *passim*.

⁴ M. Stoyle, *Loyalty and Locality: Popular Allegiance in Devon during the English Civil War*, Έξετερ: University of Exeter Press, 1994, σελ. 151-6, 182-226.

αντιπουριτανισμού στη λαϊκή βασιλοφροσύνη ή οι υπαρκτές τοπικές διαφοροποιήσεις που χαρακτήριζαν την αγγλική κοινωνία. Ωστόσο, όπως έχει δείξει ο ιστορικός Andy Wood στο σημαντικό άρθρο του ‘Beyond Post-Revisionism? The Civil War Allegiances of the Miners of the Derbyshire ‘Peak Country’’, τα έργα των Underdown και Stoye χαρακτηρίζονται από αιτιοκρατία και μονολιθισμό που απειλούν να υποβαθμίσουν το πλήθος των περίπλοκων και αλληλοεπικαλυπτόμενων παραγόντων οι οποίοι επηρέασαν τη λαϊκή πολιτική στράτευση στον αγγλικό εμφύλιο πόλεμο. Έτσι, ο Wood, μελετώντας τους διάφορους παράγοντες που δημιούργησαν τα βασιλόφρονα αισθήματα των μεταλλωρύχων του βορειοδυτικού Ντέρμπισαϊρ στον πόλεμο, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι κανένα άκαμπτο μοντέλο, δεν μπορεί να εξηγήσει ικανοποιητικά τη λαϊκή πολιτική στράτευση κατά την ταραχώδη δεκαετία του 1640.⁵

Μια σημαντική έλλειψη όλων των παραπάνω ιστοριογραφικών συνεισφορών είναι ότι παραλείπουν να ασχοληθούν με ζητήματα προπαγάνδας. Κανένα από αυτά τα έργα δεν ενδιαφέρεται να εξετάσει την απήχηση που είχε η προπαγάνδα των βασιλοφρόνων στα λαϊκά στρώματα, ούτε την επίδραση της λαϊκής κουλτούρας στη γραμματεία και την ιδεολογία των υποστηρικτών του Καρόλου. Ωστόσο, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, η στροφή των ιστορικών της Αγγλικής Επανάστασης στη μελέτη της συγκρότησης της δημόσιας σφαίρας και της ανάπτυξης της προπαγάνδας στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου⁶, επηρέασε τις μελέτες της βασιλοφροσύνης και οδήγησε σε κάλυψη του παραπάνω κενού. Έτσι, ο ιστορικός Jason McElligott στο βιβλίο του *Royalism, Print and Censorship in Revolutionary England* (2007), ασχολήθηκε εκτενώς με το θέμα της διάδοσης της προπαγάνδας των βασιλοφρόνων στα λαϊκά στρώματα, καθώς και με το θέμα της επίδρασης της λαϊκής κουλτούρας σ’ αυτή την προπαγάνδα.⁷ Δύο χρήσιμα πρόσφατα άρθρα των ιστορικών Caroline Boswell και Jane Smith ήρθαν να ενισχύσουν και να επεκτείνουν την προσπάθεια του

⁵ A. Wood, ‘Beyond Post-Revisionism? The Civil War Allegiances of the Miners of the Derbyshire ‘Peak Country’’, *The Historical Journal*, 40:1 (1997), σελ. 23-40.

⁶ Για παράδειγμα, βλ. A. Halasz, *The Marketplace of Print: Pamphlets and the Public Sphere in Early Modern England*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1997· A. Hughes, *Gangraena and the Struggle for the English Revolution*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2004· P. Lake & S. Pincus, ‘Rethinking the Public Sphere in Early Modern England’, *Journal of British Studies*, 45:2 (2006), σελ. 270-92.

⁷ J. McElligott, *Royalism, Print and Censorship in Revolutionary England*, Woodbridge: The Boydell Press, 2007.

McElligott.⁸ Βέβαια, παρά τις παραπάνω συνεισφορές, το ζήτημα της λαϊκής βασιλοφροσύνης παραμένει σε πολύ μεγάλο βαθμό αδιερεύνητο από τους ιστορικούς. Σ' αυτό το πλαίσιο, η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να καλύψει ορισμένα από τα κενά της ιστοριογραφίας σχετικά με τη λαϊκή βασιλοφροσύνη, καθώς και να προσφέρει μια συνολικότερη μελέτη του φαινομένου.

Όσον αφορά τις πηγές, για τη μελέτη της προπαγάνδας των βασιλοφρόνων χρησιμοποιήθηκαν διάφορα προπαγανδιστικά φυλλάδια και άλλα έντυπα της εποχής, ενώ για τη μελέτη των δράσεων του φιλοβασιλικού πλήθους χρησιμοποιήθηκαν ενημερωτικά φυλλάδια και εφημερίδες. Βεβαίως, τα όρια ανάμεσα στα προπαγανδιστικά και τα ενημερωτικά έντυπα είναι εξαιρετικά δυσδιάκριτα. Η αναπαραγωγή των ειδήσεων, σχεδόν πάντα, χαρακτηριζόταν από μεροληψία υπέρ της μίας ή της άλλης πλευράς, με αφηγήσεις που πολλές φορές είναι αναξιόπιστες. Γι' αυτό το λόγο έγινε προσπάθεια μελέτης τόσο των φιλοβασιλικών όσο και των φιλοκοινοβουλευτικών πηγών, προκειμένου να επιβεβαιωθούν και να περιγραφούν τα διάφορα περιστατικά φιλοβασιλικών αναταραχών, εξεγέρσεων και άλλων δράσεων του πλήθους υπέρ του Καρόλου. Οι παραπάνω πηγές είναι διαθέσιμες ψηφιοποιημένες στην ιστοσελίδα *Early English Books Online*, μια διαδικτυακή βάση δεδομένων, που περιλαμβάνει δεκάδες χιλιάδες αγγλικά έντυπα του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα.⁹ Ακόμη, χρησιμοποιήθηκαν και ορισμένες νεώτερες εκδόσεις χειρόγραφων πηγών και αρχειακών συλλογών, που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων επιστολές, ημερολόγια, δικαστικά αρχεία, δημοσίευτα χρονικά και κοινοβουλευτικά πρακτικά. Αυτές οι πηγές δεν εμπίπτουν στην κατηγορία της προπαγάνδας και γι' αυτό χαρακτηρίζονται από υψηλότερη αντικειμενικότητα και αξιοπιστία σε σχέση με το έντυπο υλικό της εποχής.¹⁰

Όσον αφορά τη διάρθρωση της εργασίας, αυτή χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο απ' αυτά αφορά την σαρανταετία που προηγήθηκε της σύγκλησης του Μακρόβιου Κοινοβουλίου και της έναρξης των γεγονότων που οδήγησαν στην Αγγλική Επανάσταση. Διερευνάται η μοναρχική ιδεολογία των πρώιμων Στιούαρτ, Ιακώβου Α' και Καρόλου Α', που προώθησαν μια απολυταρχική σύλληψη της μοναρχίας,

⁸ C. Boswell, 'Popular Grievances and Royalist Propaganda in Interregnum England', *The Seventeenth Century*, 27:3 (2012), σελ. 313-34 και J. Smith, 'The Commonwealth Cavalier', *Studies in Philology*, 114:3 (2017), σελ. 609-40.

⁹ Ο σύνδεσμος της ιστοσελίδας *Early English Books Online* είναι: <http://eebo.chadwyck.com/>.

¹⁰ Οι περισσότερες από τις νεώτερες εκδόσεις χειρόγραφων πηγών και αρχειακών συλλογών είναι διαθέσιμες στην ιστοσελίδα <https://archive.org/>.

σύμφωνα με την οποία ο βασιλιάς κυβερνούσε με εντολή του Θεού. Αυτή η αντίληψη επηρέασε τη βασιλοφροσύνη της δεκαετίας του 1640 και γι' αυτό η καταγραφή της στην εργασία θεωρήθηκε σημαντική, καθώς αποτέλεσε πρόδρομο της ιδεολογίας των βασιλοφρόνων. Στη συνέχεια διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο ο Κάρολος Α΄ επιχείρησε να νομιμοποιήσει την εξουσία του, μέσα από διάφορες δημόσιες τελετουργίες, που στόχευαν στην προπαγάνδισή των αξιών της μοναρχίας στον αγγλικό λαό. Ακόμη, γίνεται αναφορά στη συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας στην πρώιμη νεώτερη Αγγλία, καθώς και στις συγκρούσεις που προκλήθηκαν από την κοινωνική και οικονομική αλλαγή της περιόδου. Όλα αυτά συνετέλεσαν στην πολιτικοποίηση των λαϊκών στρωμάτων, κάτι που αποτέλεσε απαραίτητη προϋπόθεση για τη διάδοση της βασιλοφροσύνης, μιας πολιτικής ιδεολογίας εθνικού βεληνεκού. Τέλος, διερευνάται η λαϊκή θρησκευτικότητα και κουλτούρα της περιόδου 1603-1640 και το θέμα του αντιπουριτανισμού, ενός διαταξικού φαινομένου, που δημιούργησε, όπως θα δούμε, το αναγκαίο πολιτισμικό υπόβαθρο για την ανάπτυξη της λαϊκής βασιλοφροσύνης.

Στο δεύτερο μέρος, που καλύπτει την περίοδο από τη σύγκληση του Μακρόβιου Κοινοβουλίου το 1640 μέχρι τη λήξη του πρώτου εμφυλίου πολέμου το 1646, μέσα από τη μελέτη της βασιλικής και φιλοβασιλικής προπαγάνδας, αναλύεται η ανάδυση και η συγκρότηση της βασιλοφροσύνης ως διακριτής ιδεολογίας. Επιπλέον, περιγράφονται οι τρόποι με τους οποίους αυτή η προπαγάνδα διαδόθηκε στα λαϊκά στρώματα και το αντίκτυπο που είχε σε αυτά. Ακόμη, μελετάται η συγκρότηση του βασιλικού στρατού, που αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από εθελοντές, το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1642 και περιγράφονται ορισμένες τοπικές διαφοροποιήσεις στην πολιτική στράτευση των κατώτερων στρωμάτων. Τέλος, παρουσιάζονται ορισμένα περιστατικά δράσεων του φιλοβασιλικού πλήθους στη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου πολέμου, που περιλαμβάνουν αναταραχές, συνωμοσίες, εξεγέρσεις κ.ά. υπέρ του Καρόλου. Στο τρίτο και τελευταίο μέρος της εργασίας, που καλύπτει την περίοδο 1646-1651, περιγράφεται ο εμπλουτισμός της προπαγάνδας των βασιλοφρόνων με λαϊκά και λαϊκότροπα στοιχεία. Στη συνέχεια, αναλύονται οι δράσεις του πλήθους εναντίον του Κοινοβουλίου και των Πουριτανών και υπέρ του αιχμαλώτου Καρόλου και των υποστηρικτών του, που βρίσκονταν υπό διωγμό μετά την ήττα της βασιλικής παράταξης στον πρώτο εμφύλιο πόλεμο. Ακόμη, παρουσιάζεται ο στασιαστικός λόγος των ανθρώπων των πληβείων στρωμάτων υπέρ

του βασιλιά, όπως καταγράφηκε στα δικαστικά αρχεία της εποχής. Όλα αυτά στοιχειοθετούν την ανάδυση μιας αυθεντικής λαϊκής βασιλοφροσύνης, η οποία ωρίμασε σε συνθήκες δίωξης και εκφράστηκε με διάφορους τρόπους μέχρι την Παλινόρθωση των Στιούαρτ το 1660.

Πριν προχωρήσουμε είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστεί το τι ορίζεται ως «λαϊκά στρώματα» στην πρώιμη νεώτερη Αγγλία. Η συντριπτική πλειοψηφία της αγγλικής κοινωνίας, άντρες και γυναίκες που δεν ανήκαν στην ανώτερη ή την κατώτερη αριστοκρατία (*nobility* και *gentry* αντίστοιχα), καθώς και στις εύπορες ολιγαρχίες εμπόρων των πόλεων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ανήκουν στα λαϊκά ή πληβεία στρώματα. Βεβαίως, ένας διαχωρισμός ανάμεσα στην αριστοκρατία και τα λαϊκά στρώματα είναι εξαιρετικά απλουστευτικός. Τα λαϊκά στρώματα δεν αποτελούσαν μια ομοιογενή ομαδοποίηση. Αντιθέτως, χαρακτηρίζονταν από σημαντικούς εσωτερικούς διαχωρισμούς από άποψη πλούτου και κύρους. Σε γενικές γραμμές η σημαντικότερη διαίρεση στο εσωτερικό των λαϊκών στρωμάτων είναι αυτή ανάμεσα στα μεσαία στρώματα (που αποκαλούνταν από τους ανθρώπους της εποχής μεσαίο είδος ανθρώπων – *middling sort of people*) και τα κατώτερα στρώματα. Στα μεσαία στρώματα ανήκαν οι εύποροι αγρότες της υπαίθρου (*yeomen* και εύποροι *husbandmen*) και οι ανεξάρτητοι καταστηματάρχες, μικρέμποροι και τεχνίτες των πόλεων. Τα μεσαία στρώματα αποτελούσαν τις τοπικές άρχουσες ελίτ στα χωριά και τις μικρές πόλεις της Αγγλίας, καταλάμβαναν τοπικά αξιώματα και συνιστούσαν το μεγαλύτερο μέρος του εκλογικού σώματος. Κατώ από τα μεσαία στρώματα βρισκόταν η μεγάλη μάζα των φτωχών, που περιελάμβανε χειρώνακτες (*labourers*), μισθωτούς τεχνίτες (*journeymen*), φτωχούς αγρότες *husbandmen*, υπηρέτες, μαθητευόμενους και άλλους.¹¹ Αυτοί αποτελούσαν τη μεγάλη πλειοψηφία της αγγλικής κοινωνίας και παρότι δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα, ενεπλάκησαν ενεργά στις πολιτικές διεργασίες των δεκαετιών του 1640 και του 1650. Τα μεσαία και τα κατώτερα στρώματα της Αγγλίας του 17^{ου} αιώνα αποτελούν το αντικείμενο της παρούσας εργασίας, που επιδιώκει να αναδείξει την αλληλεπίδρασή τους με τις ιδέες της βασιλοφροσύνης.

¹¹ K. Wrightson, *English Society, 1580-1680*, Λονδίνο: Routledge, 1982, σελ. 7-19.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ, 1603-1640

Το 1603, έτος ανόδου του Ιακώβου Α΄ στο θρόνο της Αγγλίας, η θέση της αγγλικής μοναρχίας έδειχνε ευάλωτη. Όλοι οι άγγλοι ηγεμόνες του 16^{ου} αιώνα είχαν αντιμετωπίσει σοβαρές εξεγέρσεις, που προκλήθηκαν για οικονομικούς, κοινωνικούς και θρησκευτικούς λόγους. Παράλληλα, η Προτεσταντική Μεταρρύθμιση είχε δημιουργήσει ένα ανεπανόρθωτο ρήγμα στο *Corpus Christianum*, το οποίο είχε σοβαρές πολιτικές και κοινωνικές συνέπειες. Άμεσο επακόλουθο της θρησκευτικής διαμάχης στην ηπειρωτική Ευρώπη, αλλά και στις βρετανικές νήσους, ήταν η δημοσίευση διαφόρων μοναρχομαχικών πραγματειών κατά τη δεκαετία του 1570, που νομιμοποιούσαν την αντίσταση στους τυραννικούς μονάρχες, ιδίως σε αυτούς που δίωκαν ή εμπόδιζαν την έκφραση της αληθινής χριστιανικής πίστης. Παρότι οι πρώτοι μοναρχομάχοι συγγραφείς, όπως οι Γάλλοι Φρανσουά Οτμάν και Θεοντόρ Μπεζά και ο Σκωτσέζος Τζώρτζ Μπιουκάναν, ανήκαν στην καλβινιστική θεολογική παράδοση, κατά τις δεκαετίες του 1580 και του 1590 έκαναν την εμφάνισή τους και διάφορα καθολικά μοναρχομαχικά κείμενα, που επιχειρηματολογούσαν υπέρ της βίαιης αντίστασης στους προτεστάντες ηγεμόνες.¹²

Απέναντι στην παραπάνω διευρυνόμενη απειλή ήταν αναγκαίο για την αγγλική μοναρχία, που μάλιστα δεν είχε τα στρατιωτικά μέσα για να υπερασπιστεί την ύπαρξή της, να θωρακιστεί ιδεολογικά. Έτσι, η αγγλική μοναρχία άρχισε να υιοθετεί όλο και πιο έντονα ένα απολυταρχικό χαρακτήρα σε ιδεολογικό επίπεδο, τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του οποίου θα αναλυθούν παρακάτω. Οι κυριότεροι εκφραστές αυτής της απολυταρχικής πολιτικής θεώρησης ήταν οι ανώτεροι κληρικοί, οι οποίοι σε αντάλλαγμα για την υπεράσπιση της εκκλησιαστικής ιεραρχίας και των δικαιωμάτων τους από τη μοναρχία, προώθησαν κείμενα και κηρύγματα κατά τα οποία ο μονάρχης κυβερνά ως εκπρόσωπος του Θεού στη γη. Με βάση την πολιτική ορολογία της εποχής, η συγκεκριμένη πολιτική αντίληψη ονομάζεται θεωρία του Θείου Δικαίου της μοναρχίας.¹³

¹² J.P. Sommerville, *Royalists and Patriots: Politics and Ideology in England, 1603-1640*, Abingdon: Routledge, 2^η έκδοση: 1999, σελ. 9-10· Κ. Γαγανάκης, *Ο πόλεμος των λέξεων: θρησκευτική διαμάχη και προπαγάνδα στη Γαλλία τον καιρό της νύχτας του Αγίου Βαρθολομαίου*, Αθήνα: Νεφέλη, 2003, σελ. 108-31.

¹³ Sommerville, *ό.π.*, 9.

Η μοναρχική ιδεολογία των πρώιμων Στιούαρτ

Το κεντρικό δόγμα της θεωρίας του Θείου Δικαίου της μοναρχίας είναι ότι ο βασιλιάς αντλεί την εξουσία του αποκλειστικά από το Θεό ως ο εκπρόσωπός Του πάνω στη γη.¹⁴ Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της παραπάνω θεωρίας οι υπέρμετρες εξουσίες του βασιλιά δεν ήταν αποτέλεσμα υπερφυσικών δυνάμεων, αλλά ο φυσικός νόμος των πραγμάτων. Οι άνθρωποι εκ φύσεως είναι όντα που έχουν ανάγκη τη διακυβέρνηση και εφόσον ο Θεός είναι ο δημιουργός της φύσης, έτσι και η διακυβέρνηση είναι δημιούργημα του Θεού και λαμβάνει την ισχύ της απ' αυτόν.¹⁵

Διάφορα εδάφια της Αγίας Γραφής επιβεβαίωναν την παραπάνω φυσική πραγματικότητα. Έτσι, εδάφια της Παλαιάς Διαθήκης, όπως το «Ὡσπερ ὀρμὴ ὕδατος, οὕτως καρδιά βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ» (Παρ. 21,1) ή της Καινής, όπως το «αἱ δὲ οὐσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν» (Ρωμ. 13,1), χρησιμοποιήθηκαν αμέτρητες φορές σε εκκλησιαστικά κηρύγματα, που ήθελαν να εκθειάσουν τη βασιλική εξουσία και να επικοινωνήσουν τις αρετές της στο σύνολο των υπηκόων του στέμματος. Οι καθιερωμένες αναφορές στο βασιλιά ως «ο μεγαλόπρεπος και τρομερός βασιλικός άρχοντας» ή «η ιερή μεγαλειότητά του» κανονικοποιούσαν περαιτέρω τις παραπάνω έννοιες, ενώ το ίδιο συνέβαινε και με μία πληθώρα αρχιτεκτονικών, κοσμολογικών και ανατομικών αναλογιών, που εκφράζονταν τόσο γραπτά όσο και εικαστικά, παρομοιάζοντας τον ηγεμόνα με τον ήλιο, την κεφαλή του πολιτικού σώματος ή το στήριγμα της κοινωνικής ιεραρχίας και τάξης.¹⁶

Κεντρικής σημασίας για τη νομιμοποίηση του Θείου Δικαίου ήταν η θεωρία του πατερναλισμού, όπως έχει ονομαστεί από τους ιστορικούς. Η αγγλική κοινωνία του 17^{ου} αιώνα ήταν πατριαρχική. Η οικογένεια αποτελούσε τη βασική κοινωνική μονάδα και ο πατέρας ήταν επικεφαλής της. Μόνο οι επικεφαλής των οικογενειών είχαν πολιτικά δικαιώματα, ενώ οι σύζυγοι, τα παιδιά και οι υπηρέτες όφειλαν να υπακούουν τον πατέρα. Οι απολογητές της απολυταρχίας το 17^ο αιώνα επέκτειναν τις παραπάνω αντιλήψεις σχετικά με την τάξη και την ιεραρχία και υποστήριξαν ότι η 5^η εντολή «τίμα τον πατέρα σου και την μητέρα σου» αφορά εξίσου το βασιλιά που είναι ο πατέρας της Κοινοπολιτείας. Η επίδραση της συγκεκριμένης θεωρίας οφείλεται στο

¹⁴ Ο.π., 35.

¹⁵ Για μια αναλυτική παρουσίαση της πολιτικής θεωρίας του Θείου Δικαίου της μοναρχίας βλ. Sommerville, *Royalists and Patriots*, 12-37.

¹⁶ D. Cressy, *Charles I and the People of England*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2015, σελ. 90, 92-3· Sommerville, *Royalists and Patriots*, 35-6.

γεγονός ότι στηρίχθηκε σε ευρέως διαδεδομένες απόψεις σχετικά με τη φύση και τα χαρακτηριστικά της οικογένειας. Οι συγκρίσεις και η ταύτιση της βασιλικής με την πατρική εξουσία ήταν κοινός τόπος την περίοδο που μας απασχολεί.¹⁷

Επακόλουθο της πατερναλιστικής αντίληψης είναι ότι ο λαός οφείλει να υπακούει το βασιλιά. «Οι άνθρωποι πρέπει να τιμούν, να υπακούν, και να υποστηρίζουν το βασιλιά τους»¹⁸ υποστήριξε ο Ουίλιαμ Λοντ το 1625 σε ένα κήρυγμα του. Η ανυπακοή δεν ήταν απλώς αδίκημα, αλλά και αμαρτία. Οι υπήκοοι σε καμία περίπτωση δεν είχαν το δικαίωμα να αντισταθούν ενεργά στο μονάρχη. Αν οι επιταγές της μοναρχίας ήταν αντίθετες από εκείνες του Θεού, οι υπήκοοι ήταν υποχρεωμένοι να υπακούσουν τις επιταγές του Θεού. Ωστόσο, στη συνέχεια όφειλαν να αποδεχθούν στωικά την όποια τιμωρία θα τους επέβαλε ο βασιλιάς. Απ' τη στιγμή που η μοναρχική εξουσία πηγάζει από το Θεό και ο βασιλιάς είναι εκπρόσωπος του Θεού στη γη, η ανυπακοή στο μονάρχη ήταν έγκλημα κατά του Θεού και αμαρτία. Η αρχή ότι οι υπήκοοι δεν μπορούν υπό οποιεσδήποτε συνθήκες να αντισταθούν στο βασιλιά ήταν εξαιρετικά διαδεδομένη στην Αγγλία των πρώιμων Στιούαρτ. Τα εκκλησιάσματα σε όλη την Αγγλία άκουγαν διαρκώς κηρύγματα σχετικά με τις αρετές της μοναρχικής εξουσίας, που θύμιζαν στο λαό ότι πρέπει να είναι ευγνώμων για το βασιλιά του και να τον υπακούει. Οι εκκλησιαστικοί κανόνες του Μαΐου του 1640 επισημοποίησαν τα παραπάνω δόγματα και υποστήριξαν ότι η αντίσταση στο βασιλιά είναι προδοσία όχι μόνο εναντίον της κοσμικής αρχής, αλλά και εναντίον του Θεού.¹⁹

Ωστόσο δεν ήταν μόνο οι υπήκοοι που είχαν υποχρεώσεις απέναντι στο βασιλιά. Όπως ο πατέρας όφειλε να φροντίζει την οικογένειά του, έτσι και ο βασιλιάς έπρεπε να υπερασπίζεται όλη την Κοινοπολιτεία.²⁰ Σύμφωνα με τον όρκο που έδινε κατά τη στέψη του, ο βασιλιάς κυβερνούσε υπό το Θεό ως φύλακας και πατέρας του λαού του. Όπως είχε κάνει και ο πατέρας του, ο νεαρός Κάρολος Στιούαρτ ορκίστηκε στις 2 Φεβρουαρίου 1626, την ημέρα της στέψης του ότι θα τιμωρεί τους μοχθηρούς και θα προστατεύει τους δίκαιους και τους αδύναμους. Η υπόσχεση του βασιλιά για προστασία και δικαιοσύνη ήταν ένα από τα σημαντικότερα σημεία του όρκου του και

¹⁷ Sommerville, *ό.π.*, 29-34· Cressy, *ό.π.*, 298· Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 9-10.

¹⁸ *The Works of the Most Reverend Father in God, William Laud, D.D.*, επιμ. William Scott και James Bliss, 9 τόμοι, Οξφόρδη, 1847-60, i, 99: παρατίθεται στο Cressy, *Charles I*, 92.

¹⁹ Cressy, *Charles I*, 92-4· Sommerville, *Royalists and Patriots*, 38-9.

²⁰ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 10.

τον νομιμοποιούσε στα μάτια του λαού του ως προστάτη και κυβερνήτη.²¹ Στο παραπάνω πλαίσιο ο ιερωμένος Henry Valentine κήρυττε το 1639 ότι ο βασιλιάς είναι ο ευεργέτης του λαού καθώς,

«αυτός διαφυλάσσει τη ζωή σου και το σώμα σου κάτι που είναι για το φυσικό σου καλό· αυτός λατρεύει την αρετή, και τιμωρεί την κακία, κάτι που είναι για το ηθικό σου καλό· προστατεύει την περιουσία και τα υπάρχοντά σου, κάτι που είναι για το κοσμικό σου καλό· αυτός υπερασπίζεται την πίστη, και διατηρεί την αληθινή Θρησκεία του Θεού, και την πίστη, κάτι που είναι για το πνευματικό σου καλό».²²

Ως πατέρας, θεραπευτής και πάστορας του λαού, ο βασιλιάς ενδιαφερόταν πάντα για το κοινό καλό και πάλευε γι' αυτό. Έτσι, ένας ιδιαίτερος δεσμός ένωνε το βασιλιά με το λαό, με αμοιβαίες υποχρεώσεις και προνόμια. Απ' αυτό το δεσμό προέκυπτε η τάξη, ο νόμος, η δικαιοσύνη, η ειρήνη και η ευμάρεια του βασιλείου.²³

Η συγκεκριμένη αντίληψη του βασιλιά-προστάτη είχε μεγάλη αποδοχή από τα κατώτερα στρώματα της πρώιμης νεώτερης Αγγλίας και είχε γίνει αναπόσπαστο μέρος της λαϊκής πολιτικής κουλτούρας. Η εικόνα του αγαθού βασιλιά που αγαπάει το λαό αναπαράγονταν ποικιλοτρόπως, μέσα από διάφορα μέσα, όπως ήταν οι λαϊκές μπαλάντες. Είναι ενδεικτικό ότι η λαϊκή διαμαρτυρία την περίοδο που εξετάζουμε δεν στρεφόταν εναντίον του βασιλιά. Αντιθέτως, ο λαός θεωρούσε το μονάρχη σύμμαχο του στον αγώνα του ενάντια σε διεφθαρμένους και άπληστους ευγενείς, που ήθελαν να περιφράξουν τις κοινές γαίες προς ίδιον όφελος. «Ο Θεός να σώσει το βασιλιά» ήταν ένα σύνθημα που εκφραζόταν συχνά από τα λαϊκά στρώματα κατά τις ταραχές ενάντια στις περιφράξεις των κοινών γαιών. Έτσι, για παράδειγμα, το 1604 κάποιοι αντίπαλοι των περιφράξεων διέλυσαν τις περιφράξεις φωνάζοντας «*Γώρα για το βασιλιά Ιάκωβο και τον απλό λαό*». Διάφοροι βασιλικοί νόμοι που έθεταν περιορισμούς στις περιφράξεις, αφενός νομιμοποιούσαν την διαμαρτυρία και δράση εναντίον τους και αφετέρου συντελούσαν στην ενίσχυση του δεσμού που είχε ο βασιλιάς με το λαό. Οι διάφορες διαβατήριες τελετουργίες της μοναρχίας, όπως η ενθρόνιση του βασιλιά ή η ετήσια γιορτή για τη σωτηρία του από την παπική συνωμοσία στις 5 Νοεμβρίου, αποτελούσαν αφορμή για δράσεις ενάντια στις

²¹ Cressy, *Charles I*, 88.

²² Henry Valentine, *God save the King. A Sermon Preached in St. Pauls Church the 27th of March 1639. Being the Day of His Majesties Most Happy Inauguration, and of His Northern Expedition*, Λονδίνο, 1639, σελ. 7.

²³ Cressy, *Charles I*, 95.

περιφράξεις.²⁴ Ωστόσο, ο Κάρολος Α', επιλέγοντας να προωθήσει την περιφραξη των βασιλικών γαιών στην ανατολική και τη δυτική Αγγλία κατά τη δεκαετία του 1630, διέρρηξε τον παραπάνω δεσμό με το λαό του, εντείνοντας το κλίμα δυσαρέσκειας εναντίον του.²⁵

Γενικότερα, οι οικονομικές πολιτικές του Καρόλου κατά τη δεκαετία του 1620 δημιούργησαν αντιδράσεις και οδήγησαν διάφορους συγγραφείς να θέσουν το ζήτημα των ορίων της βασιλικής εξουσίας. Η παράδοση του αγγλικού κοινού δικαίου, που έφθανε πίσω στη *Μάγκνα Κάρτα*, διαβεβαίωνε το λαό ότι ο βασιλιάς δεν έχει δικαιώματα στην περιουσία και τις ελευθερίες του και αμφισβητούσε τις απολυταρχικές θεωρίες που προωθούσε το στέμμα. Μόνο το Κοινοβούλιο είχε δικαίωμα να επιβάλει φορολόγηση στο λαό. Η θέληση των υποστηρικτών του Θείου Δικαίου και της απολυταρχίας να αντιπαρατεθούν με την παραπάνω συνταγματική θεώρηση τους οδήγησε να υποστηρίξουν ότι ο βασιλιάς έχει πλήρη εξουσία και δικαιοδοσία τόσο σε πνευματικά όσο και σε κοσμικά ζητήματα, και μπορεί ο ίδιος να κρίνει ποιες είναι οι ανάγκες του βασιλείου, ώστε να επιβάλει έκτακτη φορολογία. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία των απολυταρχικών, εφόσον η Κοινοπολιτεία απολαμβάνει το προνόμιο της διακυβέρνησης εν καιρώ ειρήνης, οφείλει να ανταποδώσει ενισχύοντας υλικά το στέμμα εν καιρώ πολέμου και όχι να το αμφισβητεί. Με εντολή του αρχιεπισκόπου Λοντ οι κληρικοί της Αγγλίας, προώθησαν το παραπάνω δόγμα, με κηρύγματα για το καθήκον της υπακοής στο βασιλιά, θέλοντας έτσι να νομιμοποιήσουν στο λαό την επιβολή του υποχρεωτικού δανείου (*forced loan*) το 1626-7. Οι υποστηρικτές της συνταγματικής Κοινοπολιτείας (*commonwealth-men*) συνέχιζαν να υποστηρίζουν ότι η μοναρχική εξουσία υπόκειται σε περιορισμούς, για να λάβουν την απάντηση των απολυταρχικών ότι ο μόνος περιορισμός του βασιλιά ήταν ηθικός και όχι νομικός, καθώς ο νόμος απέρρευε από το μονάρχη και όχι από το λαό.²⁶

Τέλος, εκτός από προστάτης του λαού, ο βασιλιάς ορκιζόταν ότι θα υπερασπίζεται και την Εκκλησία της Αγγλίας. Σύμφωνα με τη θεώρηση του αγγλικού Προτεσταντισμού, ο βασιλιάς και όχι ο πάπας ήταν ο ανώτατος κυβερνήτης της Εκκλησίας. Η βάση αυτής της ανωτερότητας ήταν και πάλι ο φυσικός νόμος, ο οποίος

²⁴ J. Walter, *Crowds and Popular Politics in Early Modern England*, Μάντσεστερ: Manchester University Press, 2006, σελ. 20-1.

²⁵ Walter, *ό.π.*, 21· βλ. επίσης Stoye, *Loyalty and Locality*, 169-71.

²⁶ Cressy, *Charles I*, 96-102· Sommerville, *Royalists and Patriots*, 39-43.

επέβαλε τη διακυβέρνηση, ενώ όπως κήρυττε ο ιερωμένος John King το 1606 δεν ήταν πλέον δυνατόν «να υπάρχουν δύο αυθεντικές εξουσίες μέσα σε ένα βασίλειο, περισσότερο από όσο ένα και το αυτό σώμα να έχει δύο κεφάλια».²⁷ Το καθήκον του μονάρχη να υπερασπίζεται την Εκκλησία θεωρούνταν μέρος του καθήκοντός του να υπερασπίζεται το λαό, καθώς μέσω της επιδίωξης της θρησκευτικής ευσεβείας ο βασιλιάς διασφάλιζε την πνευματική ευμάρεια των υπηκόων του.²⁸ Με βάση τα παραπάνω η μοναρχία συνδεόταν άμεσα με την Εκκλησία της Αγγλίας και την εκκλησιαστική ιεραρχία. Άλλωστε, όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι επίσκοποι, αναγνωρίζοντας την εξάρτησή τους από το βασίλειο, αποτελούσαν το βασικότερο κοινωνικό της μοναρχικής ιδεολογίας στον αγγλικό πληθυσμό, συνεισφέροντας τα μέγιστα στην πολιτική εκπαίδευση του λαού μέσω του άμβωνα.²⁹

Αναπαραστάσεις της ιερής μοναρχίας κατά τη βασιλεία του Καρόλου Α΄

Ο πληθυσμός της Αγγλίας είχε έντονο ενδιαφέρον για την ευημερία, τις πράξεις και την υγεία του βασιλιά του, καθώς ο βασιλιάς αποτελούσε δημόσια περιουσία και καθόριζε την ευημερία και την ασφάλεια όλων. Οι θρησκευτικές επιλογές του βασιλιά διαμόρφωναν την θρησκευτική πρακτική και κουλτούρα του έθνους, ενώ οι πολιτικές επιδιώξεις του μπορούσαν να οδηγήσουν το βασίλειο στον πόλεμο ή στη σύναψη ειρήνης. Με λίγα λόγια η βασιλική πολιτική επηρέαζε ποικιλοτρόπως την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, και γι' αυτό όλοι παρακολουθούσαν τις κινήσεις του ηγεμόνα. Η ασθένεια ή ο τραυματισμός του βασιλιά ήταν σημαντικό θέμα συζήτησης και δεν αποτελούσε απλώς κουτσομπολιό, αλλά ειλικρινές ενδιαφέρον για την υγεία του μονάρχη, η κατάσταση της οποίας αντικατόπτριζε τις διαθέσεις της Θείας Πρόνοιας για όλη την Αγγλία. Τα παραπάνω έκαναν αναγκαίο για το βασίλειο να είναι προσιτός στους υπηκόους του. Έτσι, οι Άγγλοι μονάρχες ξόδευαν ατελείωτες ώρες στην προσπάθεια αναπαράστασης της μοναρχίας, μέσω θεαματικών τελετουργιών, όπως ήταν οι τελετές του κράτους, τα μεγαλοπρεπή πρωτόκολλα της αυλής και οι δημόσιες ή ήμι-δημόσιες εμφανίσεις του βασιλιά.³⁰

²⁷ John King, *The Fourth Sermon Preached at Hampton Court*, Οξφόρδη, 1607, σελ. 25: παρατίθεται στο Sommerville, *Royalists and Patriots*, 191.

²⁸ Sommerville, *Royalists and Patriots*, 191-6· Cressy, *Charles I*, 211-2.

²⁹ Sommerville, *ό.π.*, 10· Cressy, *ό.π.*, 93-5.

³⁰ Cressy, *ό.π.*, 151-2.

Η πρώτη δημόσια εμφάνιση του Καρόλου Α΄ ως βασιλιά ήταν στην κηδεία του πατέρα του, Ιακώβου Α΄. Η κηδεία δεν αποσκοπούσε μόνο στην απόδοση τιμών στον παλαιό μονάρχη, αλλά πολύ περισσότερο ήταν η πρώτη επαφή των υπηκόων με το νέο βασιλιά. Έτσι, η κηδεία σηματοδοτούσε μια μετάβαση από τον τρόπο διακυβέρνησης του πατέρα σε αυτόν του γιού και γι' αυτό είχε μια τεράστια συμβολική σημασία. Σε μια ασυνήθιστη κίνηση ο Κάρολος ακολούθησε τη νεκροφόρα του προκατόχου του ως επικεφαλής της πένθιμης πομπής. Η ενεργή συμμετοχή του στην τελετή της κηδείας υπογράμμιζε το γεγονός ότι ήταν ο πρώτος ενήλικος άρρενας διάδοχος που ανέβηκε στο θρόνο της Αγγλίας μετά από τουλάχιστον έναν αιώνα. Ακόμη, η κηδεία του Ιακώβου Α΄ αντικατόπτριζε την προτίμηση του Καρόλου για έναν ανανεωμένο τελετουργισμό, ο οποίος επρόκειτο να αποτελέσει κεντρικό χαρακτηριστικό της κοσμικής και εκκλησιαστικής πολιτικής του στη συνέχεια. Έτσι, η κηδεία του Ιακώβου πήρε τη μορφή ενός μεγαλοπρεπούς θεάματος, που κόστισε στο κράτος 50.000 λίρες και είχε σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι προσβάσιμη για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο πλήθος υπηκόων. Η κηδεία, λοιπόν, γεμάτη από μεγαλοπρέπεια και τελετουργία, ήταν μια δημόσια τοποθέτηση και αυτοπροβολή της μοναρχίας, που ήθελε να δείξει στο λαό τί θα ακολουθήσει.³¹

Εξίσου σημαντικός για την αυτοπροβολή της μοναρχίας ήταν ο γάμος του Καρόλου με την καθολική πριγκίπισσα Ενριέττα Μαρία. Ο βασιλιάς υποδέχθηκε τη μέλλουσα νύφη του στο Ντόβερ στις 13 Ιουνίου 1625. Ένα μεγαλειώδες πλήθος θεατών υποδέχθηκε το βασιλικό ζεύγος στο Λονδίνο, το οποίο ανταποκρίθηκε στο καλωσόρισμα με χαιρετισμούς προς το λαό. Η ίδια η γαμήλια τελετή αποτέλεσε ένα καλοσχεδιασμένο δημόσιο θέαμα και προσέφερε στον αγγλικό λαό μια εικόνα που περίμενε για χρόνια όταν ο βασιλιάς φίλησε τη βασίλισσα μπροστά στο πλήθος. Απ' την πρώτη στιγμή του έγγαμου βίου του ο νεαρός ηγεμόνας μετέτρεψε το γάμο του σε μια ιδιαίτερα δημόσια έκφραση της διακυβέρνησής του.³² Η συγκεκριμένη πρακτική ήταν άμεσα συνυφασμένη με την πατερναλιστική θεωρία, καθώς η παρουσίαση του

³¹ K. Sharpe, *Image Wars: Promoting Kings and Commonwealths in England, 1603-1660*, New Haven, CT: Yale University Press, 2010, σελ. 231-2.

³² Ο.π., 232-3.

Καρόλου ως καλού συζύγου και πατέρα δημιουργούσε αναλογίες με το ρόλο του ως καλού και ικανού βασιλιά.³³

Απ' την άλλη, η επιλογή του Καρόλου να μην αποδώσει στην τελετή στέψης του τον ίδιο μεγαλοπρεπή χαρακτήρα θα πρέπει να απογοήτευσε τους υπηκόους του. Όταν ήρθε η ώρα της στέψης του στις αρχές του 1626, ο βασιλιάς επέλεξε να κρατήσει χαμηλότερους τους τόνους για διάφορους λόγους, όπως ήταν το ξέσπασμα μιας επιδημίας πανώλης, η έναρξη πολέμου με τη Γαλλία, η έλλειψη χρημάτων και η άρνηση της καθολικής βασίλισσας να παραστεί σε μια προτεσταντική τελετουργία. Δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι αυτή η διακριτικότερη τελετή προκάλεσε την άμεση δυσαρέσκεια των υπηκόων του στέμματος, ωστόσο το γεγονός ότι ο βασιλιάς απέρριψε μια ευκαιρία ανανέωσης της σχέσης του με το λαό του, ίσως αποτέλεσε λανθασμένη επιλογή σε επικοινωνιακό επίπεδο.³⁴

Τα χρόνια που ακολούθησαν η αγγλική μοναρχία επεδίωξε να αυτοπροβληθεί και να νομιμοποιήσει την κυριαρχία της με διάφορες αφορμές. Βέβαια, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1630, δεν επαναλήφθηκε κάποια τελετή αντίστοιχης θεαματικότητας με την κηδεία του Ιακώβου και το γάμο του Καρόλου με την Ενριέττα-Μαρία. Άξια αναφοράς είναι η δημόσια τελετή παρουσίασης της βασιλικής ναυαρχίδας *The Sovereign of the Seas* το 1637, που είχε ναυπηγηθεί με τα χρήματα του φόρου για τη ναυπήγηση πλοίων (*ship money*). Ο συγκεκριμένος φόρος, που δεν είχε τη νομιμοποίηση μιας κοινοβουλευτικής εισφοράς, είχε προκαλέσει μεγάλη δυσαρέσκεια στον αγγλικό λαό και ο Κάρολος συμμετέχοντας στην τελετή παρουσίασης αυτού του εντυπωσιακού πλοίου ήθελε να νομιμοποιήσει την οικονομική-φορολογική του πολιτική.³⁵ Η έναρξη του Πολέμου των Επισκόπων εναντίον των Σκωτσέζων υπηκόων του το 1639 και η ευρεία κυκλοφορία φιλο-σκωτσέζικης προπαγάνδας στο αγγλικό βασίλειό του, θορύβησαν τον Κάρολο και τον έκαναν να συνειδητοποιήσει ότι η δημόσια έκφραση της μοναρχικής εξουσίας ήταν αναγκαία αν ήθελε να διατηρήσει την ισχύ του. Άμεσο αποτέλεσμα αυτής της συνειδητοποίησης ήταν η μεγαλόπρεπη είσοδος του στο Λονδίνο το φθινόπωρο του 1641 μετά τη στρατιωτική εκστρατεία του στη Σκωτία. Οι βασιλικές πολιτικές είχαν προκαλέσει μεγάλη δυσαρέσκεια στην Αγγλία, όπως θα δούμε αναλυτικότερα

³³ Ο.π., 259-60.

³⁴ Ο.π., 233-5.

³⁵ Ο.π., 235-6.

παρακάτω, και ο Κάρολος αναζητούσε εναγωνίως την υποστήριξη του λαού. Έτσι, οργάνωσε μια θεαματική είσοδο στην πρωτεύουσα του. Ένα τεράστιο πλήθος ανταποκρίθηκε στο βασιλικό κάλεσμα και υποδέχθηκε το βασιλιά με επευφημίες. Ο Κάρολος ανταπέδωσε στο λαό του αυτές τις εκδηλώσεις αγάπης, με τον ήχο από τις καμπάνες των εκκλησιών να ηχεί σε όλο το Λονδίνο. Χιλιάδες ποτήρια σηκώθηκαν στην υγεία του βασιλιά, η δημόσια εμφάνιση του οποίου κατάφερε να έχει ένα μεγάλο συναισθηματικό αντίκτυπο στην πρωτεύουσα.³⁶

Οι κάτοικοι του Λονδίνου φυσικά είχαν και άλλες ευκαιρίες να δουν από κοντά το βασιλιά τους. Παρότι η αυλή του Καρόλου χαρακτηριζόταν από την επισημότητα, τον τελετουργισμό και την κλειστότητά της, τα πληβεία στρώματα είχαν τη δυνατότητα σε διάφορες περιστάσεις, κυρίως όμως κατά τη Σαρακοστή, να ακούσουν θρησκευτικά κηρύγματα στο εξωτερικό παρεκκλήσι του παλατιού του Ουάιτχολ με την παρουσία του βασιλιά.³⁷ Ωστόσο, η σημαντικότερη δημόσια τελετουργία, που έφερνε το βασιλιά κοντά στο λαό του και επιβεβαίωνε με τον πιο τρανταχτό τρόπο την ιερή φύση της μοναρχίας, ήταν η τελετή του θαυματουργού αγγίγματος του βασιλιά για τη θεραπεία της χοιράδωσης (*scrofula*). Το θεραπευτικό άγγιγμα του βασιλιά ήταν μια πρακτική που είχε τις ρίζες της στο Μεσαίωνα και ήταν ένα από τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία τόσο της αγγλικής όσο και της γαλλικής μοναρχίας.³⁸ Η πίστη στον θαυματουργικό χαρακτήρα της μοναρχίας, παρότι δέχθηκε ένα ισχυρό πλήγμα μετά την αγγλική Μεταρρύθμιση, παρέμενε ένας από τους ισχυρότερους νομιμοποιητικούς μύθους της βασιλικής εξουσίας. Απογυμνωμένη από τα πρώιμα «παπιστικά» χαρακτηριστικά της, η τελετή του θεραπευτικού αγγίγματος κατά την περίοδο των πρώιμων Στιούαρτ περιλάμβανε το άγγιγμα του βασιλιά στον ασθενή και το πέρασμα στο λαιμό του ασθενούς ενός χρυσού φυλαχτού, που θα τον προστάτευε από νέες εξάρσεις της αρρώστιας.³⁹

Όπως ήταν αναμενόμενο ο Κάρολος, που είχε εκφράσει την προτίμηση του για τον τελετουργισμό και είχε προωθήσει τη θεωρία της ιερής φύσης της μοναρχίας, άγγιξε χιλιάδες απ' τους υπηκόους του για να τους θεραπεύσει από την χοιράδωση. Παρότι τα συχνά ξεσπάσματα επιδημίας πανώλης, αλλά και η δική του εμμονή με την τάξη

³⁶ Sharpe, *ό.π.*, 237-9· Cressy, *Charles I*, 173-4.

³⁷ Cressy, *Charles I*, 158.

³⁸ Το σημαντικότερο έργο για το βασιλικό άγγιγμα παραμένει το εμβληματικό βιβλίο του Marc Bloch που πρωτοεκδόθηκε το 1924, *Les rois thaumaturges: étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre*, Παρίσι: Armand Colin, 1961.

³⁹ *Ο.π.*, 331-40.

και τον έλεγχο, τον ώθησαν να εκδώσει δεκάδες διακηρύξεις που προσπαθούσαν να περιορίσουν τον αριθμό των ασθενών που θα άγγιζε, ο Κάρολος επιδόθηκε συχνά στο ιερό του καθήκον, ενώ ο ενθουσιασμός του λαού για αυτή τη θαυματουργή πτυχή της μοναρχίας παρέμενε αμείωτος. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του, η τελετή του θεραπευτικού αγγίγματος έγινε αναπόσπαστο κομμάτι της αγγλικής πολιτικής και θρησκευτικής πραγματικότητας. Μάλιστα το 1633 η θεραπευτική λειτουργία της μοναρχίας εντάχθηκε στο Βιβλίο Κοινής Προσευχής, το επίσημο λειτουργικό βιβλίο της Εκκλησίας της Αγγλίας, που ήταν προσβάσιμο από κάθε πιστό.⁴⁰ Όπως αναφέρει ο Marc Bloch, οι ασθενείς που θεραπεύονταν χάρη στο βασιλιά θα γίνονταν κατά πάσα πιθανότητα ένθερμοι υποστηρικτές της μοναρχίας. Φυσικά η απήχηση του θεραπευτικού αγγίγματος δεν περιοριζόταν μόνο σ' αυτούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, η πίστη στη θαυματουργική φύση της μοναρχίας μετατράπηκε σε ένα από τα δόγματα της βασιλοφροσύνης.⁴¹

Εξαιρετικής σημασίας για την αναπαράσταση της μοναρχίας ήταν οι ετήσιες περιηγήσεις του βασιλιά μακριά από το Λονδίνο. Η σημασία τους φυσικά έγκειται στο γεγονός ότι έκαναν το βασιλιά προσιτό στους κατοίκους όλης της επικράτειάς του. Ο Κάρολος Α΄ πιθανότατα υπήρξε ο άγγλος ηγεμόνας που έκανε τις περισσότερες περιηγήσεις στη διάρκεια της βασιλείας του σε σύγκριση με κάθε άλλον μονάρχη της πρώιμης νεώτερης περιόδου. Τα περισσότερα ταξίδια του ήταν μικρά, όμως συχνά ακολουθούσε μακρύτερες διαδρομές, ενώ δύο φορές πήρε το δρόμο προς το βορρά και τη Σκωτία. Στο δρόμο ο βασιλιάς έκανε επίδειξη της μοναρχικής εξουσίας. Ο ίδιος βρισκόταν πάνω στο άλογο ή μέσα σε άμαξα και τον ακολουθούσε πλήθος αυλικών και φρουρών, που ως καθήκον τους είχαν την τήρηση της τάξης. Ο λαός έβλεπε το βασιλιά από μακριά, οι καμπάνες των εκκλησιών χτυπούσαν όταν περνούσε η βασιλική πομπή, ενώ οι επιφανείς άνδρες των επαρχιών είχαν το προνόμιο να φιλήσουν το χέρι του μονάρχη. Βεβαίως, οι βασιλικές περιηγήσεις ήταν αυστηρά οργανωμένες και οριοθετημένες, χωρίς να επιτρέπουν απρόοπτα συμβάντα. Όλα ήταν σκηνοθετημένα, καθιστώντας τα βασιλικά ταξίδια άλλο ένα είδος πολιτικής τελετουργίας. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, φυσικά δεν

⁴⁰ Bloch, *Les rois thaumaturges*, 369-70· Sharpe, *Image Wars*, 239-41.

⁴¹ Bloch, *ό.π.*, 371-2.

απέτρεπε την ενθουσιώδη υποδοχή του βασιλιά στις πόλεις που επισκεπτόταν, αλλά και το θερμό καλωσόρισμά του στην πρωτεύουσα όταν επέστρεφε.⁴²

Συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας στην προεπαναστατική Αγγλία

Οι παραπάνω τελετουργίες αναπαράστασης της μοναρχίας εμπίπτουν σε αυτό που ο Χάμπερμας έχει χαρακτηρίσει ως «δημοσιότητα των επίσημων εμφανίσεων», δηλαδή της κυρίαρχης μορφής δημοσιότητας των φεουδαλικών κοινωνιών του Μεσαίωνα που επιβίωσε μέχρι και τα τέλη του 17^{ου} αιώνα. «*Δημοσιότητα των επίσημων εμφανίσεων*» σημαίνει δημόσια παρουσίαση της κυριαρχίας, δομικό στοιχείο της οποίας είναι το θέαμα. Η αναπαράσταση της κυριαρχίας γίνεται ενώπιον του λαού, ο οποίος παρακολουθεί και συναινεί στην άσκηση της εξουσίας από το μονάρχη, χωρίς να έχει δικαίωμα να την αμφισβητήσει ή να συμμετάσχει ενεργά σε αυτή. Έτσι, η πολιτική γινόταν μονοπώλιο ερμηνείας των κρατικών και εκκλησιαστικών αρχών.⁴³ Πράγματι οι ελίτ της πρώιμης νεώτερης Αγγλίας θεωρούσαν ότι οι απλοί άνθρωποι δεν έχουν καμία δουλειά να συζητάνε τα πολιτικά θέματα του βασιλείου. Η *arcana imperii*, οι μυστικές υποθέσεις του κράτους, ανήκε μόνο σε όσους είχαν γεννηθεί και κληθεί απ' την κοινωνική τους θέση γι' αυτή, δηλαδή στο βασιλιά και τους αυλικούς του. Η άρχουσα τάξη απαιτούσε υποταγή και συγκατάθεση από το λαό και τιμωρούσε τους απλούς ανθρώπους που επενέβαιναν στα πολιτικά ζητήματα.⁴⁴ Η αντίληψη της ελίτ ότι ο λαός δεν έπρεπε να έχει πολιτική φωνή ήταν εν πολλοίς αποτέλεσμα της εικόνας που είχε για τα πληβεία στρώματα, που παρομοιάζονταν με ένα τέρας με πολλά κεφάλια στην πολιτική της γραμματεία. Οι περισσότεροι πολιτικοί συγγραφείς, είτε επρόκειτο για υποστηρικτές της απόλυτης μοναρχίας, είτε για υπέρμαχους μιας μεικτής διακυβέρνησης στην οποία το Κοινοβούλιο θα είχε έναν εξέχοντα ρόλο, συμφωνούσαν ότι ο λαός ήταν ασταθής, απειλητικός και ανίκανος για ορθολογική σκέψη. Αυτό το στερεότυπο επιβεβαιωνόταν απ' την κλασική γραμματεία, την θεολογία αλλά και τη μνήμη πρόσφατων λαϊκών εξεγέρσεων και ταραχών που έθεσαν

⁴² Cressy, *Charles I*, 161-73.

⁴³ Φ. Ντάνου, *Καθολικισμός, προδοσία και προπαγάνδα στην Αγγλία της Ελισάβετ Α', 1558-1585: στρατηγικές συγκρότησης της αγγλικής εθνικής ταυτότητας μέσα από το δημόσιο λόγο περί προδοσίας*, Διδακτορική Διατριβή: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2008, σελ. 31.

⁴⁴ D. Cressy, *Dangerous Talk: Scandalous, Seditious, and Treasonable Speech in Pre-Modern England*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2010, σελ. 10-2.

σε κίνδυνο την κοινωνική τάξη και ιεραρχία, υπενθυμίζοντας στους αριστοκράτες ότι η τοπική ισχύς τους εξαρτιέται από την μοναρχία.⁴⁵

Η πολιτική, λοιπόν, ήταν μια κλειστή σφαίρα που δεν αφορούσε τη συντριπτική πλειοψηφία της αγγλικής κοινωνίας. Αυτό ίσχυε στη θεωρία, αλλά όχι στην πράξη. Η ίδια η βασιλική εξουσία καταστρατηγούσε την έννοια της *arcana imperii* για λόγους πολιτικής προπαγάνδας, ενώ οι ειδήσεις για τις διαδικασίες του Κοινοβουλίου ή για άλλα πολιτικά γεγονότα κυκλοφορούσαν σε όλη την αγγλική επικράτεια και γίνονταν αντικείμενο ζωνής συζήτησης και αντιπαράθεσης. Σ' αυτό το πλαίσιο το ενδιαφέρον των τοπικών κοινωνιών για τα εθνικά πολιτικά ζητήματα διαρκώς αυξανόταν, οδηγώντας στη συγκρότηση μιας δημόσιας σφαίρας πολιτικού διαλόγου ήδη από τη δεκαετία του 1530.⁴⁶ Η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση, με τις θρησκευτικές και πολιτικές ανακατατάξεις που προκάλεσε, συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη συγκρότηση αυτής της δημόσιας σφαίρας. Μετριοπαθείς Προτεστάντες, Πουριτανοί και Καθολικοί επιδόθηκαν σε μια θρησκευτική αντιπαράθεση, με σαφείς πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις, που επικοινωνήθηκε σε όλα τα στρώματα της αγγλικής κοινωνίας, ενισχύοντας την πολιτικοποίησή της.⁴⁷ Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για αυτή τη λαϊκή απεύθυνση ήταν ποικίλα. Περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τις έντυπες πολιτικές πραγματείες, τα έντυπα κηρύγματα, τα φθηνά φυλλάδια, τις προκηρύξεις, τις νομοθετικές πράξεις, τα διαρρέοντα χειρόγραφα, την προφορική ομιλία, καθώς και διάφορες δημόσιες παραστάσεις.⁴⁸

Η συμμετοχή των υπάλληλων στρωμάτων σ' αυτή τη διαρκώς διευρυνόμενη δημόσια σφαίρα ήταν ενεργή σε όλη την περίοδο πριν την αγγλική επανάσταση. Η προφορικότητα που παρέμενε κυρίαρχη μορφή επικοινωνίας, έπαιξε καθοριστικό ρόλο σ' αυτό. Μέσα από τις φήμες, τα κουτσομπολιά, τη λαϊκή μνήμη, τα λαϊκά τραγούδια, τα υβριστικά στιχάκια, τα θρησκευτικά κηρύγματα, τις βασιλικές διακηρύξεις οι άνθρωποι διαμόρφωναν γνώμη για τα εθνικά πολιτικά ζητήματα.⁴⁹ Φυσικά τεράστιο ρόλο στη συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας έπαιξε το έντυπο.

⁴⁵ C. Hill, *Change and Continuity in Seventeenth-Century England*, Καίμπριτζ, MA: Harvard University Press, 1975, 181-205.

⁴⁶ Ντάνου, *Καθολικισμός, προδοσία και προπαγάνδα*, 34-5· Lake & Pincus, 'Rethinking the Public Sphere', 273-4.

⁴⁷ Lake & Pincus, *ό.π.*, 274-5.

⁴⁸ Ντάνου, *Καθολικισμός, προδοσία και προπαγάνδα*, 39.

⁴⁹ A. Hughes, *The Causes of the English Civil War*, Basingstoke: Macmillan Press, 2^η έκδοση: 1998, σελ. 67-8.

Ανάμεσα στα μέσα του 16^{ου} αιώνα και την έναρξη του εμφυλίου πολέμου το 1642 ο αριθμός των φθηνών φυλλαδίων, που στόχευαν σε ένα ταπεινό αναγνωστικό κοινό, αυξήθηκε δραματικά. Τη συγκεκριμένη περίοδο το εμπόριο βιβλίων συγκρότησε μια αυθεντική λαϊκή αγορά εντύπων, που περιλάμβανε κατά κύριο λόγο έντυπες μπαλάντες ή βιβλιαράκια της πέννας (*penny chapbooks*).⁵⁰ Η πλειοψηφία των λαϊκών στρωμάτων είχε πρόσβαση σ' αυτό το έντυπο υλικό, ενώ αυτοί που είχαν την ικανότητα να διαβάζουν ήταν ένα αξιόλογο ποσοστό της αγγλικής κοινωνίας, ακόμη και στα κατώτερα στρώματα. Ένας ακριβής υπολογισμός των ανθρώπων που ήξεραν να διαβάζουν είναι αδύνατος, ενώ παλαιότερες μελέτες που επιχειρήσαν να μελετήσουν τα ποσοστά του αναλφαβητισμού εξετάζοντας την ικανότητα των ατόμων να γράφουν το όνομα τους, δεν είναι ικανοποιητικές καθώς δεν λαμβάνουν υπόψιν το γεγονός ότι οι άνθρωποι της πρώιμης νεώτερης Αγγλίας πρώτα μάθαιναν να διαβάζουν και δευτερευόντως να γράφουν. Ο τεράστιος όγκος πάντως των εντύπων κειμένων που εκδόθηκαν την περίοδο που εξετάζουμε πιστοποιεί ότι το αναγνωστικό κοινό ήταν μεγάλο.⁵¹ Εν τω μεταξύ, ακόμη και όσοι δεν είχαν την δυνατότητα να διαβάζουν, μπορούσαν να έρθουν σε επαφή με το περιεχόμενο των εντύπων χάρη στην πολύ διαδεδομένη πρακτική της φωναχτής ανάγνωσης.⁵² Άλλωστε, πρέπει να έχουμε υπόψιν μας ότι κατά την πρώιμη νεώτερη περίοδο η γραπτή και η προφορική μορφή επικοινωνίας διαπλέκονταν με διάφορους τρόπους.⁵³

Μεγίστης σημασίας για τη συντήρηση της δημόσιας σφαίρας ήταν διάδοση των ειδήσεων, σχετικά με τα εθνικά και διεθνή πολιτικά ζητήματα. Πριν την αγγλική επανάσταση η διάδοση των ειδήσεων κατά μήκος του βασιλείου, γινόταν κυρίως μέσω των φημών και των κουτσομπολιών⁵⁴ ή μέσω των ανεπίσημων δικτύων του *gentry* και άλλων ευκατάστατων κατοίκων, που προμηθεύονταν χειρόγραφα με ειδήσεις, τα λεγόμενα *separates* από μια διευρυνόμενη ομάδα ημιεπαγγελματιών δημοσιογράφων.⁵⁵ Καθοριστικό ρόλο στη μετάδοση των ειδήσεων έπαιζαν οι έντυπες

⁵⁰ H. Brayman Hackel, 'Popular Literacy and Society', στο J. Raymond (επιμ.), *The Oxford History of Popular Print Culture, Vol. I: Cheap Print in Britain and Ireland to 1660*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2011, σελ. 94-5.

⁵¹ *Ο.π.*, 92-5.

⁵² McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 29-30; Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 67.

⁵³ J. Crawford, 'Oral Culture and Popular Print', στο J. Raymond (επιμ.), *The Oxford History of Popular Print Culture, Vol. I: Cheap Print in Britain and Ireland to 1660*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2011, σελ. 114-29.

⁵⁴ R. Cust, 'News and Politics in Early Seventeenth-Century England', *Past & Present*, 112 (1986), σελ. 65-9.

⁵⁵ *Ο.π.*, 62-4.

βασιλικές διακηρύξεις. Το αγγλικό στέμμα είχε περιορισμένα κατασταλτικά μέσα, ελλείπει μόνιμου στρατού⁵⁶, και εξαρτιόταν από τη ικανότητα του να κερδίσει τη συναίνεση των υπηκόων του. Έτσι, οι περισσότερες βασιλικές διακηρύξεις ήταν προσεκτικά συγκροτημένα κείμενα που στόχο είχαν να ανοίξουν διάλογο με τους υπηκόους και να τους πείσουν για τις πολιτικές επιλογές της μοναρχίας. Αυτό φυσικά από μόνο του συνεισέφερε τα μέγιστα στην επέκταση της δημόσιας σφαίρας γεωγραφικά και ταξικά, καθώς οι βασιλικές διακηρύξεις διαβάζονταν στις υπαίθριες αγορές, τις πλατείες και τους αυλόγυρους των εκκλησιών στις πόλεις και τα χωριά κατά μήκος της Αγγλίας και της Ουαλίας. Η μεγάλη σημασία που απέδιδαν οι πρώτοι Στιούαρτ στις διακηρύξεις τους υποδηλώνει ότι σταδιακά η γραπτή επικοινωνία με το λαό άρχισε να γίνεται για τη μοναρχία πιο σημαντική από τη θεαματική της αναπαράσταση. Ακόμη, οι βασιλικές διακηρύξεις λειτουργούσαν ως μέσω διάδοσης των ειδήσεων. Έτσι, η διακήρυξη του 1629 σχετικά με τη διάλυση του Κοινοβουλίου, αφενός αποτέλεσε προσπάθεια του Καρόλου να εξηγήσει τη θέση του και αφετέρου ενημέρωσε τον αγγλικό λαό για το νέο καθεστώς. Βεβαίως, σε πολλές περιπτώσεις οι βασιλικές διακηρύξεις αποτέλεσαν προσπάθεια της κυβέρνησης να ελέγξει τις ειδήσεις που διαδίδονταν και να επιβάλει λογοκρισία. Επομένως, αποτελούσαν μια πολύ κρίσιμη παρέμβαση στη δημόσια σφαίρα, καθώς μπορούσαν να την επηρεάσουν και να καθορίσουν το χαρακτήρα και τα όριά της.⁵⁷ Όπως θα δούμε παρακάτω, αυτή η πρακτική της μοναρχίας εντάθηκε στα χρόνια που οδήγησαν στο ξέσπασμα του πρώτου εμφυλίου πολέμου και συνεισέφερε στη συγκρότηση της βασιλικής παράταξης.

Κοινωνική αλλαγή και πολιτικοποίηση των λαϊκών στρωμάτων

Η συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της θρησκευτικής αλλαγής που άρχισε να συντελείται από τη δεκαετία του 1530. Ωστόσο, ο αιώνας που προηγήθηκε της αγγλικής επανάστασης ήταν και μια περίοδος περίπλοκης και έντονης κοινωνικής και οικονομικής αλλαγής. Είναι χαρακτηριστικό ότι μεταξύ του 1520 και του 1620 ο πληθυσμός της Αγγλίας διπλασιάστηκε, από 2.3

⁵⁶ J. Walter, 'The English People and the English Revolution Revisited', *History Workshop Journal*, 61 (2006), σελ. 174.

⁵⁷ Chris Kyle, 'Monarch and Marketplace: Proclamations as News in Early Modern England', *Huntington Library Quarterly*, 78:4 (2015), σελ. 774-86.

εκατομμύρια σε 4.6. Παράλληλα, λόγω του πρωτόγονου πληθωρισμού, οι τιμές αυξήθηκαν κατακόρυφα, αυξάνοντας το κόστος ζωής, ενώ η αύξηση των μισθών δεν ήταν αντίστοιχου μεγέθους. Αποτέλεσμα ήταν να πέσει η ποιότητα ζωής των ακτημόνων αγροτών και των έμμισθων τεχνιτών. Όλα αυτά είχαν ως συνέπεια τη φτωχοποίηση σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού, την αύξηση της εσωτερικής μετανάστευσης σε αναζήτηση εργασίας ή γης, αλλά και την ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής, καθώς εισήχθησαν νέες μέθοδοι καλλιέργειας και οι αρόσιμες εκτάσεις επεκτάθηκαν, με στόχο την αύξηση της αποδοτικότητας και την κάλυψη των αναγκών του διαρκώς αυξανόμενου πληθυσμού. Αυτό συνετέλεσε στον καπιταλιστικό μετασχηματισμό της αγροτικής οικονομίας, καθώς οι γαιοκτητικές τάξεις άρχισαν να επιδιώκουν όλο και περισσότερο το κέρδος. Εν τω μεταξύ, τη συγκεκριμένη περίοδο σημειώθηκε επέκταση του εσωτερικού και υπερπόντιου εμπορίου, ενώ κυρίως στις δασώδεις ή κτηνοτροφικές περιοχές όπου η γη ήταν φτωχή παρατηρήθηκε ανάπτυξη της πρωτο-βιομηχανικής/ βιοτεχνικής παραγωγής.⁵⁸

Η επιδίωξη των γαιοκτητικών τάξεων (και από τη δεκαετία του 1630 και της μοναρχίας) για αύξηση των κερδών τους, οδήγησε συχνά σε κοινωνικές συγκρούσεις. Αυτό ήταν αποτέλεσμα διαφόρων κινήσεων των γαιοκτητών, όπως η περίφραξη των κοινών γαιών, η αποψίλωση των δασών, η αποξήρανση των βάλτων κ.ά..⁵⁹ Τα φτωχότερα στρώματα ήταν συχνά εξαρτημένα για την επιβίωσή τους από αυτές τις γαίες, γι' αυτό και ανέπτυξαν μια ρητορική δικαιωμάτων προς υπεράσπισή τους. Η συγκεκριμένη ρητορική βασιζόταν στο εθιμικό δίκαιο, το οποίο τα πληβεία στρώματα συχνά όριζαν και αναπροσάρμοζαν όπως ήθελαν. Οι αντιπαραθέσεις για το έθιμο ήταν σαφώς πολιτικές, καθώς αφορούσαν τη νομική και πολιτισμική θεμελίωση της εξουσίας, δεδομένου ότι το έθιμο ήταν αυτό που ρύθμιζε τις σχέσεις εξουσίας στην κοινότητα. Επιπλέον, οι διαμάχες σχετικά με το εθιμικό δίκαιο, μολονότι επικεντρώνονταν σε τοπικά ζητήματα, εντάσσονταν ξεκάθαρα σε ένα εθνικό πλαίσιο. Στη νομική θεωρία, αλλά και στην κοινωνική πραγματικότητα, υπήρχε μια άμεση

⁵⁸ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 17-8· R. Cust & A. Hughes, 'Introduction: After Revisionism', στο R. Cust & A. Hughes (επιμ.), *Conflict in Early Stuart England: Studies in Religion and Politics 1603-1642*, Abingdon: Routledge, 1989, σελ. 35-6· Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 122-4.

⁵⁹ Για παραδείγματα κοινωνικών εντάσεων που προκλήθηκαν από την προσπάθεια των γαιοκτητικών τάξεων να αυξήσουν τα κέρδη τους εις βάρος των πληβείων στρωμάτων βλ. A. Wood, *The Politics of Social Conflict: The Peak Country 1520-1770*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1999, κεφάλαιο 10 και K. Lindley, *Fenland Riots and the English Revolution*, Λονδίνο: Heinemann Educational Books, 1982, κεφάλαια 1 & 2, για τις περιφράξεις της κοινής γης των ελεύθερων μεταλλωρύχων μολύβδου στο βορειοδυτικό Ντέρμπυσαϊρ και για την αποξήρανση των ελών στην ανατολική Αγγλία αντίστοιχα.

διασύνδεση ανάμεσα στην ευρύτερη έννοια των δικαιωμάτων του ελεύθερου γεννημένου Άγγλου και τα τοπικά δικαιώματα συγκεκριμένων κοινοτήτων ή κοινωνικών ομάδων. Στη διαδικασία υπεράσπισης των δικαιωμάτων τους οι πληβείοι συχνά αποκτούσαν σημαντικές νομικές γνώσεις και αξιόλογες οργανωτικές ικανότητες, προκειμένου να υποστηρίξουν τη θέση τους στα δικαστήρια.⁶⁰ Τα δικαστήρια που συνήθως ήταν ο τόπος όπου λάμβαναν χώρα οι αντιπαραθέσεις σχετικά με τα εθιμικά δικαιώματα, ήταν και ο θεσμός μέσω του οποίου η κεντρική κυβέρνηση, ελλείψει γραφειοκρατικού μηχανισμού, προσπαθούσε να διοικήσει το βασίλειο. Έτσι, τα δικαστήρια ήταν άλλος ένας χώρος όπου οι τοπικές αντιπαραθέσεις έρχονταν σε επαφή με τις εθνικές πολιτικές του στέμματος, κάτι που συντελούσε στην ευρύτερη πολιτικοποίηση των τοπικών διενέξεων.⁶¹

Μια σημαντική συνέπεια της κοινωνικής και οικονομικής αλλαγής ήταν η ανάδυση των μεσαίων στρωμάτων και ο σαφέστερος διαχωρισμός τους από τα κατώτερα και πιο φτωχά κοινωνικά στρώματα. Τα μεσαία στρώματα ωφελήθηκαν ιδιαίτερα από την οικονομική αλλαγή που περιγράφηκε παραπάνω, σε αντίθεση με την πλειοψηφία του φτωχού λαού. Αυτό συνέβη κυρίως επειδή τα μεσαία στρώματα είχαν τη δυνατότητα να παράγουν επαρκές πλεόνασμα ώστε να κερδοσκοπήσουν από τον πληθωρισμό στις αγροτικές τιμές και να διογκώσουν έτσι τις περιουσίες τους.⁶² Το τμήμα αυτό των λαϊκών στρωμάτων, που ευημερούσε, αποτέλεσε και το πιο σημαντικό κομμάτι του ευρύτερου πολιτικού έθνους. Τα μεσαία στρώματα ήταν αυτά που συμμετείχαν στην τοπική και περιφερειακή (σε επίπεδο κομητείας) διοίκηση, ενώ η επέκταση της βασιλικής διακυβέρνησης κατά την περίοδο των Τυδώρ και των πρώιμων Στιούαρτ αύξησε τις αρμοδιότητές τους και τα τοπικά αξιώματα που μπορούσαν να λάβουν. Ως αστυφύλακες (*constables*) είχαν σοβαρές αρμοδιότητες που τους έφεραν σε επαφή με τα εθνικά ζητήματα, κυρίως όταν έπρεπε να συλλέξουν φόρους που θεωρούνταν αντισυνταγματικοί και να επιβάλλουν τη βασιλική νομοθεσία σε τοπικό επίπεδο. Ως επίτροποι εκκλησιών (*churchwardens*) αναγκάζονταν να λάβουν σημαντικές αποφάσεις σχετικά με την εφαρμογή θρησκευτικών καινοτομιών στις κοινότητές τους. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η τοποθέτηση των μεσαίων στρωμάτων ως ενόρκων

⁶⁰ A. Wood, 'The Place of Custom in Plebeian Political Culture: England, 1550-1800', *Social History*, 22:1 (1997), σελ. 46-55.

⁶¹ J. Walter, 'Crowds and Popular Politics in the English Revolution', στο M. Braddick (επιμ.), *The Oxford Handbook of the English Revolution*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2015, σελ. 332.

⁶² Walter, *ό.π.*, 331· Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 24· Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 126.

στα ειρηνοδικεία (*quarter sessions*). Ένορκος μπορούσε να είναι οποιοσδήποτε είχε κάποια περιουσία ή ανήκε σε μία σαφή επαγγελματική κατηγορία. Ο συγκεκριμένος ορισμός ήταν αρκετά ευρύς και μπορούσε να αφορά μέχρι και τα μισά μέλη μιας κοινότητας, καθώς μόνο οι πολύ φτωχοί εξαιρούνταν απ' αυτόν. Ακόμη, οι αρμοδιότητες των ενόρκων δεν περιορίζονταν μόνο στο να βγάλουν πορίσματα για συγκεκριμένες υποθέσεις. Αντιθέτως αυτοί ήταν που αποφάσιζαν ποιες υποθέσεις θα πάνε σε δίκη, ενώ συχνά συνέτασσαν έγγραφα με τα προβλήματα και τα παράπονα των ανθρώπων της επαρχίας προς την κεντρική κυβέρνηση. Δεδομένης της στενής σύνδεσης του νόμου, της διοίκησης και της πολιτικής στην πρώιμη νεώτερη Αγγλία, γίνεται αντιληπτό ότι όλες οι παραπάνω υποχρεώσεις ενίσχυσαν την πολιτικοποίηση ενός σημαντικού μέρους των μεσαίων στρωμάτων.⁶³

Η πολιτική συμμετοχή των μεσαίων στρωμάτων δεν περιοριζόταν στη συμμετοχή τους στα αξιώματα. Εξαιρετικής σημασίας για την πολιτικοποίησή τους υπήρξε η συμμετοχή τους στις εκλογές για το Κοινοβούλιο. Η οικονομική τους επιτυχία τους επέτρεψε να πληρούν τις οικονομικές προϋποθέσεις για την απόκτηση δικαιώματος ψήφου. Εν τω μεταξύ, το εκλογικό σώμα γινόταν όλο και πιο ανεξάρτητο. Η υποταγή του στην αριστοκρατία, που θεωρούνταν δεδομένη κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, άρχισε να αμφισβητείται εμπράκτως όλο και πιο έντονα στο α' μισό του 17^{ου} αιώνα. Έτσι, η προσπάθεια της αριστοκρατίας να κερδίσει τις ψήφους των μεσαίων στρωμάτων γινόταν όλο και πιο συχνή.⁶⁴ Μάλιστα, ορισμένα μέλη της αριστοκρατίας, που συνήθως ανήκαν στην ένθεη μειοψηφία, έδιναν έμφαση στην ατομική επιλογή των ψηφοφόρων, θέλοντας να εξασφαλίσουν ότι στο Κοινοβούλιο θα συμμετέχουν εκπρόσωποι της προτεσταντικής και συνταγματικής Αγγλίας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο σερ Richard Grosvenor, που ως σερίφης στις εκλογές του Τσέσαϊρ για το Κοινοβούλιο του 1624 έβγαλε ένα λόγο στον οποίο ανέφερε ότι «η ελευθερία της φωνής είναι η κληρονομιά σας και ένα από τα σπουδαιότερα προνόμια του υπηκόου».⁶⁵ Στόχος του ήταν να πείσει τους ψηφοφόρους να στηρίζουν την εκλογή των ένθεων υποψηφίων, ενάντια στην παπική απειλή. Η πουριτανική έμφαση στην «ενεργή υπηκοότητα» και την απειλή του παπισμού ενίσχυε

⁶³ Walter, *ό.π.*, 331· Hughes, *ό.π.*, 64-5, 126.

⁶⁴ Walter, *ό.π.*, 331· Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 123.

⁶⁵ Eaton Hall, Cheshire, MS. No. 25: παρατίθεται στο R. Cust, 'Politics and the Electorate in the 1620s', στο R. Cust & A. Hughes (επιμ.), *Conflict in Early Stuart England: Studies in Religion and Politics 1603-1642*, Abingdon: Routledge, 2014, σελ. 138.

την επιδίωξη για ελεύθερα εκλεγμένα Κοινοβούλια.⁶⁶ Βέβαια δεν συμφωνούσαν όλα τα μέλη της αριστοκρατίας με το δικαίωμα των εκλογέων στην ατομική επιλογή. Οι ιδέες υπέρ της ιεραρχίας και της υποταγής των κατώτερων στους ανώτερους παρέμεναν ισχυρές και συνδυάζονταν με το φόβο μιας υποτιθέμενης «λαϊκής/πουριτανικής» απειλής προς την κοινωνική τάξη, ενός φόβου που ήταν κυρίαρχο στοιχείο της πολιτικής ρητορικής τόσο των αριστοκρατών όσο και της μοναρχίας.⁶⁷

Στην πολιτική αντιπαράθεση της περιόδου, σχετικά με την οποία καλούνταν να τοποθετηθεί το εκλογικό σώμα, κεντρικής σημασίας ήταν δύο αντικρουόμενες θεωρίες συνωμοσίας σχετικά με το γιατί η αρμονία και η ενότητα του πολιτικού συστήματος είχαν διαρραγεί. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της ελεύθερης Κοινοπολιτείας και τους Πουριτανούς μια παπική δολοπλοκία υπονόμει τους νόμους και τις ελευθερίες των Άγγλων, με απώτερο στόχο να επιτεθεί στο Κοινοβούλιο και την προτεσταντική θρησκεία. Απ' την άλλη, οι βασιλικοί σύμβουλοι, οι ανώτεροι κληρικοί και ο ίδιος ο Κάρολος άρχισαν να πιστεύουν σε μια βαθιά ριζωμένη συνωμοσία που στρεφόταν κατά της μοναρχίας και της κοινωνικής τάξης και καθοδηγούνταν από τα φιλολαϊκά στοιχεία που κυριαρχούσαν στη Βουλή των Κοινοτήτων και υποστηρίζονταν από στασιαστές Πουριτανούς. Η λύση που βρήκε ο Κάρολος για να αντιμετωπίσει αυτή την απειλή ήταν να κλείσει το πολιτικό σύστημα, καταργώντας το Κοινοβούλιο το 1629. Ο βασιλιάς ήθελε η πολιτική να γίνει μια διαδικασία λήψης, μετάδοσης και υπακοής σε άνωθεν εντολές και όχι μια διαδικασία συμμετοχής και διαλόγου.⁶⁸ Όπως θα δούμε παρακάτω, αυτός ο κρατικός/μοναρχικός αντι-πουριτανισμός είχε σημαντική απήχηση σε μέρος του *gentry*, αλλά και στα κατώτερα στρώματα. Σ' αυτό το σημείο, είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι ένας αυστηρός διαχωρισμός ανάμεσα στη θρησκεία και την πολιτική θα αποτελούσε μεθοδολογικό σφάλμα, καθώς για τους ανθρώπους της πρώιμης νεώτερης περιόδου ένας τέτοιος διαχωρισμός δεν υφίστατο. Οι παπιστές ήταν εχθροί τόσο γιατί διαστρέβλωναν την αληθινή πίστη, όσο και γιατί υπονόμειαν την

⁶⁶ R. Cust, 'Politics and the Electorate in the 1620s', στο R. Cust & A. Hughes (επιμ.), *Conflict in Early Stuart England: Studies in Religion and Politics 1603-1642*, Abingdon: Routledge, 1989, σελ. 137-8, 161.

⁶⁷ *Ο.π.*, 139.

⁶⁸ A. Hughes, 'Local History and the Origins of the Civil War', στο R. Cust & A. Hughes (επιμ.), *Conflict in Early Stuart England: Studies in Religion and Politics 1603-1642*, Abingdon: Routledge, 1989, σελ. 236· Cust & Hughes, 'Introduction', 18, 21.

πολιτικές ελευθερίες των Άγγλων. Απ' την άλλοι οι Πουριτανοί δεν απειλούσαν μόνο την εκκλησιαστική ιεραρχία, αλλά μαζί της και την ευταξία και σταθερότητα της κοινωνίας.⁶⁹

Η αγγλική κοινωνία είχε πλήρη επίγνωση των παραπάνω διπόλων. Βέβαια, η υποστήριξη της μίας ή της άλλης πλευράς χαρακτηριζόταν από τοπικές διαφοροποιήσεις. Τα πολιτικά αισθήματα εναντίον των αυλής, που θεωρούνταν το κυριότερο άντρο των παπιστών και των εχθρών της ελευθερίας του υπηκόου, ήταν πιο ισχυρά στις πόλεις και ιδίως στο Λονδίνο. Έτσι, η πρωτεύουσα ήταν αυτή που συγκέντρωσε τις ισχυρότερες αντιδράσεις στην επιβολή του υποχρεωτικού δανείου το 1626-7, αλλά και τους πιο έντονους πανηγυρισμούς για την ψήφιση της *Αίτησης των Δικαιωμάτων* (*Petition of Right*) και τη δολοφονία του δούκα του Μπάκιγγαμ το 1628.⁷⁰ Το ίδιο ισχύει και για τις πρωτο-βιομηχανικές περιοχές της Αγγλίας, όπως ήταν οι κλωστοϋφαντουργικές πόλεις του δυτικού Γιόρκσαϊρ, του βορειοανατολικού Έσσεξ, του Γκλόστερσαϊρ και του Κεντ, στις οποίες η κοινωνικο-οικονομική αλλαγή ήταν πιο έντονη και βίαιη, με αποτέλεσμα οι παραδοσιακές σχέσεις υποταγής να έχουν διαρραγεί και τα κατώτερα στρώματα να απολαμβάνουν μεγαλύτερη πολιτική αυτονομία. Αυτές ακριβώς ήταν και οι περιοχές όπου τα μεσαία στρώματα, ως ψηφοφόροι, επέδειξαν μεγαλύτερη ανεξαρτησία και αμφισβητούσαν εντονότερα το μονοπώλιο της αριστοκρατίας στη λήψη πολιτικών αποφάσεων.⁷¹

Λαϊκή θρησκευτικότητα και κουλτούρα: το θέμα του αντιπουριτανισμού

Μια προσέγγιση που δίνει έμφαση στις αλληλεπιδράσεις των επίσημων εκκλησιαστικών δογμάτων με τη λαϊκή θρησκευτικότητα είναι ιδιαίτερα εύστοχη όσον αφορά την πρόμη νεώτερη Αγγλία. Σε όλη αυτή την περίοδο η κρατική Εκκλησία έπαιξε ένα τόσο κεντρικό πολιτισμικό, κοινωνικό και πολιτικό ρόλο που είναι αδύνατον να κατανοήσουμε τη λαϊκή αντίληψη για τη θρησκεία αν δεν αναγνωρίσουμε την επίδραση της Εκκλησίας σ' αυτήν. Η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση, βεβαίως, αποτέλεσε μία μείζονα αλλαγή που επηρέασε τη λαϊκή θρησκευτικότητα. Ο Προτεσταντισμός έριξε το βάρος στην πίστη αντί για τα έργα, στις γραφές και τα κηρύγματα αντί για τις περίτεχνες τελετουργίες και στην έμφαση

⁶⁹ Hughes, 'Local History', 239.

⁷⁰ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 128.

⁷¹ Cust, 'Politics and the Electorate', 160-1· Hughes, 'Local History', 246.

στην ατομική ευθύνη σε σχέση με την διεκπεραίωση των θρησκευτικών καθηκόντων. Ο Προτεσταντισμός ήταν μια θρησκεία του λόγου και κατέστησε το κείμενο της Βίβλου επίκεντρο της θρησκευτικής ζωής των ανθρώπων. Η μετάφραση της Βίβλου στα αγγλικά σε συνδυασμό με την αυξανόμενη εγγραμματοσύνη του αγγλικού πληθυσμού ενίσχυσε τη διάδοση των μηνυμάτων της στην αγγλική κοινωνία και διαμόρφωσε την θρησκευτική της συνείδηση. Εν γένει οι αλλαγές του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα μπορούν να ειπωθούν ως μια διαδικασία κατά την οποία οι άνθρωποι έγιναν σταδιακά πιο συνειδητοποιημένοι αναφορικά με τη θρησκεία.⁷² Φυσικά τα αποτελέσματα της Μεταρρύθμισης υπήρξαν περίπλοκα και διφορούμενα. Οι κατακλυσμιαίες αλλαγές που προκάλεσε διατάραξαν την λαϊκή θρησκευτικότητα, προκαλώντας έντονες αντιδράσεις και εχθρότητα, έλλειψη αυτοπεποίθησης και αύξηση του αισθήματος της αποξένωσης από την Εκκλησία. Η εγκαθίδρυση της νέας πίστης χρειάστηκε πολλά χρόνια για να ολοκληρωθεί και παρέμενε εύθραυστη. Οι εσωτερικές διαμάχες στην αγγλική Εκκλησία δυσχέραναν ακόμη περισσότερο τη μεταρρυθμιστική διαδικασία.⁷³ Ωστόσο, αυτή η εχθρότητα για τις προτεσταντικές καινοτομίες είχε καταλαγιάσει σε μεγάλο βαθμό μέχρι τα τέλη του 16^{ου} αιώνα, καθώς πλέον είχαν παρέλθει δύο γενιές προτεσταντικής κυριαρχίας στην Αγγλία.⁷⁴

Πράγματι, ο αγγλικός πληθυσμός γινόταν όλο και πιο υπάκουος προς την επίσημη προτεσταντική θρησκεία, αν και η εξέταση της θρησκευτικότητας των λαϊκότερων στρωμάτων είναι δύσκολη. Το έργο του κληρικού Άρθουρ Ντεντ *The Plaine Mans Path-way to Heaven* που εκδόθηκε το 1601, αποτελεί ίσως την ικανοποιητικότερη καταγραφή της λαϊκής θρησκευτικότητας της εποχής. Σύμφωνα, λοιπόν, με το συγγραφέα οι απλοί άνθρωποι είχαν γνώση των κεντρικών δογμάτων του Χριστιανισμού, όμως είχαν μια θολή αντίληψη για τα δευτερεύοντα δόγματα του. Ακόμη είχαν μια ισχυρή αίσθηση ότι η θρησκεία έχει να κάνει με τη σωστή ζωή και συμπεριφορά, την φιλανθρωπία και την ειρήνη στην κοινότητα. Μάλιστα αυτή η έμφαση της λαϊκής θρησκευτικότητας στην ειρήνη και την καλή γειτονία πολλές φορές προκαλούσε την εχθρότητα των λαϊκών στρωμάτων προς τους Πουριτανούς,

⁷² M. Ingram, 'From Reformation to Toleration: Popular Religious Cultures in England, 1540-1690', στο T. Harris (επιμ.), *Popular Culture in England, c. 1500-1850*, Basingstoke: Macmillan Press, 1995, σελ. 96-8, 99.

⁷³ Ο.π., 100.

⁷⁴ J. Morrill, 'The Ecology of Allegiance in the English Revolution', *Journal of British Studies*, 26:4 (1987), σελ. 456-7.

που πολλές φορές θεωρούνταν απειλή για την κοινωνική συνοχή.⁷⁵ Η ακριβής αποτίμηση των θρησκευτικών αισθημάτων των λαϊκών στρωμάτων δεν θα γίνει ποτέ εφικτή για τους ιστορικούς. Αυτό που είναι βέβαιο, ωστόσο, είναι ότι η πλειοψηφία του αγγλικού πληθυσμού ακολουθούσε τις πρακτικές της Εκκλησίας της Αγγλίας και συμμετείχε στα τελετουργικά της. Αυτό ήταν πολύ εμφανές στις διαβατήριες τελετές της αγγλικής Εκκλησίας, όπως ήταν η βάπτιση, ο εκκλησιασμός (*christening*) των νέων μητέρων, ο γάμος ή η κηδεία.⁷⁶ Η πλήρης επίδραση των πρακτικών της Εκκλησίας της Αγγλίας, όπως ήταν η χρήση του Βιβλίου Κοινής Προσευχής, η συμμετοχή στη Θεία Κοινωνία, η παρακολούθηση των σημαντικών χριστιανικών εορτών κτλ. είναι αδύνατον να ανιχνευθεί για την περίοδο πριν την αγγλική επανάσταση, καθώς όπως αναφέρει ο ιστορικός John Morrill «η θρησκευτική αφοσίωση μπορεί να παρατηρηθεί καλύτερα όταν βρίσκεται σε συνθήκες δίωξης».⁷⁷ Πάντως, όπως θα δούμε και παρακάτω, η αντίσταση προς την πουριτανική μεταρρύθμιση και η υποστήριξη για τις πρακτικές της Εκκλησίας της Αγγλίας σε συνθήκες δίωξης κατά τις δεκαετίες του 1640 και 1650 δείχνει ότι η επιρροή της αγγλικής Εκκλησίας ήταν ισχυρή στον πληθυσμό της Αγγλίας.⁷⁸

Η αισθητική και συναισθηματική απήχηση της λειτουργίας της Εκκλησίας της Αγγλίας, που μέχρι τις αρχές του 17^{ου} αιώνα είχε το κύρος που της προσέδιδε η διάρκειά της στο χρόνο, δεν πρέπει να υποτιμάται.⁷⁹ Σημαντικό ρόλο στη διάδοση των προτεσταντικών αντιλήψεων έπαιξε και το κατηχητικό κίνημα, που στόχο είχε την πνευματική ευημερία των φτωχότερων στρωμάτων. Μέχρι τη δεκαετία του 1640 εκδόθηκαν εκατοντάδες κατηχητικά κείμενα, από προτεστάντες πάστορες, που συχνά είχαν δεκάδες επανεκδόσεις. Αυτά τα κείμενα προσπαθούσαν να ενσταλάξουν το χριστιανισμό στα κατώτερα στρώματα, που μπορούσαν είτε να τα διαβάσουν είτε να ακούσουν άλλους να τους τα διαβάζουν.⁸⁰ Η θρησκεία αποτελούσε αντικείμενο συζήτησης για τα λαϊκά στρώματα ακόμη και στα πανδοχεία, που ούτως ή άλλως ήταν σημαντικός χώρος για τη συγκρότηση της λαϊκής κουλτούρας, ενώ ο φθηνός

⁷⁵ Ingram, 'From Reformation to Toleration', 109.

⁷⁶ *Ο.π.*, 109-10.

⁷⁷ J. Morrill, 'The Church in England, 1642-9', στο J. Morrill (επιμ.), *Reactions to the English Civil War 1642-1649*, Basingstoke: Macmillan Press, 1982, σελ. 91.

⁷⁸ Morrill, 'The Church in England', 104-12· C. Durston, 'Puritan Rule and the Failure of Cultural Revolution, 1645-1660', στο C. Durston & J. Eales (επιμ.), *The Culture of English Puritanism, 1560-1700*, Νέα Υόρκη: Macmillan Education, 1996, σελ. 222-31.

⁷⁹ Ingram, 'From Reformation to Toleration', 112.

⁸⁰ E. Duffy, 'The Godly and the Multitude in Stuart England', *The Seventeenth Century*, 1:1 (1986), σελ. 35, 41.

τύπος ή οι λαϊκές μπαλάντες με θρησκευτικό περιεχόμενο, που συχνά διαδίδονταν μέσα απ' τα πανδοχεία, συντελούσαν στην περαιτέρω διάδοση των χριστιανικών δογμάτων.⁸¹

Το φαινόμενο του λαϊκού σκεπτικισμού και αθησκίας, παρότι ήταν υπαρκτό δεν πρέπει να υπερτιμάται. Απ' την άλλη δε χωράει αμφιβολία ότι ο χριστιανισμός της μεγάλης μάζας της αγγλικής κοινωνίας ήταν συμβατός με μαγικές αντιλήψεις και άλλες ειδωλολατρικές δοξασίες, που όμως δεν αποτελούσαν σοβαρή απειλή για την επίσημη θρησκεία. Η σχετική ανεκτικότητα της αγγλικής Εκκλησίας για τέτοιες πρακτικές, οδήγησε στη δημιουργία μιας αυτόνομης λαϊκής θρησκευτικής κουλτούρας με κομφορμιστικά και ειδωλολατρικά ή άθησκα στοιχεία, που μας επιτρέπει να μιλήσουμε για θρησκευτικό συγκρητισμό της αγγλικής κοινωνίας του 17^{ου} αιώνα.⁸² Έτσι, η θρησκευτικότητα της μάζας του αγγλικού πληθυσμού, παρότι δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως προτεσταντική με την αυστηρή δογματική έννοια του όρου, ήταν σαφώς χριστιανική και μετα-μεταρρυθμιστική.⁸³

Ένας σημαντικός παράγοντας για τη θρησκευτική ζωή της πρώιμης νεώτερης Αγγλίας ήταν ο Πουριτανισμός, το πιο ένθερμο κομμάτι του αγγλικού Προτεσταντισμού, που επεδίωκε την περαιτέρω μεταρρύθμιση της θρησκευτικής, πολιτισμικής, πνευματικής και κοινωνικής ζωής. Μέχρι το 1640 ο Πουριτανισμός, και κυρίως οι πιο ριζοσπαστικές εκφάνσεις του, είχαν κατορθώσει να αποκτήσουν ορισμένα λαϊκά ερείσματα, ιδίως στις πόλεις, τις κλωστοϋφαντουργικές περιοχές και τις παράκτιες περιοχές.⁸⁴ Όμως, η αυστηρή πειθαρχία και ευλάβειά του και το γεγονός ότι η διάδοσή του στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στην ανάγνωση των Γραφών και άλλων θρησκευτικών κειμένων, τον έκαναν απρόσιτο για τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού και τον καθιστούσαν περισσότερο τη θρησκεία των μεσαίων στρωμάτων και της κατώτερης αριστοκρατίας.⁸⁵

⁸¹ M. Spufford, 'Puritanism and Social Control?', στο A. Fletcher & J. Stevenson (επιμ.), *Order and Disorder in Early Modern England*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1985, σελ. 44-5· Ingram, 'From Reformation to Toleration', 109.

⁸² Ingram, *ό.π.*, 105-8· Duffy, 'The Godly and the Multitude', 36· S. Osborne, *Popular Religion, Culture and Politics in the Midlands, c. 1638-1646*, Διδακτορική Διατριβή: University of Warwick, 1993, σελ. 146-7.

⁸³ Ingram, *ό.π.*, 109.

⁸⁴ Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 97-9· Hughes, 'Local History', 242· Duffy, 'The Godly and the Multitude', 31-49· Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 77-82, 130· Stoye, *Loyalty and Locality*, 186-203.

⁸⁵ Ingram, 'From Reformation to Toleration', 103.

Παρ' όλα αυτά, ορισμένα στοιχεία του Πουριτανισμού είχαν ευρύτερη απήχηση στον αγγλικό πληθυσμό. Το σημαντικότερο απ' αυτά ήταν ο αντι-παπισμός, που έγινε ένα κεντρικό χαρακτηριστικό της αγγλικής κουλτούρας και είχε, όπως έχουμε δει, ξεκάθαρες πολιτικές προεκτάσεις. Ο πάπας ταυτιζόταν με τον Αντίχριστο και ο Καθολικισμός ήταν η θρησκεία των κυριότερων εχθρών της Αγγλίας. Βεβαίως, η αντι-καθολική ρητορική δεν ήταν προνόμιο μόνο των Πουριτανών, αφού η ίδια η μοναρχία, ιδίως κατά την ελισαβετιανή περίοδο, την προωθούσε σε μια προσπάθεια να επιβάλει το θρησκευτικό κομφορμισμό και τη σταθερότητα. Σ' αυτό σημαντικό ρόλο έπαιξε και η δημοσίευση και προώθηση του έργου του Τζον Φοξ *Actes and Monuments* ή *Βιβλίο των Μαρτύρων*, όπως είναι ευρύτερα γνωστό. Ωστόσο οι Πουριτανοί ήταν αυτοί που αγκάλιαζαν και προωθούσαν πιο έντονα μια κοσμοθεωρία που διαχώριζε τους ανθρώπους στους ακολούθους της αληθινής θρησκείας και στους παπιστές, και θεωρούσαν ότι είναι καθήκον κάθε Προτεστάντη να πολεμήσει ενάντια στον παπισμό. Επιπλέον, οι πουριτανοί συνέδεαν τον καθολικισμό με την τυραννία, την καταπίεση και τις διώξεις, προσδίδοντάς του σαφή πολιτικά χαρακτηριστικά. Μέσα από τα θρησκευτικά κηρύγματα οι προτεστάντες ιεροκήρυκες είχαν συγκροτήσει έναν εθνικό μύθο της πολιορκημένης προτεσταντικής Αγγλίας, που μέχρι τις αρχές του 17^{ου} αιώνα είχε ενσωματωθεί στην συλλογική συνείδηση των Άγγλων. Σ' αυτό σημαντικό ρόλο έπαιξε και ο ετήσιος εορτασμός της ημέρας της Συνωμοσίας της Πυρίτιδας, ένας εορτασμός που ήταν ιδιαίτερα προσφιλής για τους Πουριτανούς.⁸⁶ Άλλη μια σημαντική επίδραση του Πουριτανισμού στη λαϊκή θρησκευτικότητα ήταν η αντίληψη ότι η Θεία Πρόνοια επεμβαίνει άμεσα στην εγκόσμια ζωή και την επηρεάζει.⁸⁷

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο Πουριτανισμός, παρά τις επιδράσεις του στα κατώτερα στρώματα, ήταν μια θρησκεία που είχε μεγαλύτερη απήχηση στα μεσαία στρώματα και το κατώτερο *gentry*, δηλαδή ακριβώς τις κοινωνικές ομάδες που αποτελούσαν τις τοπικές ελίτ στα χωριά και τις πόλεις της Αγγλίας. Το πιο μετριοπαθές και συντηρητικό κομμάτι του Πουριτανισμού θέλησε να δώσει μια απάντηση στην αποσταθεροποίηση που είχε προκαλέσει η κοινωνικο-οικονομική μεταβολή και να ελέγξει το απείθαρχο πλήθος των φτωχών, παρότι δεν χαρακτηρίζονταν όλες οι εκφάνσεις του Πουριτανισμού από την επιδίωξη της τάξης.

⁸⁶ Ingram, *ό.π.*, 98-9; Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 68, 129; Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 101.

⁸⁷ Ingram, *ό.π.*, 109.

Σε αντίθεση με άλλα μέλη των ελίτ που θέλησαν να ενισχύσουν την έννοια της αρμονικής, ιεραρχικής κοινότητας, μιας κοινότητας στην οποία οι πατερναλιστικές σχέσεις, ο σεβασμός των κατώτερων για τους ανωτέρους τους και η καλή γειτονία προωθούνταν μέσα από γνώριμες θρησκευτικές και κοινοτικές τελετές, οι Πουριτανοί προτίμησαν να αναδείξουν τα ηθικά και πολιτισμικά στοιχεία που τους διαχώριζαν από τους φτωχούς και απείθαρχους γείτονες τους. Έτσι, χρησιμοποίησαν την επιρροή τους για να μεταρρυθμίσουν τις κοινωνικές σχέσεις με βάση τις ηθικές αρχές τους. Οι δύο αντικρουόμενες παραπάνω αντιλήψεις για το πως πρέπει να προωθείται η τάξη στην κοινωνία μπορούν να παρατηρηθούν σε όλη την Αγγλία, με τοπικές διαφοροποιήσεις παρ' όλα αυτά.⁸⁸

Θεατρικές παραστάσεις, πομπές, ενοριακές γιορτές (*church ales*), παραδοσιακοί χοροί, γαϊτανάκια, *charivari* και πολλά άλλα στοιχεία της λαϊκής κουλτούρας που είχαν τις ρίζες τους στον ύστερο Μεσαίωνα επιβίωσαν μέχρι και το 17^ο αιώνα.⁸⁹ Η προτεσταντική Μεταρρύθμιση είχε ήδη προκαλέσει πλήγματα στον πλούτο της λαϊκής κουλτούρας, όμως οι Πουριτανοί, θεωρώντας ότι ο χαρακτήρας της ήταν ειδωλολατρικός και παπικός, θέλησαν να την καταστείλουν περαιτέρω. Οι γιορτές και οι ψυχαγωγίες της λαϊκής κουλτούρας θεωρούνταν από τους Πουριτανούς ως υπαίτιες για την ηθική κατάπτωση των ανθρώπων και για την πρόκληση αναταραχών και αποσταθεροποίησης της τάξης. Παρότι η προσπάθεια ηθικής μεταρρύθμισης και πειθάρχησης δεν περιοριζόταν μόνο στους Πουριτανούς, αλλά ήταν αποτέλεσμα της διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων, οι Πουριτανοί ήταν μακράν οι πιο ένθερμοι υποστηρικτές της και επομένως μπορούμε να μιλήσουμε για μια καθαρά πουριτανική επίθεση στη λαϊκή κουλτούρα.⁹⁰ Στο πλαίσιο της παραπάνω προσπάθειας, λοιπόν, οι πουριτανικές ελίτ προσπάθησαν να επιβάλουν μια πληθώρα πειθαρχικών μέτρων, όπως ήταν η αυστηροποίηση της νομοθεσίας για την παρακολούθηση της λειτουργίας, ο περιορισμός των πανδοχείων, ο έλεγχος της σεξουαλικής ηθικής κ.ά. Κεντρικής σημασίας για την ηθική μεταρρύθμιση των Πουριτανών ήταν και το δόγμα του σαββατισμού. Οι ένθεοι κληρικοί επέμεναν ότι η Κυριακή ήταν ημέρα ευσέβειας και προσευχής με βάση την Αγία Γραφή και έπρεπε να περιορίζεται στη λατρεία του Θεού. Τα λαϊκά αθλήματα, οι χοροί και οι άλλες πτυχές της λαϊκής κουλτούρας που για πρακτικούς λόγους λάμβαναν χώρα την Κυριακή, βρέθηκαν στο

⁸⁸ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 40.

⁸⁹ *Ο.π.*, 45-6.

⁹⁰ D. Underdown, 'A Reply to John Morrill', *Journal of British Studies*, 26:4 (1987), σελ. 472.

στόχαστρο των πουριτανών μεταρρυθμιστών. Ακόμη οι Πουριτανοί προσπάθησαν να εξαλείψουν την τεμπελιά, τη μέθη, τη βλασφημία, τη σεξουαλική ανηθικότητα, την θρησκευτική χαλαρότητα κτλ. Οι νέοι, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης, των οποίων η ανευθυνότητα και τάση προς την ελευθεριότητα ήταν παροιμιώδης, ήταν ιδιαίτερα πιθανό να δεχθούν την επίθεση των Πουριτανών.⁹¹ Τέλος, σε ορισμένα τοπικά πλαίσια η πουριτανική επίθεση στη λαϊκή κουλτούρα στόχευε ακριβώς στη διάλυση του κοινοτικού αισθήματος που νομιμοποιούσε τη λαϊκή πολιτική.⁹²

Η πουριτανική προσπάθεια για ηθική μεταρρύθμιση δίχασε τις περισσότερες κοινότητες. Η αντίδραση που συνάντησαν οι Πουριτανοί συχνά ήταν ισχυρή και δεν περιοριζόταν σε μία ορισμένη κοινωνική βαθμίδα. Οι αντιδράσεις ήταν ισχυρές ακόμη και σε πόλεις που εν τέλει εξελίχθηκαν σε προπύργια του Πουριτανισμού. Τα παραδείγματα εναντίωσης στους Πουριτανούς είναι πολυάριθμα. Στην πόλη Γουέλς του Σόμερσετ το 1607 οι επίτροποι της εκκλησίας (*churchwardens*) της ενορίας του Αγίου Κάθμπερτ θέλησαν να οργανώσουν μια γιορτή για να συγκεντρωθούν χρήματα για επιδιορθώσεις στην εκκλησία. Οι εορταστικές εκδηλώσεις που ακολούθησαν περιελάμβαναν μια μεγαλόπρεπη παρέλαση οι συμμετέχοντες στην οποία κρατούσαν ομοιώματα με μυθολογικά και βιβλικά θέματα. Στη συγκεκριμένη παρέλαση, οι Πουριτανοί της πόλης έγιναν αντικείμενο κοροϊδίας, καθώς διάφοροι λαϊκοί λίβελοι στράφηκαν εναντίον τους και εναντίον των προσπαθειών τους για ηθική μεταρρύθμιση. Όλα αυτά προκάλεσαν την ευχαρίστηση των κομφορμιστών κληρικών του καθεδρικού ναού της πόλης.⁹³ Τέτοιες συλλογικές εκδηλώσεις λαϊκού αντιπουριτανισμού ήταν πολύ συνηθισμένες την περίοδο των πρώιμων Στιούαρτ και συχνά είχαν την υποστήριξη των εκκλησιαστικών ή κοσμικών ελίτ.⁹⁴

Η αφήγηση του επιφανούς αντικομφορμιστή ιερωμένου Ρίτσαρντ Μπάξτερ απ' την παιδική του ηλικία στο χωριό Ίτον Κόνστανταϊν του Σρόπσαϊρ τη δεκαετία του 1620 προσφέρει μια ενδιαφέρουσα ματιά στον τρόπο με τον οποίο η παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα συνδυαζόταν με τον αντι-πουριτανισμό. Όπως αναφέρει ο ιερωμένος:

⁹¹ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 47-52· Cressy, *Charles I*, 255-7· Ingram, 'From Reformation to Toleration', 104-5.

⁹² A. Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics in Early Modern England*, Basingstoke: Palgrave, 2002, σελ. 130.

⁹³ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 55-6.

⁹⁴ Ο.π., 56-63.

«Στο Χωριό που έμενα ο Αναγνώστης διάβαζε την Κοινή-Προσευχή σύντομα, και η υπόλοιπη Μέρα ακόμη και μέχρι τη σκοτεινή Νύχτα σχεδόν, με εξαίρεση την ώρα του φαγητού, εξαντλούνταν σε Χορούς κάτω από ένα Γαϊτανάκι και ένα μεγάλο Δέντρο, όχι μακριά απ' την Πόρτα του Πατέρα μου· εκεί συναντιόταν όλη η Πόλη... Έτσι δεν μπορούσαμε να διαβάσουμε τη Γραφή στη Οικογένειά μας χωρίς τη μεγάλη αναταραχή από το Ταμπούρλο και τον Αυλό και τη Φασαρία στο Δρόμο!... όταν τους άκουσα να αποκαλούν τον Πατέρα μου Πουριτανό, αυτό συνετέλεσε στο να θεραπευτώ και να απομακρυνθώ απ' αυτούς... Όταν τους άκουγα να μιλάνε κοροϊδευτικά για άλλους ως Πουριτανούς που ποτέ δεν είχα γνωρίσει, ήμουν αρχικά έτοιμος να πιστέψω όλα τα Ψέματα και τις Συκοφαντίες τα οποία τους φόρτωναν: Όμως όταν άκουσα τον ίδιο μου τον πατέρα να κατηγορείται τόσο, και κατάλαβα ότι οι Μπεκρήδες ήταν πρώτοι σ' αυτή την κατηγορία, κατάλαβα ότι αυτό ήταν απλή Κακία: Γιατί ο Πατέρας μου... μόνο επειδή διάβαζε τη Γραφή όταν οι υπόλοιποι Χόρευαν την Ημέρα του Κυρίου, και επειδή προσευχόταν... στο Σπίτι του, και επειδή κατέκρινε τους Μπεκρήδες και τους Βλάσφημους, και επειδή έλεγε καμιά φορά κάποιες λέξεις από τη Γραφή ή για τη Ζωή που θα έρθει, διασυρόταν ευρέως με το Όνομα Πουριτανός, Συνεπής και Υποκριτής: και το ίδιο ίσχυε για τους Ένθεους Κομφορμιστές Ιερωμένους που ζούσαν οπουδήποτε στη Χώρα γύρω μας, και όχι μόνο από τους Γείτονές μας, αλλά από την κοινή ομιλία Χυδαίου Όχλου σ' όλα τα μέρη γύρω μας».⁹⁵

Το παραπάνω απόσπασμα από την αυτοβιογραφία του συγγραφέα που εκδόθηκε μετά θάνατον, προσφέρει ένα πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα για το πως αντιλαμβάνονταν οι απλοί άνθρωποι της υπαίθρου τα πουριτανικά δόγματα και πρακτικές, τα οποία στόχευαν στην πειθάρχηση και καταστολή των διασκεδάσεών τους. Μάλιστα οι ειρωνικοί και υβριστικοί χαρακτηρισμοί *πουριτανός*, *συνεπής* (*precisian*) και *υποκριτής* ήταν πολύ διαδεδομένοι στην αντι-πουριτανική ρητορική της περιόδου των πρώιμων Στιούαρτ.⁹⁶

Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, ο Κάρολος και οι στενότεροι σύμβουλοι του άρχισαν να πιστεύουν όλο και περισσότερο στην ύπαρξη μιας υποτιθέμενης πουριτανικής συνωμοσίας, που στόχο είχε να αποσταθεροποιήσει τη βασιλική εξουσία παρακινώντας προς την πολιτική ανυπακοή τα κατώτερα στρώματα. Οι

⁹⁵ Richard Baxter, *Reliquiae Baxterianae: or, Mr. Richard Baxter's Narrative of the Most Memorable Passages of his Life and Times*, επιμ. Matthew Sylvester, Λονδίνο, 1696, i, σελ. 2-3.

⁹⁶ Ingram, 'From Reformation to Toleration', 105.

επιθέσεις των Πουριτανών εναντίον του πιστού του βασιλικού συμβούλου δούκα του Μπάκινχαμ και η άρνηση πολεμικής χρηματοδότησης από το Κοινοβούλιο το 1626, εξέθρεψαν την αντίληψη του Καρόλου ότι η αφοσίωση των υπηκόων του διαρκώς μειώνεται.⁹⁷ Ο μοναρχικός αντι-πουριτανισμός, όπως θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε, ήταν υπαρκτός ήδη από τη βασιλεία του Ιακώβου και νωρίτερα. Ο Ιάκωβος παρότι είχε ανατραφεί στην καλβινιστική θεολογική παράδοση, παρέμενε σφόδρα αντι-πουριτανός σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Ιδίως κατά τη δεκαετία του 1620, η εχθρότητα του Ιακώβου για τους Πουριτανούς μεγάλωσε, ως αποτέλεσμα των λαϊκών αντιδράσεων που προκλήθηκαν από την προσπάθειά του να παντρέψει τον πρίγκιπα Κάρολο με μια ισπανίδα πριγκίπισσα, αντιδράσεις που είχαν υποκινηθεί σε σημαντικό βαθμό από ένθεους ιεροκήρυκες. Ωστόσο, ο Ιάκωβος, όντας περισσότερο πραγματιστής από το γιο του, κατόρθωσε να διατηρήσει τις ισορροπίες στην Εκκλησία της Αγγλίας και να μην επιτρέψει να πάρουν υπερβολική δύναμη ούτε οι Καλβινιστές, ούτε οι Αρμινιανοί αντίπαλοί τους.⁹⁸

Με την άνοδο του Καρόλου Α΄ στο θρόνο οι παραπάνω ισορροπίες ανατράπηκαν. Ο νέος βασιλιάς υποστήριξε απόλυτα τον Αρμινιανισμό, μια προτεσταντική ομολογία εξαιρετικά εχθρική και διαφοροποιημένη από τον Καλβινισμό των Πουριτανών και άλλων μελών της Εκκλησίας της Αγγλίας. Ο Κάρολος προώθησε τους Αρμινιανούς στις επισκοπικές και αρχιεπισκοπικές έδρες, καθιστώντας ουσιαστικά τον Αρμινιανισμό επίσημη κρατική θρησκεία. Αποκορύφωμα αυτής της διαδικασίας ήταν ο διορισμός του ηγέτη των Αρμινιανών Ουίλιαμ Λοντ ως αρχιεπισκόπου του Καντέρμπερι το 1633.⁹⁹ Οι Αρμινιανοί ή Λοντιανοί ξεκίνησαν μια ευρεία μεταρρύθμιση της Εκκλησίας της Αγγλίας, ενισχύοντας τον τελετουργισμό και την ανοιχτότητά της. Τα δόγματά τους επιτέθηκαν στην καλβινιστική ορθοδοξία, που βασιζόταν στα θρησκευτικά κηρύγματα και την ανάγνωση των Γραφών, καθώς και στο δόγμα του διπλού προορισμού, που διαχώριζε το εκκλησίασμα σε εκλεκτούς και καταδικασμένους. Οι Αρμινιανοί θεωρούσαν ότι οποιοσδήποτε συμμετέχει στις περίπλοκες τελετουργίες της Εκκλησίας μπορεί να γνωρίσει την αιώνια σωτηρία και γι' αυτό επιχείρησαν να επιβάλουν την αυστηρή υπακοή στις επιταγές της Εκκλησίας. Οι αρμινιανές καινοτομίες, που περιελάμβαναν τον περίτεχνο στολισμό των εκκλησιών, την τοποθέτηση της Αγίας Τράπεζας ως βωμού στην ανατολική πλευρά

⁹⁷ Cust & Hughes, 'Introduction', 18.

⁹⁸ Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 104-5.

⁹⁹ *Ο.π.*, 106-7.

του κτιρίου, την τοποθέτηση τέμπλου και διάφορα άλλα, προκάλεσαν σοβαρές αντιδράσεις όχι μόνο από τους Πουριτανούς, αλλά και από ένα σημαντικό κομμάτι της μετριοπαθούς προτεσταντικής Αγγλίας. Ωστόσο, ο Αρμινιανισμός είχε μεγάλη επίδραση στο βασιλιά Κάρολο, τόσο γιατί παρουσιάστηκε ως μια απάντηση στα λαϊκά-συμμετοχικά στοιχεία του Πουριτανισμού, όσο και γιατί έδινε έμφαση στην ιεραρχία και την τάξη, ενισχύοντας έτσι την απολυταρχική ιδεολογία της μοναρχίας.¹⁰⁰

Ίσως η σημαντικότερη επίθεση στον Πουριτανισμό κατά τη βασιλεία του Καρόλου Α΄ ήταν η επανέκδοση της *Ανακοίνωσης των Νόμιμων Αθλημάτων* (*Declaration of Lawful Sports*) ή *Βιβλίου των Αθλημάτων* (*Book of Sports*), όπως ήταν ευρύτερα γνωστή, τον Οκτώβριο του 1633. Το *Βιβλίο των Αθλημάτων* είχε πρωτοεκδοθεί το 1617 και το 1618 από τον Ιάκωβο Α΄ και περιέγραφε όλες τις νόμιμες διασκεδάσεις, στις οποίες θα μπορούσε να συμμετάσχει ο πληθυσμός της Αγγλίας τις Κυριακές μετά τη λειτουργία. Ουσιαστικά με το *Βιβλίο των Αθλημάτων* η μοναρχία νομιμοποιούσε όλες εκείνες τις λαϊκές πρακτικές, που οι Πουριτανοί προσπαθούσαν να εξαλείψουν, όπως ήταν οι παραδοσιακοί χοροί, τα γαϊτανάκια, τα πανηγύρια ή το ποδόσφαιρο την ημέρα του Κυρίου. Η επανέκδοση του *Βιβλίου* το 1633, ωστόσο, είχε μια σημαντική ποιοτική διαφορά: σε αντίθεση με τον προκάτοχό του ο Κάρολος κινητοποίησε τον κρατικό και εκκλησιαστικό μηχανισμό, ώστε να διασφαλίσει την καθολική συμμόρφωση με τις επιταγές του *Βιβλίου*. Μάλιστα όσοι ένθεοι ιερωμένοι αρνήθηκαν να το διαβάσουν στις ενορίες τους αντιμετώπισαν το ενδεχόμενο παύσης τους από το λειτούργημά τους. Υποκινητής της συγκεκριμένης ανακοίνωσης πιθανότατα ήταν ο ίδιος ο βασιλιάς, που με αυτή του την κίνηση έλαβε ανοιχτά θέση στην πολιτισμική σύγκρουση ανάμεσα στους Πουριτανούς και τους αντιπάλους τους. Το *Βιβλίο των Αθλημάτων* πολιτικοποίησε την ηθική μεταρρύθμιση των Πουριτανών και εισήγαγε το βασιλιά πιο έντονα από ποτέ στην κοινωνική και θρησκευτική ζωή της κάθε ενορίας. Η έκδοση του *Βιβλίου* ήταν μια πράξη που στηριζόταν αποκλειστικά στο βασιλικό προνόμιο και ουσιαστικά ανάγκασε τους Άγγλους, και ιδιαίτερα τους ιερωμένους, να κάνουν επιλογές που έδειχναν την αφοσίωσή τους προς το στέμμα. Εν τω μεταξύ, οι Αρμινιανοί θεωρούσαν ότι η κοινωνική ευταξία και ενότητα μπορεί να επιτευχθεί καλύτερα μέσα από γιορτές και ψυχαγωγικές

¹⁰⁰ Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 108-11· Cust & Hughes, 'Introduction', 24· Cressy, *Charles I*, 223-30.

δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν όλα τα μέλη της κοινότητας και στις οποίες επιβεβαιώνεται η κοινωνική ιεραρχία. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο υποστήριξαν ένθερμα την έκδοση του *Βιβλίου των Αθλημάτων*.¹⁰¹

Ο μοναρχικός και κληρικός αντι-πουριτανισμός, όπως εκφράστηκε μέσα από την έκδοση του *Βιβλίου των Αθλημάτων*, σαφώς επηρέασε και πυροδότησε τον αντι-πουριτανισμό των κατώτερων στρωμάτων. Ένα αποτέλεσμα του *Βιβλίου των Αθλημάτων* ήταν ότι υπονόμευσε το έργο ένθεων ιερωμένων που κήρυτταν ενάντια στην καταπάτηση της αργίας της Κυριακής. Έτσι, για παράδειγμα, στο Σάγουελ του Λέστερσαϊρ οι ενορίτες στράφηκαν εναντίον του πουριτανού ιεροκήρυκα Richard Clayton, που προσπαθούσε να καταστείλει τις λαϊκές δραστηριότητες της Κυριακής, χρησιμοποιώντας το *Βιβλίο των Αθλημάτων* για να νομιμοποιήσουν την αντίστασή τους. Μάλιστα το 1634 ανέφεραν στον αρχιεπίσκοπο Ουίλιαμ Λοντ ότι τους «απαγορεύονται οι νόμιμες ψυχαγωγίες τους που με ευγένεια τους επιτρέπει η μεγαλειότητά του».¹⁰² Όσοι υπερασπίζονταν τη λαϊκή παραδοσιακή κουλτούρα και κατηγορούνταν για παραβίαση της αργίας της Κυριακής υποστήριξαν ότι δρουν κάτω από βασιλική προστασία. Στο Ντόνινγκτον του Γιόρκσαϊρ οι συμμετέχοντες σε παιχνίδια της Πρωτομαγιάς το 1634 υποστήριξαν ότι δρουν με την άδεια που τους έδωσε το *Βιβλίο των Αθλημάτων*, ενώ το ίδιο συνέβη και στα χωριά Χάνγκαρτον και Κιμ του Λέστερσαϊρ. Ακόμη, στο Γούλστον του Γούστερσαϊρ, μετά την έκδοση της βασιλικής Ανακοίνωσης, «πολλοί απ' τους κατοίκους την ερχόμενη άνοιξη ενθαρρύνθηκαν να στήσουν γαϊτανάκια, χορό μόρις (*morris dance*), και μια ενοριακή γιορτή της Πεντακοστής (*Whitsun ale*), συνεχίζοντας το χυδαίο τους ξεφάντωμα για μια ολόκληρη βδομάδα, με πολλές προσβολές προς τον παλιό και σεβάσιμο πάστορά τους».¹⁰³ Η αναβίωση μιας εορταστικής λαϊκής κουλτούρας έλαβε χώρα σε κάθε περιοχή της Αγγλίας, καθώς οι υποστηρικτές της παράδοσης νομιμοποίησαν τις πρακτικές τους με το *Βιβλίο των Αθλημάτων*. Βέβαια, η πουριτανική προσπάθεια για ηθική μεταρρύθμιση δεν σταμάτησε με την έκδοση του *Βιβλίου των Αθλημάτων*, αν και η έντασή της περιορίστηκε. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην Οξφόρδη το 1634, η επίμονη προσπάθεια των Πουριτανών προκάλεσε την αντίδραση των υπερασπιστών της παραδοσιακής κουλτούρας, που πλέον δρούσαν χάρη στο βασιλιά

¹⁰¹ Cressy, *ό.π.*, 254, 257-9 και Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 63-8.

¹⁰² 'The Metropolitan Visitation of Archdeacon Laud', επιμ. A.P. Moore, *Associated Architectural Societies Reports and Papers*, 29 (1907), σελ. 524-34: παρατίθεται στο Cressy, *Charles I*, 270.

¹⁰³ Henry Burton, *A Divine Tragedie Lately Acted, or, A Collection of sundrie memorable examples of Gods judgements upon Sabbath-breakers, and other like Libertines*, 1641, σελ. 13-4.

με ενισχυμένη νομιμοποίηση, οδηγώντας σε σοβαρές συγκρούσεις με πολλούς τραυματίες.¹⁰⁴ Γίνεται σαφές, λοιπόν, ότι η βασιλική παρέμβαση στην πολιτισμική σύγκρουση την ενέτεινε και την πολιτικοποίησε. Παράλληλα, με τη συγκεκριμένη παρέμβασή της, η μοναρχία ταυτίστηκε στη συνείδηση πολλών με μία κουλτούρα ανοχής και 'ελευθερίας', παρά με μία κουλτούρα απαγόρευσης.¹⁰⁵

Ήδη πριν τη μοναρχική-αρμινιανή υπεράσπιση της παραδοσιακής λαϊκής κουλτούρας μια μειοψηφία του *gentry* είχε εμπλακεί στον λαϊκό αντι-πουριτανισμό. Πιο συγκεκριμένα, για χρόνια πριν τον εμφύλιο πόλεμο, το συντηρητικό *gentry* σε πολλές περιοχές της Αγγλίας εξόργιζε ηθελημένα τους ένθεους, προωθώντας την παραδοσιακή κουλτούρα του απλού λαού. Ένα παράδειγμα αυτής της τάσης είναι ο αυλικός του Ιακώβου Α' Robert Dover, που με την υποστήριξη του βασιλιά, δημιούργησε τα Παιχνίδια του Κότσογουλντ το 1612 στο Γκλόστερσαϊρ. Τα συγκεκριμένα παιχνίδια αποτελούσαν μια αναβίωση διάφορων παραδοσιακών πανηγυριών και πρακτικών της λαϊκής κουλτούρας. Υπήρξαν μια συνειδητή προσπάθεια γεφύρωσης του χάσματος ανάμεσα στην αριστοκρατική και τη λαϊκή κουλτούρα και επανένωσης ολόκληρης της κοινότητας υπό την καθοδήγηση των παραδοσιακών ηγετών της. Αυτός ο αντιπουριτανισμός των ελίτ δημιούργησε τις συνθήκες για την αποτελεσματική απήχηση της βασιλοφροσύνης σε μια σημαντική μερίδα των λαϊκών στρωμάτων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Η υποστήριξη των αριστοκρατών για τις ενοριακές γιορτές, τους παραδοσιακούς χορούς, τα γαϊτανάκια και τις υπόλοιπες λαϊκές πρακτικές δημιούργησε μια φαντασιακή ενότητα ανάμεσα στο βασιλιά, την αριστοκρατία και το λαό. Αυτό ήταν πολύ σημαντικό για τη δημιουργία ενός πολιτισμικού υπόβαθρου μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η λαϊκή βασιλοφροσύνη της περιόδου του εμφυλίου πολέμου.¹⁰⁶

Η περιγραφή του ένθεου ιερωμένου John Tombes απ' το Λεομίνστερ του Χέρεφορντσαϊρ το 1641, είναι ενδεικτική του πώς ο αντιπουριτανισμός των λαϊκών στρωμάτων συνδυαζόταν με εκείνον του *gentry* και του κλήρου, για να δημιουργήσει μια διαταξική ενότητα. Όπως αναφέρει ο John Tombes, όταν ακολουθώντας τις εντολές του Μακρού Κοινοβουλίου, τόλμησε να καταργήσει τις αρμινιανές καινοτομίες και να προωθήσει τη μεταρρύθμιση της εκκλησιαστικής λειτουργίας:

¹⁰⁴ Cressy, *Charles I*, 270-3.

¹⁰⁵ *Ο.π.*, 257-8.

¹⁰⁶ Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics*, 132; Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 134; Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 64.

«αυτό τόσο ενόχλησε τους αδαείς και δεισιδαίμονες αυτής της χώρας που όπως οι καθεδρικοί άντρες ζητούν να με κακολογήσουν, έτσι οι απλοί άνθρωποι κραυγάζουν πολύ εναντίον μου, κάτι που αλλάζει τη γνώμη μου λίγο, αλλά μόνο με προκαλεί να σου θυμίσω να μην ξεχάσεις την προσπάθεια ώστε να μπορέσει να υπάρξει η συντήρηση ιεροκηρύκων σ' αυτή τη χώρα... Όμως σε εκλιπαρώ περισσότερο να λάβεις υπόψιν ότι ως συνήθως ο γείτονάς μου, Κύριος Brabazon¹⁰⁷ ανακοίνωσε τον εαυτό του αντίπαλο του κηρύγματος, έναν υποκινητή της δεισιδαιμονίας και άλλων κακών, αποτελώντας μεγάλο εμπόδιο για τους καρπούς του ευαγγελίου».¹⁰⁸

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα είναι σαφής ο συνδυασμός των δυνάμεων της τοπικής αριστοκρατίας, του κλήρου και του λαού για την αντίθεση στους Πουριτανούς και την εξάλειψη των πρωτοβουλιών τους για ηθική και εκκλησιαστική μεταρρύθμιση.

¹⁰⁷ Αναφέρεται πιθανότατα στον Wallop Brabazon, που ήταν μέλος της κατώτερης αριστοκρατίας και ένας από τους ηγέτες των βασιλοφρόνων στο Χέρεφορντσαϊρ: 'An Account of Herefordshire in the First Civil War', επιμ. I. Atherton, *Midland History*, 21:1 (1996), σελ. 152.

¹⁰⁸ HMC: *Portland MSS*, iii, σελ. 76.

ΜΕΡΟΣ Β΄: Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΛΑΪΚΑ ΣΤΡΩΜΑΤΑ, 1640-1646

Παρά τις προσπάθειες της βασιλικής προπαγάνδας και παρά το γεγονός ότι ο Αρμινιανισμός έγινε αποδεκτός από ένα τμήμα του αγγλικού πληθυσμού που επιζητούσε την επιβίωση της παραδοσιακής λαϊκής κουλτούρας, η δυσαρέσκεια για τις πολιτικές του Καρόλου βρισκόταν στα ύψη προς το τέλος της δεκαετίας του 1630. Η βασιλική απαγόρευση των Κοινοβουλίων και η αντικατάσταση των φορολογικών εισφορών (*subsidies*) που επέβαλε το Κοινοβούλιο με το φόρο ναυπήγησης πλοίων (*ship money*), η καθολική εφαρμογή του οποίου ξεκίνησε από τα μέσα της δεκαετίας του 1630, προκάλεσε σοβαρές αντιδράσεις και θεωρήθηκε απειλή για τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των Άγγλων.¹⁰⁹ Η εμμονή των Άγγλων με την υπεράσπιση των αρχαίων εθίμων καθιστούσε την επιβολή αυτής της φορολογικής καινοτομίας μη ανεκτή.¹¹⁰ Επιπλέον, οι αρμινιανές καινοτομίες στο πεδίο της θρησκείας, που παρέπεμπαν σε στοιχεία του Καθολικισμού, αποξένωσαν τους προτεστάντες Άγγλους απ' τη μοναρχία και τους λοντιανούς επισκόπους και ενίσχυσαν τα αντιπαπικά τους αισθήματα.¹¹¹ Η φήμη ότι ο ίδιος ο Κάρολος ήταν κρυφός υποστηρικτής της καθολικής θρησκείας κέρδιζε διαρκώς έδαφος, ενώ ορισμένες κινήσεις της καθολικής συζύγου του, όπως ήταν ο προσηλυτισμός αυλικών στον Καθολικισμό ή οι επαφές της με ξένους καθολικούς πρίγκιπες, ενίσχυσαν αυτές τις εικασίες.¹¹² Σ' αυτό το κλίμα, το ξέσπασμα της εξέγερσης εναντίον της επιβολής του Βιβλίου Κοινής Προσευχής στη Σκωτία έδωσε τη χαριστική βολή στη δημοτικότητα της μοναρχίας. Οι Σκωτσέζοι θεωρούνταν από πολλούς Άγγλους ως προτεστάντες αδελφοί και έτσι η εξέγερση τους βρήκε πολλούς υποστηρικτές στην Αγγλία.¹¹³

Η σκωτσέζικη εξέγερση έθεσε τέλος στην προσωπική διακυβέρνηση του Καρόλου και τον ανάγκασε να συγκαλέσει το Κοινοβούλιο το Φεβρουάριο του 1640, μετά από έντεκα χρόνια, προκειμένου να βρει υποστήριξη. Το Βραχύβιο Κοινοβούλιο, όπως ονομάστηκε, διαλύθηκε λίγες βδομάδες μετά, με αποτέλεσμα την επανέναρξη των εχθροπραξιών με τους Σκωτσέζους. Η συνέχιση του πολέμου ανάγκασε το βασιλιά να

¹⁰⁹ Cressy, *Charles I*, 103-11, 123-4; Stoye, *Loyalty and Locality*, 172-6.

¹¹⁰ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 124-5.

¹¹¹ Cressy, *Charles I*, 227-30, 252-3; Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 157-8.

¹¹² Cressy, *ό.π.*, 218-20.

¹¹³ Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 157-8; C. Hill, *The Century of Revolution 1603-1714*, Λονδίνο: Routledge, 1980 (1^η έκδοση: 1961), σελ. 13-4.

συγκαλέσει ξανά το Κοινοβούλιο το Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς.¹¹⁴ Η κατάληψη της βόρειας Αγγλίας από τους Σκωτσέζους και η ανάγκη εξεύρεσης πόρων για την ολοκλήρωση του πολέμου, περιόριζαν πολύ την ελευθερία κινήσεων του βασιλιά. Οι ηγέτες της αντιπολίτευσης στο Μακρόβιο Κοινοβούλιο, όπως ονομάστηκε, θέλησαν να τιμωρήσουν τους βασιλικούς συμβούλους που θεωρούνταν υπεύθυνοι για την προσωπική διακυβέρνηση, να καταργήσουν ορισμένους θεσμούς, όπως τα ανώτατα δικαστήρια *Star Chamber* και *High Commission*, που εκλαμβάνονταν ως εκφράσεις της αυθαιρεσίας του μονάρχη και να επιτεθούν στις αρμινιανές καινοτομίες στην Εκκλησία της Αγγλίας. Ο Κάρολος, όντας σε δεινή θέση, αναγκάστηκε να δεχθεί πολλές από τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις και κράτησε μια συμβιβαστική στάση, τουλάχιστον μέχρι τη στιγμή που θα ένιωθε αρκετά ισχυρός ώστε να αποκαταστήσει πλήρως την εξουσία του.¹¹⁵

Η σύγκληση του Μακρόβιου Κοινοβουλίου προκάλεσε την άμεση αύξηση της λαϊκής απαίτησης για πολιτική ενημέρωση και διάλογο. Μέσα σε λίγες εβδομάδες αυτή η ζήτηση για ενημέρωση άρχισε να ικανοποιείται από τον τύπο. Αυτό σε συνδυασμό με την κατάρρευση της κρατικής λογοκρισίας, λόγω της κατάργησης του *Star Chamber* και του *High Commission*, δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες για μια πρωτοφανή παραγωγή φθηνού τύπου.¹¹⁶ Ο αγγλικός πληθυσμός ήταν ήδη εξοικειωμένος με τα σημαντικότερα είδη φθηνού τύπου, όπως ήταν οι έντυπες μπαλάντες, τα έργα λαϊκής ευσέβειας, οι ηρωικές ιστορίες, τα αλμανάκ κ.ά.. Αυτό που άλλαξε ήταν το πλήθος αυτού του υλικού. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι τα τυπογραφεία του Λονδίνου παρήγαγαν κατά μέσο όρο 300 έργα φθηνού τύπου πριν το 1640. Ο αριθμός αυτός υπερδιπλασιάστηκε το 1641 για να φτάσει τα 700 και πολλαπλασιάστηκε το 1642, φθάνοντας τα 2000 κείμενα φθηνού τύπου. Αυτή η ποσοτική έκρηξη είχε ως αποτέλεσμα τη διάδοσή του φθηνού τύπου στα λαϊκά στρώματα, όχι μόνο του Λονδίνου, αλλά και της επαρχίας, κυρίως χάρη στις προσπάθειες των γυρολόγων μικροπωλητών. Άλλη μια καινοτομία της περιόδου 1640-2 ήταν η στενότερη σύνδεση της προφορικής ομιλίας με το έντυπο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καθιερωθεί το τύπωμα κοινοβουλευτικών λόγων ή θρησκευτικών κηρυγμάτων. Επιπλέον, οι

¹¹⁴ Hill, *ό.π.*, 13-4.

¹¹⁵ Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 159-63.

¹¹⁶ R.M. Smuts, *Culture and Power in England, 1585-1685*, Basingstoke: Macmillan Press, 1999, σελ. 107· J. Peacey, 'News, Pamphlets, and Public Opinion', στο L. Lunger Knoppers (επιμ.), *The Oxford Handbook of Literature and the English Revolution*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2012, σελ. 173.

πληροφορίες που αναφέρονταν στα έντυπα άρχισαν να γίνονται όλο και πιο έντονα αντικείμενο συζήτησης, φημών και κουτσομπολιού.¹¹⁷

Ίσως η σημαντικότερη καινοτομία της περιόδου ήταν η ανάπτυξη των έντυπων ενημερωτικών φυλλαδίων και εν τέλει της εφημερίδας. Στην πραγματικότητα τα έντυπα ενημερωτικά φυλλάδια υπήρχαν και πριν το 1640 με την μορφή των *coranto*s. Όμως, τα *coranto*s περιελάμβαναν μόνο διεθνείς ειδήσεις, καθώς η βασιλική λογοκρισία δεν επέτρεπε την ενημέρωση του πληθυσμού για τα εσωτερικά πολιτικά ζητήματα.¹¹⁸ Η συμπερίληψη των εσωτερικών, τοπικών ή εθνικών, ειδήσεων στα ενημερωτικά φυλλάδια αποτέλεσε ενδεχομένως τη σημαντικότερη εξέλιξη για το αγγλικό έντυπο των μέσων του 17^{ου} αιώνα. Από το 1641 και ιδίως μετά το ξέσπασμα της ιρλανδικής εξέγερσης τον Οκτώβριο οι ενημερωτικές αναφορές άρχισαν να εκδίδονται σε καθημερινή βάση σε διάφορες μορφές, όπως ήταν οι αφίσες, τα φυλλάδια και άλλα, που σύντομα ενισχύθηκαν από τις εφημερίδες. Οι εφημερίδες κανονικοποίησαν την διάδοση των ειδήσεων, συντελώντας έτσι στην ανάπτυξη της δημόσιας σφαίρας και στην ευρύτερη πολιτικοποίηση του αγγλικού πληθυσμού. Το ύφος των εφημερίδων, βέβαια, δεν ήταν ομοιογενές. Κάποιες εφημερίδες προσπάθησαν να εξυπηρετήσουν τον ενημερωτικό τους ρόλο με μία σχετική αντικειμενικότητα, ενώ άλλες εξελίχθηκαν σε κείμενα προπαγάνδας, σχολιασμού και επιχειρηματολογίας, που συχνά ήταν σκανδαλώδης, σκατολογική ή σεξουαλική. Αυτό που ήταν κοινό για όλες τις εφημερίδες, ωστόσο, ήταν η έκδοσή τους σε τακτική, συνήθως εβδομαδιαία, βάση.¹¹⁹

Καθοριστικής σημασίας για την ανάπτυξη της δημόσιας σφαίρας ήταν η αναβάθμιση του ρόλου των αιτήσεων (*petitions*)¹²⁰ προς τη βασιλική εξουσία ή το Κοινοβούλιο. Αυτή η αναβάθμιση ήταν αποτέλεσμα του γεγονότος ότι οι αιτήσεις άρχισαν να κυκλοφορούν σε έντυπη μορφή, με συνέπεια να φτάνουν σε ένα μεγαλύτερο ακροατήριο. Έτσι, οι αιτήσεις απέκτησαν έναν πολλαπλό ρόλο στην πολιτική διαδικασία. Καταρχάς έγιναν το πιο αξιόπιστο μέσο έκφρασης της κοινής γνώμης

¹¹⁷ Smuts, *ό.π.*, 107-8· Peacey, *ό.π.*, 175.

¹¹⁸ Cust, 'News and Politics in Early Seventeenth-Century England', 62.

¹¹⁹ Peacey, 'News, Pamphlets, and Public Opinion', 175-7· Lake & Pincus, 'Rethinking the Public Sphere', 280.

¹²⁰ Οι αιτήσεις (*petitions*) ήταν γραπτές παρακλήσεις ή ικεσίες προς το βασιλιά, το συμβούλιο του ή το Κοινοβούλιο από μεμονωμένα άτομα ή τοπικές κοινότητες για την ικανοποίηση κάποιου αιτήματος. Στη διάρκεια του εμφυλίου και της μεσοβασιλείας πολλές αιτήσεις υπογράφηκαν από χιλιάδες άτομα: Ντάνου, *Καθολικισμός, προδοσία και προπαγάνδα*, 133.

προς την κρατική εξουσία. Παράλληλα ωστόσο, λειτουργούσαν και ως μέσο χειραγώγησης και ελέγχου της κοινής γνώμης, επιτελώντας έναν προπαγανδιστικό ρόλο, που είχε ως στόχο την κινητοποίηση των κατώτερων στρωμάτων για συγκεκριμένους σκοπούς.¹²¹ Όπως θα δούμε παρακάτω, η πρώτη επιτυχημένη προσπάθεια των βασιλοφρόνων να κινητοποιήσουν ευρύτερα κομμάτια του πληθυσμού υπέρ του Καρόλου, ήταν η συγκρότηση διαφόρων αιτήσεων (*petition*) απ' τις κομητείες υπέρ της επισκοπικής οργάνωσης της Εκκλησίας της Αγγλίας και του Βιβλίου Κοινής Προσευχής. Τα φυλλάδια, οι εφημερίδες, οι αιτήσεις και άλλα πιο εφήμερα είδη έντυπου υλικού, αποτέλεσαν ένα ισχυρό πολιτικό εργαλείο, τόσο σε ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο, όσο και σε πρακτικό, καθώς διευκόλυναν την κινητοποίηση, τη συμμετοχή και εν τέλει την πολιτικοποίηση των κατώτερων στρωμάτων.¹²²

Οι πολιτικές της προσωπικής διακυβέρνησης του Καρόλου δεν είχαν δυσαρεστήσει τους πάντες. Ορισμένες κοινότητες ήταν ήδη διχασμένες όταν συνήλθε το Μακρόβιο Κοινοβούλιο, λόγω των πολιτισμικών συγκρούσεων που αναλύσαμε παραπάνω. Έτσι, ένα κομμάτι του πληθυσμού που εχθρευόταν τους Πουριτανούς ήταν υπέρ του Καρόλου ήδη από το 1640.¹²³ Παρ' όλα αυτά, οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις του Κοινοβουλίου, που περιελάμβαναν μεταξύ άλλων την κατάργηση των ανώτατων δικαστηρίων, την απαγόρευση των αυθαίρετων βασιλικών φόρων, τη δίωξη για προδοσία εναντίον σημαντικών συμβούλων του Καρόλου, ιδίως του κόμη Στράφορντ που εκτελέστηκε το Μάιο του 1641 και του Αρχιεπίσκοπου Λοντ, και τη μονιμοποίηση του Κοινοβουλίου ως θεσμού της πολιτικής ζωής, συνάντησαν μικρές αντιστάσεις. Αυτό δεν ίσχυσε στο πεδίο της θρησκείας. Η ταύτιση πολλών επισκόπων με τον Αρμινιανισμό και οι ελπίδες που δημιουργήθηκαν, λόγω της πιθανότητας περαιτέρω μεταρρύθμισης της Εκκλησίας της Αγγλίας, προκάλεσαν τη ριζοσπαστικοποίηση ενός σημαντικού τμήματος του πληθυσμού. Απ' το Δεκέμβριο του 1640 άρχισαν να φθάνουν στο Κοινοβούλιο δεκάδες αιτήσεις (*petitions*), από το Λονδίνο και τις επαρχίες, που ζητούσαν την κατάργηση της επισκοπικής οργάνωσης της Εκκλησίας και την επέκταση των θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων. Αυτά τα έγγραφα ονομάστηκαν *αιτήσεις Root and Branch* και συνδυάστηκαν με ένα πλήθος

¹²¹ J. Peacey, *Print and Public Politics in the English Revolution*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2013, σελ. 338-46· Lake & Pincus, *ό.π.*, 280· Ντάνου, *Καθολικισμός, προδοσία και προπαγάνδα*, 33.

¹²² Peacey, 'News, Pamphlets, and Public Opinion', 184.

¹²³ T. Harris, *Rebellion: Britain's First Stuart Kings, 1567-1642*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2014, σελ. 458.

περιστατικών λαϊκής εικονοκλασίας και αναταραχής εναντίον των αρμινιανών καινοτομιών, ιδίως στο Λονδίνο και τις γειτονικές κομητείες (*home counties*). Ακόμη, παρατηρήθηκε η ανάδυση διάφορων σχισματικών και σεκταριστικών θρησκευτικών ομάδων. Εν τω μεταξύ, το ξέσπασμα της ιρλανδικής εξέγερσης το φθινόπωρο του 1641 και η σφαγή χιλιάδων άγγλων προτεσταντών εποίκων πυροδότησε τα αντιπαπικά αισθήματα του αγγλικού λαού και έδωσε ώθηση στις φωνές που ζητούσαν περαιτέρω μεταρρύθμιση. Ο κοινοβουλευτικός ηγέτης Τζον Πυμ και οι σύμμαχοί του εκμεταλλεύτηκαν αυτή την κατάσταση, χρησιμοποιώντας τις επαφές τους με τους τυπογράφους του Λονδίνου για να εκδώσουν πλήθος φυλλαδίων που καλούσαν σε επέκταση της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας και σε επιθέσεις στα παπικά κατάλοιπα της Εκκλησίας της Αγγλίας, όπως ήταν το Βιβλίο Κοινής Προσευχής, το τελετουργικό της και οι Επίσκοποι. Ακόμη, οι κοινοβουλευτικοί ηγέτες υποστήριξαν ένα δεύτερο κύμα *αιτήσεων Root and Branch* το Δεκέμβριο του 1641. Αυτή η κινητοποίηση της κοινής γνώμης συνδυάστηκε με την οριακή ψήφιση της Μεγάλης Διαμαρτυρίας (*Grand Remonstrance*) στη Βουλή των Κοινοτήτων, που ζητούσε από το βασιλιά την επέκταση της μεταρρύθμισης και την αποπομπή των κρυφοκαθολικών συμβούλων του, που θεωρούνταν ως οι κύριοι υπεύθυνοι για τα δεινά της Αγγλίας.¹²⁴

Η υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας¹²⁵

Οι πιέσεις του Κοινοβουλίου για πιο ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις στο πολιτικό και θρησκευτικό επίπεδο διαίρεσαν την κοινή γνώμη και προκάλεσαν μια συντηρητική αντίδραση. Ο βασιλιάς θέλοντας να εκμεταλλευτεί πολιτικά αυτή την αντίδραση

¹²⁴ Hill, *The Century of Revolution*, 109-10· Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 160-1· Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 139· M. Braddick, 'Prayer Book and Protestation: Anti-Popery, Anti-Puritanism and the Outbreak of the English Civil War', στο C. Prior & G. Burgess (επιμ.), *England's Wars of Religion, Revisited*, Farnham: Ashgate, 2011, σελ. 125-32· Για το ζήτημα της λαϊκής εικονοκλασίας, βλ. J. Walter, 'Abolishing Superstition with Seditious? The Politics of Popular Iconoclasm in England 1640-1642', *Past & Present*, 183 (2004), σελ. 79-123 και J. Walter, 'Popular Iconoclasm and the Politics of the Parish in Eastern England, 1640-1642', *The Historical Journal*, 47:2 (2004), σελ. 261-90.

¹²⁵ Στην παρούσα εργασία αποφεύγεται η χρήση των όρων Αγγλικανισμός και Αγγλικανός, καθώς δεν χρησιμοποιούνταν από τους ανθρώπους της εποχής και επομένως είναι αναχρονιστικοί. Αντί αυτών χρησιμοποιούνται οι όροι κομφορμισμός και κομφορμιστής, μετριοπαθής Προτεσταντισμός και Προτεστάντης, καθώς και περιφραστικοί ορισμοί, όπως υποστηρικτής της Εκκλησίας της Αγγλίας: P. Collinson, *The Elizabethan Puritan Movement*, Λονδίνο: Jonathan Cape, 1967, σελ. 13.

παρουσίασε τον εαυτό του ως υπερασπιστή της τάξης και της κανονικότητας.¹²⁶ Έτσι, προς αυτή την κατεύθυνση εξέδωσε τη *Διακήρυξη για την υπακοή στους Νόμους που επιβλήθηκαν για την εγκαθίδρυση της αληθινής Θρησκείας σ' αυτό το Βασίλειο της Αγγλίας* το Δεκέμβριο του 1641. Με τη συγκεκριμένη διακήρυξη ο βασιλιάς αποκηρύσσει τις αρμινιανές καινοτομίες του Λοντ, τονίζοντας ότι συνεργάζεται με το Κοινοβούλιο για την ικανοποίηση όλων των δίκαιων αιτημάτων του λαού σχετικά με την Εκκλησία της Αγγλίας. Στη συνέχεια αναφέρει ότι οι διαιρέσεις, τα σχίσματα και οι αναταραχές προκαλούν σύγχυση και θέτουν σε κίνδυνο την αληθινή θρησκεία της Αγγλίας, που εγκαθιδρύθηκε με βάση τους νόμους και τα κοινοβουλευτικά θεσπίσματα (*statutes*) του βασιλείου κατά την περίοδο της Ελισάβετ. Έτσι, καλεί τους υπηκόους του να υπακούσουν σε αυτούς τους νόμους και τα θεσπίσματα, ώστε να αποκατασταθεί η τάξη και η ενότητα.¹²⁷ Με αυτή τη σύντομη διακήρυξη ο Κάρολος ουσιαστικά τέθηκε επικεφαλής των μη-αρμινιανών υποστηρικτών της Εκκλησίας της Αγγλίας, που είχαν αποξενωθεί από τον ίδιο, λόγω των καινοτομιών του Λοντ και των υπόλοιπων μέτρων της προσωπικής διακυβέρνησης, αλλά τώρα βρίσκονταν πιο κοντά του, λόγω της έντονης ριζοσπαστικοποίησης του Κοινοβουλίου.¹²⁸

Κατά το προηγούμενο έτος είχαν συγκροτηθεί και δημοσιοποιηθεί δεκάδες αιτήσεις (*petitions*) για την υπεράσπιση των επισκόπων, του Βιβλίου Κοινής Προσευχής και γενικότερα των θεσμών της Εκκλησίας της Αγγλίας. Αυτές οι κομφορμιστικές αιτήσεις άρχισαν να συγκροτούνται απ' τον Ιανουάριο του 1641 ως αντίδραση στις αιτήσεις *Root and Branch* των πουριτανών. Ο Κάρολος υποδέχθηκε αυτές τις κομφορμιστικές αιτήσεις με ικανοποίηση. Όπως αναφέρθηκε, οι υποστηρικτές αυτών των αιτήσεων δεν ήταν Λοντιανοί. Αντιθέτως ήθελαν να επαναθεμελιώσουν την επισκοπική οργάνωση της Εκκλησίας και το Βιβλίο Κοινής Προσευχής, αποκαθαιρώντας τα από τον Αρμινιανισμό. Κατά τη γνώμη τους αυτοί οι δύο πυλώνες του αγγλικού Προτεσταντισμού έχασαν την αξιοπιστία τους, λόγω των αυθαιρεσιών της προσωπικής διακυβέρνησης, και τώρα βρίσκονταν σε θανάσιμο κίνδυνο απ' τους Πουριτανούς, που αδυνατούσαν να αντιληφθούν τις χαώδεις διαφορές ανάμεσα στις λοντιανές αυθαιρεσίες και τη φρόνηση της νόμιμης λειτουργίας και της επισκοπικής οργάνωσης της Εκκλησίας. Στόχος ουσιαστικά των υποστηρικτών των

¹²⁶ T. Harris, *Rebellion*, 457.

¹²⁷ *By the King. A Proclamation for obedience to the Lawes ordained for establishing of the true Religion in this Kingdom of England*, Λονδίνο, 1641.

¹²⁸ A. Milton, 'Anglicanism and Royalism in the 1640s', στο J. Adamson (επιμ.), *The English Civil War: Conflict and Contexts, 1640-49*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, σελ. 63-5.

κομφορμιστικών αιτήσεων ήταν η επαναθεμελίωση της Εκκλησίας της Αγγλίας, με τη δομή που είχε κατά τις βασιλείες της Ελισάβετ και του Ιακώβου.¹²⁹ Συνήθως το μετριοπαθές ύφος των κομφορμιστικών αιτήσεων χανόταν μόλις γινόταν αναφορά στις δραστηριότητες όσων πίεζαν για περαιτέρω μεταρρύθμιση της Εκκλησίας. Πολλές από τις αιτήσεις συγκροτήθηκαν ως αντίδραση σε εικονοκλαστικά περιστατικά ή στην ανάδυση σχισματικών ομάδων στις τοπικές κοινότητες. Η κομφορμιστική αίτηση από το Έσσεξ, για παράδειγμα, που ποτέ δεν κατόρθωσε να φτάσει στο Κοινοβούλιο ή τον βασιλιά λόγω της ισχυρής παρουσίας των Πουριτανών στη συγκεκριμένη κομητεία, κατέγραφε αναλυτικά διάφορα περιστατικά εικονοκλασίας που είχαν θορυβήσει τους αιτούντες. Οι αιτούντες υπέρ της Εκκλησίας, λοιπόν, δεν ενδιαφέρονταν μόνο για την πνευματική ευημερία των πιστών, καθώς κεντρικό θέμα σε πολλές απ' τις αιτήσεις ήταν το αίτημα για την αποκατάσταση της ενότητας και τάξης, που απειλούνταν από τους Πουριτανούς. Οι υποστηρικτές της επισκοπικής οργάνωσης και του Βιβλίου Κοινής Προσευχής κινητοποιήθηκαν τόσο για θρησκευτικούς όσο και για κοσμικούς λόγους.¹³⁰

Η συνολική υποστήριξη που έλαβαν αυτές οι αιτήσεις είναι πολύ δύσκολο να υπολογιστεί. Οι συντάκτες των περισσότερων υπερηφανεύονταν ότι οι αιτήσεις τους υπογράφηκαν από πολλές χιλιάδες άτομα, όλων των κοινωνικών βαθμίδων με εξαίρεση τους φτωχούς. Τέτοιες εξαγγελίες δεν μπορούν να ληφθούν τοις μετρητοίς, αν και οι αποδείξεις που έχουμε δείχνουν ότι σε πολλές περιπτώσεις οι αιτήσεις υπέρ της Εκκλησίας είχαν σημαντική υποστήριξη, όχι μόνο από το *gentry* και τον κλήρο, αλλά και από τα λαϊκά στρώματα.¹³¹ Η αίτηση από το Γούστερσαϊρ, για παράδειγμα, που διακινήθηκε μόνο στις βορειο-ανατολικές περιοχές της κομητείας, κατάφερε να αποσπάσει 835 υπογραφές από το *gentry*, τον κλήρο, τα μεσαία και τα κατώτερα στρώματα.¹³² Για τη διακίνηση των αιτήσεων κεντρικής σημασίας ήταν η συμμετοχή των κληρικών. Τόσο στις ενοριακές εκκλησίες όσο και τους καθεδρικούς ναούς οι υποστηρικτές της αγγλικής Εκκλησίας επεδίωξαν να συγκεντρώσουν υπογραφές,

¹²⁹ J. Maltby, *Prayer Book and People in Elizabethan and Early Stuart England*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 1998, σελ. 84, 88-9· Harris, *Rebellion*, 459-60.

¹³⁰ J. Walter, 'Confessional Politics in Pre-Civil War Essex: Prayer Books, Profanations, and Petitions', *The Historical Journal*, 44:3 (2001), σελ. 679-82· Maltby, *ό.π.*, 92-3· Harris, *ό.π.*, 461.

¹³¹ Maltby, *ό.π.*, 98-9· Harris, *ό.π.*, 460.

¹³² *Diary of Henry Townshend of Elmley Lovett, 1640-1663*, επιμ. J.W. Willis Bund, 2 τόμοι, Λονδίνο: Worcestershire Historical Society, 1920, ii, σελ. 45-6.

πριν, μετά ή και κατά τη διάρκεια της θείας λειτουργίας.¹³³ Η συγκρότηση αντιπαρατιθέμενων αιτήσεων, υπέρ και κατά της Εκκλησίας της Αγγλίας, δείχνει ότι οι κοινότητες είχαν αρχίσει να διαιρούνται. Σε δεκαέξι κομητείες σημειώθηκαν συγκρούσεις αναφορικά με τις αιτήσεις, ενώ πολλές από τις κομητείες που προώθησαν στο Κοινοβούλιο ή το βασιλιά αιτήσεις υπέρ των Επισκόπων, προηγουμένως είχαν προωθήσει αιτήσεις εναντίον τους. Έτσι, οι Άγγλοι άρχισαν να αυτό-προσδιορίζονται όλο και πιο έντονα αντιπαραθετικά με ένα θρησκευτικό και πολιτικό «άλλο».¹³⁴

Η σημασία των συγκεκριμένων κομφορμιστικών αιτήσεων για την παρούσα εργασία έγκειται περισσότερο στις πολιτικές συνδηλώσεις τους. Όπως έχει δείξει ο ιστορικός John Walter, οι αιτήσεις υπέρ της Εκκλησίας της Αγγλίας ήταν μια συνειδητή προσπάθεια των υποστηρικτών του Καρόλου να συγκροτήσουν ένα σώμα υποστήριξης γύρω από το Βιβλίο Κοινής Προσευχής και τα δόγματα της αγγλικής Εκκλησίας, που θα μπορούσε να κινητοποιηθεί για να υποστηρίξει έναν βασιλιά, ο οποίος είχε δεσμευτεί ανοιχτά για την υπεράσπισή τους. Όπως έχουμε δει παραπάνω, η Εκκλησία της Αγγλίας είχε αυξήσει την απήχηση της στο μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού και ακριβώς αυτό προσπάθησαν οι πρωτο-βασιλόφρονες να εκμεταλλευτούν για να κινητοποιήσουν τη λαϊκή υποστήριξη προς το μονάρχη. Έτσι, η βασιλοφροσύνη πρωτοεκφράστηκε ως μαζικό κίνημα χάρη στην εκστρατεία συγκρότησης αιτήσεων για την υπεράσπιση της Εκκλησίας.¹³⁵

Παράλληλα με τις αιτήσεις για την υπεράσπιση της Εκκλησίας έκανε την εμφάνιση του και ένας αυτόνομος φιλοβασιλικός τύπος, ο οποίος επιτέθηκε στις πουριτανικές ακρότητες. Όπως έχει δείξει ο ιστορικός Peter Lake ο αντι-πουριτανισμός δεν ήταν κάτι το σταθερό και ομοιογενές.¹³⁶ Όπως είδαμε παραπάνω, τα χρόνια πριν τον εμφύλιο πόλεμο είχε αναπτυχθεί ένας διαταξικός αντι-πουριτανισμός, ο οποίος στηριζόταν στην υπεράσπιση της παραδοσιακής λαϊκής κουλτούρας και ήταν συμβατός με τις αρμινιανές εκκλησιαστικές πολιτικές του Καρόλου. Ωστόσο, όπως φαίνεται και από τις αιτήσεις υπέρ της Εκκλησίας, οι περισσότεροι Άγγλοι αποδέχονταν έναν μετριοπαθή κομφορμισμό, που συχνά τους έφερνε πιο κοντά στους

¹³³ Maltby, *Prayer Book and People*, 95-6· Harris, *Rebellion*, 464.

¹³⁴ Harris, *ό.π.*, 462.

¹³⁵ Walter, 'Confessional Politics', 685-6· Harris, *ό.π.*, 459.

¹³⁶ P. Lake, 'Anti-Puritanism: The Structure of a Prejudice', στο K. Fincham & P. Lake (επιμ.), *Religious Politics in Post-Reformation England*, Woodbridge: The Boydell Press, 2006, σελ. 91-4.

Πουριτανούς παρά στους Αρμινιανούς. Άλλωστε η κατάργηση των λοντιανών μεταρρυθμίσεων συνάντησε ελάχιστες αντιδράσεις. Αυτό που εν τέλει αποξένωσε πολλούς μετριοπαθείς κομφορμιστές από το Κοινοβούλιο και τους έφερε κοντά στο βασιλιά ήταν η ανάδυση των ακραίων πουριτανικών σεκτών, οι οποίες αντιμετώπιστηκαν ως απειλή για την κοινωνική αρμονία και τάξη. Η ανάδυση των σεκτών προκάλεσε την ανάπτυξη ενός νέου είδους αντι-πουριτανισμού, που με μεγαλύτερη ακρίβεια θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αντισεκταρισμός. Ο αντισεκταρισμός χαρακτηριζόταν από μια ταξική ρητορική υπέρ της τάξης και της υπακοής, που πιθανότατα αποξένωσε ένα τμήμα των κατώτερων στρωμάτων απ' τη βασιλική παράταξη.¹³⁷

Τα κείμενα που καταδίκασαν τον πουριτανικό ριζοσπαστισμό άρχισαν να παράγονται σε μεγάλους αριθμούς ήδη από το 1640, ωστόσο στην ποσοτική τους κορύφωση έφθασαν κατά το δεύτερο μισό του 1641, ως απάντηση στην ανάδυση του σεκταρισμού. Η αντισεκταριστική γραμματεία ήταν καταστροφολογική και υπερέβαλε, διαστρεβλώνοντας το μέγεθος της σεκταριστικής απειλής, θέλοντας έτσι να τρομάξει τους ανθρώπους και να τους αποξενώσει από το Κοινοβούλιο. Σ' αυτή τη γραμματεία οι σεκταριστές καταδικάζονταν για θεολογικούς λόγους, ως αιρετικοί που απειλούν την αληθινή θρησκεία. Σύμφωνα με τους βασιλόφρονες προπαγανδιστές τα θεολογικά σφάλματα των σεκταριστών οφείλονταν στο γεγονός ότι οι περισσότεροι είχαν ταπεινή καταγωγή. Βέβαια, οι σέκτες καταδικάζονταν και για διάφορους κοσμικούς λόγους, όπως ήταν η πρόκληση αναταραχών, η υπονόμηση της κοινωνικής ιεραρχίας ή η παραβίαση των έμφυλων σχέσεων. Οι αντι-σεκταριστές φυλλαδιογράφοι διαρκώς επεσήμαιναν τον κίνδυνο για τη φυσική τάξη των πραγμάτων που προκαλούσε το γεγονός ότι οι αποσχιστικοί επέτρεπαν στις γυναίκες να κηρύττουν, αφηφώντας έτσι την εντολή του Απόστολου Παύλου ότι οι γυναίκες πρέπει να μένουν σιωπηλές στην εκκλησία.¹³⁸ Όπως ανέφερε ένα φυλλάδιο του 1642 οι σεκταριστές υποστήριζαν ότι θέλουν να μεταρρυθμίσουν την Εκκλησία, όμως στην πραγματικότητα την παραμόρφωναν, με αποτέλεσμα την ανάδυση του επικίνδυνου και πρωτοφανούς φαινομένου της γυναικείας ποιμαντορικής (*«feminine divinity»*) που δημιουργούσε *«ένα σπάνιο Κόσμο όπου οι γυναίκες θα φοράνε τα παντελόνια, &*

¹³⁷ Osborne, *Popular Religion, Culture and Politics*, 356· A. Hughes, *Politics, Society and Civil War in Warwickshire, 1620-1660*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 1987, σελ. 153-4.

¹³⁸ Harris, *Rebellion*, 464-6.

οι άντρες τα μισοφόρια»¹³⁹ Η φιλοβασιλική προπαγάνδα σχετικά με τους έμφυλους ρόλους, που αναδείκνυε ιστορίες γυναικών που αφηφούσαν τη σεξουαλική και κοινωνική τάξη, ήταν εξαιρετικά επιτυχής, καθώς μπορούσε να αποξενώσει από το Κοινοβούλιο ακόμη και τους φτωχότερους άντρες, που μέσω της πατριαρχίας λάμβαναν εξουσία και κύρος.¹⁴⁰

Η αντισεκταριστική πολεμική υπερέβαλε και διαστρέβλωνε την απειλή που δημιουργούσαν οι σεκταριστές, ωστόσο η επιτυχία της έγκειται στο γεγονός ότι βασίζονταν στην πραγματικότητα. Άλλωστε ακόμη και οι μετριοπαθείς Πουριτανοί επεσήμαιναν τον κίνδυνο που έθετε η ανάδυση των σεκτών, με αποτέλεσμα την έκδοση διαφόρων πρεσβυτεριανών αιρεσιογραφιών που επιτίθονταν στους σεκταριστές και τους αποσχιστικούς στα μέσα της δεκαετίας του 1640.¹⁴¹ Η ρητορική του αντισεκταρισμού ήταν τόσο επιτυχής για τους βασιλόφρονες προπαγανδιστές, ακριβώς επειδή επηρέαζε τους πιο μετριοπαθείς, στρέφοντας τους προς το βασιλιά.¹⁴² Επιπλέον, η στενή σύνδεση του Πουριτανισμού και του κοινοβουλευτισμού¹⁴³, ώθησε τους αντισεκταριστές φυλλαδιογράφους να υπαινιχθούν ότι οι διαφορές των Πουριτανών και των σεκταριστών είναι αμυδρές, θέλοντας έτσι να δυσφημήσουν τον κοινοβουλευτικό σκοπό συνολικά.¹⁴⁴ Ο βασιλόφρονας τζέντλεμαν John Harris ήδη από τον τίτλο του φυλλαδίου του *The Puritanes Impuritie: or the Anatomie of a Puritane or Seperatist, by Name and Profession* (1641) κάνει σαφή αυτή την ταύτιση. Ακόμη, χαρακτηρίζει τον Πουριτανισμό ως σέκτα, κάνοντας ακόμη πιο ξεκάθαρη τη θέση του.¹⁴⁵ Στη συνέχεια το συγκεκριμένο φυλλάδιο αναπαράγει πολλά από τα αντιπουριτανικά στερεότυπα που υπήρχαν ήδη από την εποχή της Ελισάβετ και του Ιακώβου. Συγκεκριμένα κατηγορεί τους Πουριτανούς για υποκρισία και έπαρση, επειδή αρνούνται να υποκλιθούν στην Αγία Τράπεζα και να σεβαστούν με ταπεινότητα το τελετουργικό της Εκκλησίας.¹⁴⁶ Ακόμη τους κατηγορεί ότι

¹³⁹ [John Taylor], *The Diseases of the Times or the Distempers of the Common-wealth*, Λονδίνο, 1642, Α3ν.

¹⁴⁰ Walter, 'The English People and the English Revolution Revisited', 180.

¹⁴¹ Lake, 'Anti-Puritanism', 94.

¹⁴² Harris, *Rebellion*, 466-7· Smuts, *Culture and Power*, 111.

¹⁴³ Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics*, 130.

¹⁴⁴ Harris, *Rebellion*, 467.

¹⁴⁵ John Harris, *The Puritanes Impuritie: or the Anatomie of a Puritane or Seperatist by Name and Profession*, Λονδίνο, 1641, σελ. 1.

¹⁴⁶ John Harris, *ό.π.*, 3· Βλ. Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics*, 131 για παραδείγματα αντιπουριτανικών λιβέλων από τη βασιλεία του Ιακώβου Α', που αναφέρονται στην υποκρισία, την ταπεινή καταγωγή και την έπαρση των Πουριτανών.

επιδιώκουν την εξέγερση και την αναταραχή και υποστηρίζει ότι οι Πουριτανοί είναι «κατά κύριο λόγο αμόρφωτοι σταβλίτες, Αμαξάδες, Υφασματοποιοί, Τσαγκάρηδες, Υφαντουργοί, Κατασκευαστές Γαντιών, Έμποροι Σιδερικών... που η σύνεσή τους είναι σκουριασμένη όσο ένα κομμάτι παλιό Σίδερο».¹⁴⁷ Εν τω μεταξύ, η ταξική ρητορική, που όπως αναφέραμε πιθανότατα αποξένωσε ένα μέρος των κατώτερων στρωμάτων από το βασιλιά, είναι εμφανέστατη στο συγκεκριμένο απόσπασμα.

Πολλά ακόμη αντισεκταριστικά φυλλάδια της περιόδου 1640-2 επικαλούνταν τα παραδοσιακά αντιπουριτανικά στερεότυπα. Ένα έμμετρο κείμενο του 1642 με τίτλο *The Round-Heads Character* ανέφερε ότι ο στρογγυλοκέφαλος είναι «Αυτός που θα έμοιαζε άγιος στα μάτια όλων των αντρών/ Όταν στην πραγματικότητα είναι ένας Υποκριτής/ Που θα θεωρούνταν ταπεινός, και δεν θα διέκρινε/ Την ισχυρογνωμοσύνη του και την πνευματική του έπαρση» και συνεχίζει λέγοντας ότι ο στρογγυλοκέφαλος διακρίνεται επίσης για τη ροπή του προς το σχίσμα και τη στάση.¹⁴⁸ Ενδιαφέρον εδώ έχει και η πλήρης ταύτιση των στρογγυλοκέφαλων¹⁴⁹ με τους Πουριτανούς, δύο εννοιών που όπως αναφέρει ο ανώνυμος συγγραφέας είχαν γίνει ταυτόσημες στο μυαλό των Άγγλων.¹⁵⁰

Ένα βασικό στοιχείο της αντι-σεκταριστικής προπαγάνδας ήταν ο σατιρικός και προσβλητικός χαρακτήρας της. Και αυτό το στοιχείο είχε τις ρίζες του στην αντιπουριτανική γραμματεία των προηγούμενων δεκαετιών.¹⁵¹ Ένα παράδειγμα προσβλητικού αντισεκταριστικού κειμένου είναι το ανώνυμο φυλλάδιο του 1641 με τίτλο *The Resolution of the Roundheads*, στο οποίο ο συγγραφέας χαρακτηρίζει τους στρογγυλοκέφαλους ως «ένα στασιαστικό και μοχθηρό κεφάλι» με κέρατα.¹⁵² Η απόδοση κεράτων στους στρογγυλοκέφαλους και άρα της ιδιότητας του απατημένου

¹⁴⁷ John Harris, *The Puritanes Impuritie*, 4.

¹⁴⁸ A Puritane set forth in his Lively Colours: Or, K. James his description of a Puritan. Whereunto is added the Round-heads Character, with The Character of an Holy Sister. All fitted for the times, Λονδίνο, 1642, σελ. 4-5.

¹⁴⁹ Ο χαρακτηρισμός στρογγυλοκέφαλος αποδιδόταν κοροϊδευτικά απ' τους βασιλόφρονες στους υποστηρικτές του Κοινοβουλίου και χαρακτηριζόταν από έναν ταξικό χλευασμό, καθώς στρογγυλοκέφαλος ήταν αυτός που δεν είχε μακριά μαλλιά όπως οι αριστοκράτες και άρα ήταν φτωχός και ανάξιος. Οι κοινοβουλευτικοί χρησιμοποιούσαν τον ειρωνικό χαρακτηρισμό ιππότης (*cavalier*) για να περιγράψουν τους αντιπάλους τους. Ιππότης (*cavalier*) ήταν ο αλαζόνας αξιωματικός ευγενούς καταγωγής: Hill, *The Century of Revolution*, 121.

¹⁵⁰ A Puritan set forth in his Lively Colours, 5. Βλ. επίσης: R. Hutton, *The Royalist War Effort 1642-1646*, Λονδίνο: Routledge, 1982, σελ. 14.

¹⁵¹ Smuts, *Culture and Power*, 111, 113, 118.

¹⁵² *The Resolution of the Roundheads: Being a Zealous Declaration of the Grievances Wherewith Their Little Wits are Consumed to Destruction*, Λονδίνο, 1642, σελ. A2.

συζύγου, ήταν πολύ συνηθισμένη στη σατιρική προπαγάνδα των βασιλοφρόνων και οφειλόταν στην υποτιθέμενη σεξουαλική χαλαρότητα των Πουριτανών και των γυναικών τους.¹⁵³ Ακόμη, το κείμενο αναφέρεται στην άγνοια των στρογγυλοκέφαλων, που οδηγούσε στο ζηλωτισμό, το σεκταρισμό και τη διάλυση της κοινωνικής τάξης.¹⁵⁴ Στη συνέχεια, το φυλλάδιο προχωρά στην καταγραφή των χαρακτηριστικών εκείνων που προσδιορίζουν τους αληθινούς Προτεστάντες, θέλοντας έτσι να αναφερθεί όχι μόνο σε αυτά που αντιμάχεται αλλά και σε αυτά που υπερασπίζεται. Έτσι αναφέρει ότι «οι αληθινοί Προτεστάντες, πασχίζουν για την υποστήριξη των Επισκόπων ώστε να διατηρούν την καλή Τάξη, για την Πειθαρχία και το Ορθόδοξο Κήρυγμα στην Εκκλησία: για τη Μάθηση και τις Τέχνες στα Πανεπιστήμια, και για την ειρήνη στην Κοινοπολιτεία», πράγματα που σύμφωνα με τους στρογγυλοκέφαλους είναι «Ειδωλολατρία, Δεισιδαιμονία, Χυδαιότητα και ολοφάνερος Παπισμός».¹⁵⁵ Οι αντισεκταριστές φυλλαδιογράφοι έκαναν σαφές ότι υποστηρίζουν την Εκκλησία της Αγγλίας, διατηρώντας ωστόσο τις αποστάσεις τους από τις αρμινιανές καινοτομίες της δεκαετίας του 1630.¹⁵⁶

Πάντως, όπως σημειώθηκε, η ταξική ρητορική της φιλοβασιλικής προπαγάνδας σ' αυτό το πρώιμο στάδιό της μπορούσε εύκολα να απομακρύνει τα λαϊκά στρώματα. Συχνά, ακόμη και όταν επεδίωκαν ειλικρινά να απευθυνθούν στα κατώτερα στρώματα, οι αριστοκράτες προπαγανδιστές δεν μπορούσαν να αποφύγουν την υιοθέτηση ενός ειρωνικού τόνου προς αυτά, που πήγαζε από την ταξική τους απέχθεια απέναντί τους.¹⁵⁷ Όλα αυτά καθιστούν την περίπτωση του John Taylor, του ποιητή του νερού, εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, τουλάχιστον για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας. Ο John Taylor, ένας βαρκάρης του Τάμεση, εξέδωσε έναν τεράστιο αριθμό φιλοβασιλικών φυλλαδίων και ποιημάτων, που τον κατέστησαν τον πιο σημαντικό βασιλόφρονα προπαγανδιστή, που ανήκε στα μεσαία στρώματα και όχι στην αριστοκρατία. Η σημασία του έργου του John Taylor είναι διττή, καθώς αφενός αποτελεί μια από τις αποτελεσματικότερες απόπειρες των βασιλοφρόνων για να απευθυνθούν στους ανθρώπους που δεν ανήκαν στην αριστοκρατία και αφετέρου

¹⁵³ McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 50.

¹⁵⁴ Braddick, 'Prayer Book and Protestation', 132.

¹⁵⁵ *The Resolution of the Roundheads*, A2.

¹⁵⁶ Harris, *Rebellion*, 468-73.

¹⁵⁷ Loxley, *Royalism and Poetry in the English Civil Wars*, 100-2.

αποτελεί μια απτή απόδειξη των σκέψεων και ανησυχιών που ώθησαν έναν άνθρωπο των μεσαίων στρωμάτων να υποστηρίξει το βασιλιά.¹⁵⁸

Η θέση του John Taylor δεν ήταν ξεκάθαρη απ' την αρχή. Παρότι συγκλονίστηκε από την σκωτσέζικη εξέγερση, υποδέχθηκε με ενθουσιασμό ορισμένες από τις συνέπειές της, όπως ήταν η κατάργηση κάποιων μονοπωλίων απ' τον Κάρολο το 1639. Μάλιστα, όταν το Μακρόβιο Κοινοβούλιο προχώρησε στην κατάργηση κι άλλων μονοπωλίων το 1641, ο John Taylor εξέδωσε ένα πανηγυρικό κείμενο. Ακόμη, ο John Taylor, όντας ένας ειλικρινής Προτεστάντης, αναγνώριζε το γεγονός ότι το Κοινοβούλιο αποτελούσε ένα χρήσιμο υπερασπιστή του βασιλείου απέναντι στον παπισμό.¹⁵⁹ Αυτό που αποξένωσε τον ποιητή από το Κοινοβούλιο ήταν η θρησκεία. Ο John Taylor ήταν ένας ένθερμος υποστηρικτής της Εκκλησίας της Αγγλίας, με το τελετουργικό, τους Επισκόπους και το Βιβλίο Κοινής Προσευχής της. Οι σεκταριστικές επιθέσεις στην Εκκλησία τον οδήγησαν στη συγγραφή δεκάδων σατιρικών αντι-σεκταριστικών φυλλαδίων και ποιημάτων, στα οποία κατήγγειλε τους αποσχιστικούς και τους κοσμικούς-ιεροκήρυκες ως φανατικούς και υποκριτές. Πολλά από αυτά τα φυλλάδια απέκτησαν μεγάλη δημοτικότητα, ενώ τα χλευαστικά τους μηνύματα έγιναν αναπόσπαστο κομμάτι της ευρύτερης αντιπουριτανικής ρητορικής. Ο βαθμός στον οποίο επηρέασε την κοινή γνώμη είναι αδύνατον να υπολογιστεί, ωστόσο τα αντι-σεκταριστικά του κείμενα έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάδειξη του ριζοσπαστικού Πουριτανισμού ως κεντρικού ζητήματος της περιόδου. Τα κείμενα του όχι μόνο ενίσχυσαν την λαϊκή εχθρότητα προς τους σχισματικούς, αλλά και υπήρξαν φορείς της έκφρασής της. Άλλωστε, κατά τη διετία 1640-2 τα πλήθη δεν επιτέθηκαν μόνο στους Καθολικούς ή τα παπικά κατάλοιπα της Εκκλησίας. Σε πολλές περιπτώσεις στο στόχαστρο του πλήθους βρέθηκαν οι σεχταριστές και οι Πουριτανοί. Μάλιστα, ο φόβος ότι ο αγγλικός Προτεσταντισμός κινδυνεύει από τις ακρότητες των σεχταριστών ήταν σημαντικός παράγοντας για την αύξηση της δημοτικότητας του Καρόλου.¹⁶⁰

¹⁵⁸ B. Capp, *The World of John Taylor the Water-Poet, 1578-1653*, Οξφόρδη: Clarendon Press, 1994, σελ. 163· Loxley, *ό.π.*, 102· Περισσότερα βιογραφικά στοιχεία για τον John Taylor στο B. Capp, 'Taylor, John [called the Water Poet] (1578-1653)', *Oxford Dictionary of National Biography*, 2004 [στο διαδίκτυο]. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/27044> [Ημερομηνία πρόσβασης: 27 Ιουλίου 2019].

¹⁵⁹ Capp, *The World of John Taylor*, 163-4.

¹⁶⁰ *Ό.π.*, 164-5.

Ο Taylor παρότι δεν ήταν Πουριτανός είχε έντονα αντιπαπικά αισθήματα. Όμως, για τον Taylor ο Καθολικισμός και ο σεκταρισμός ήταν παρόμοιες απειλές, που προκαλούνταν απ' το φανατισμό και την εξαπάτηση. Παρά τη χρησιμότητα που αναγνώριζε στο Κοινοβούλιο ως ανάχωμα απέναντι στην καθολική απειλή, ο Taylor θεωρούσε ότι ο Προτεσταντισμός είναι απόλυτα ασφαλής στα χέρια του Καρόλου. Μάλιστα μετά το γάμο της πριγκίπισσας Μαρίας με τον καλβινιστή Γουλιέλμο της Οράγγης το 1641, ο Taylor προσπάθησε να επαναθεμελιώσει το βασιλιά ως προτεστάντη ήρωα, που δημιουργεί προτεσταντικές συμμαχίες εναντίον του διεθνούς Καθολικισμού. Η υποστήριξη του για την Εκκλησία της Αγγλίας δεν περιελάμβανε τις αρμινιανές παρεκκλίσεις της. Για τον Taylor οι Αρμινιανοί ήταν εξίσου επικίνδυνοι για τον αγγλικό Προτεσταντισμό, όσο ήταν και οι παπιστές ή οι σεκταριστές. Ο Taylor, λοιπόν, υποστήριξε την Εκκλησία της Αγγλίας, όπως αυτή υπήρχε στα χρόνια της Ελισάβετ και του Ιακώβου, πριν την επέλαση των Αρμινιανών.¹⁶¹

Εν τω μεταξύ, είναι ενδεικτικό του βαθμού στον οποίο η θρησκεία κυριαρχούσε στη δημόσια συζήτηση το 1641 και τους πρώτους μήνες του 1642, το γεγονός ότι ο Taylor δεν ασχολήθηκε σχεδόν καθόλου με τα κοσμικά ζητήματα μέχρι και το καλοκαίρι του 1642. Βέβαια, όπως και ο ίδιος αναγνώριζε, ήταν αδύνατο η θρησκεία να διαχωριστεί από τα κοσμικά ζητήματα. Όπως οι περισσότεροι υπερασπιστές της Εκκλησίας, αναγνώριζε ότι ο ρόλος της για την διατήρηση της κοσμικής εξουσίας ήταν κεντρικής σημασίας και χωρίς αυτή ο κίνδυνος της κοινωνικής αναταραχής και αποσταθεροποίησης γινόταν εξαιρετικά έντονος. Οι σχισματικοί αποτελούσαν απειλή για την κοινωνική και πολιτική τάξη, όσο και για την Εκκλησία. Η θρησκεία, λοιπόν, με τις πολιτικές και κοινωνικές συνδηλώσεις της, ήταν ο σημαντικότερος παράγοντας για την τελική ένταξη του John Taylor στην παράταξη του βασιλιά.¹⁶² Σ' αυτό πρέπει να έπαιξε ρόλο και το προσωπικό του αίσθημα τιμής και αφοσίωσης προς τη μοναρχία, αλλά και το προσωπικό του συμφέρον, καθώς η άνοδος του Κοινοβουλίου και των συμμάχων του, είχε υπονομεύσει την ισχυρή του θέση στη Συντεχνία των Βαρκάρηδων (*Watermen's Company*) του Τάμεση.¹⁶³

¹⁶¹ Ο.π., 166-8.

¹⁶² Ο.π., 168.

¹⁶³ Ο.π., 168-9.

Είναι αδύνατον να μάθουμε την ακριβή επίδραση της προπαγανδιστικής εκστρατείας των βασιλοφρόνων υπέρ της Εκκλησίας της Αγγλίας στα λαϊκά στρώματα. Ωστόσο σε όλο το βασίλειο, οι απλοί άνθρωποι άρχισαν να συγκλονίζονται απ' τις ακρότητες των σεκταριστών και από το μέγεθος της απειλής που έθεταν απέναντι στην κοινωνική τάξη και αρμονία. Ο John Taylor σαφώς δεν ήταν ο μόνος άνθρωπος των λαϊκών στρωμάτων που ένιωθε ανησυχία την αποσταθεροποίηση της Αγγλίας. Στο Σίντμαουθ του Ντέβον, για παράδειγμα, ένας αγρότης *yeoman* με το όνομα John Austen, έβγαλε ένα λόγο προς έναν γείτονά του το 1642, που μας προσφέρει μια σπάνια ματιά στα κίνητρα των απλών ανθρώπων που εντάχθηκαν στην βασιλική παράταξη. Ο Austen, λοιπόν, εξέφρασε το φόβο του ότι το Κοινοβούλιο θα υπονομεύσει την εκκλησιαστική τάξη πραγμάτων και άσκησε κριτική στους ντόπιους ιερωμένους που βιάστηκαν να εφαρμόσουν τις κοινοβουλευτικές εντολές για περαιτέρω μεταρρύθμιση της Εκκλησίας.¹⁶⁴ Στην συνέχεια ο Austen ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «το Κοινοβούλιο ήταν όλοι Πουριτανοί, γιατί οι Προτεστάντες είχαν φύγει όλοι από κει για το βασιλιά» και πρόσθεσε ότι «δεν είχε μείνει κανένας [στο Κοινοβούλιο] παρά μόνο λίγοι Πουριτανοί, και... αν έφτανε σ' αυτό το σημείο, θα πολεμούσε εναντίον αυτών των ατόμων».¹⁶⁵ Στο Κιντερμίνστερ του Γούστερσαϊρ η πλειοψηφία των κατοίκων, υποκινούμενοι από τους βασιλόφρονες αριστοκράτες της περιοχής, επιτέθηκαν στους ένθεους κατοίκους της πόλης, αποκαλώντας τους κοροϊδευτικά «*Στρογγυλοκέφαλους*» και κατηγορώντας τους ως «*Εχθρούς του Βασιλιά*». Σύμφωνα με τον Ρίτσαρντ Μπάξτερ, η κατάργηση των επισκόπων και οι πουριτανικές επιθέσεις στην Εκκλησία της Αγγλίας, ήταν που οδήγησαν σε αυτές τις αντιπουριτανικές και αντικοινοβουλευτικές εκδηλώσεις του φιλοβασιλικού πλήθους.¹⁶⁶ Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η εχθρότητα για τους Πουριτανούς και τις πολιτικές τους ήταν κεντρικός παράγοντας για την εκδήλωση φιλοβασιλικών αισθημάτων απ' τα λαϊκά στρώματα και ότι πιθανότατα η αντισεκταριστική προπαγάνδα της περιόδου, παρά την ταξική ρητορική της, είχε σημαντική απήχηση σε πολλούς ανθρώπους των μεσαίων και κατώτερων στρωμάτων.

¹⁶⁴ Stoye, *Loyalty and Locality*, 207.

¹⁶⁵ Devon Record Office, Quarter Sessions Rolls for the County of Devon, Box 46, examination of Thomas Rosemond: παρατίθεται στο Stoye, *Loyalty and Locality*, 208.

¹⁶⁶ Richard Baxter, *Reliquiae Baxterianae*, i, 42.

Η παρέμβαση του Καρόλου Α' στη δημόσια σφαίρα, Ιαν.-Αύγ. 1642

Ο Κάρολος άργησε να συνειδητοποιήσει τις δυνατότητες που θα του έδινε η αξιοποίηση του τύπου. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι δεν αναγνώριζε την αναγκαιότητα της απεύθυνσης στους υπηκόους του, αλλά ότι προτιμούσε πιο παραδοσιακές μεθόδους προπαγάνδας, όπως ήταν για παράδειγμα οι βασιλικές διακηρύξεις που είδαμε παραπάνω.¹⁶⁷ Ήδη από το 1639 ο βασιλιάς και οι σύμβουλοι του σχεδίασαν μια συντονισμένη προπαγανδιστική προσπάθεια εναντίον των Σκωτσέζων εξεγερμένων. Η συγκεκριμένη προσπάθεια επικεντρωνόταν στη διάδοση των βασιλικών μηνυμάτων μέσω του άμβωνα, με την ανάγνωση των βασιλικών διακηρύξεων και ανακοινώσεων απ' τους ιερωμένους ή με φιλο-βασιλικά κηρύγματα και προσευχές. Η προπαγάνδα απ' τον άμβωνα ήταν πολύ σημαντική για τον Κάρολο και θορύβησε τους Σκωτσέζους και τους άγγλους συμμάχους τους, που απάντησαν με μια δική τους προπαγανδιστική εκστρατεία.¹⁶⁸ Συχνά οι νομιμόφρονες ιερωμένοι, αφού διάβαζαν τα βασιλικά κείμενα, προχωρούσαν σε σχολιασμό τους θέλοντας να πείσουν τους ενορίτες τους ότι η εξέγερση είναι αμαρτία και ο σκοπός του βασιλιά είναι δίκαιος.¹⁶⁹ Αυτοί οι σχολιασμοί συνήθως στηρίζονταν σε στερεότυπα που παρουσίαζαν τους Σκωτσέζους ως βάρβαρους, χωρίς κώδικες τιμής, που εισέβαλαν στην Αγγλία για να λεηλατήσουν και να βιάσουν. Αυτό συχνά συνδυαζόταν με μια αντιπουριτανική ρητορική. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της τάσης είναι τα λόγια του βασιλόφρονα εφημέριου William Frost που σχολίασε ότι «*παρότι οι Σκωτσέζοι προσποιούνταν ότι ήρθαν για τη διατήρηση του Ευαγγελίου & της ελευθερίας του υπηκόου, όμως το τέλος του ερχομού τους ήταν να πάρουν τα υπάρχοντά μας & να κακοποιήσουν τις γυναίκες μας*».¹⁷⁰ Ο αντισκωτισμός έγινε αναπόσπαστο κομμάτι της βασιλικής ιδεολογίας τα χρόνια που ακολούθησαν.¹⁷¹

Η παραπάνω προπαγανδιστική εκστρατεία του βασιλιά διακόπηκε σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του 1641, αλλά επανήλθε δριμύτερη το Δεκέμβριο μετά τη δημοσίευση της Μεγάλης Διαμαρτυρίας (*Grand Remonstrance*) της Βουλής των Κοινοτήτων.¹⁷² Η

¹⁶⁷ J. McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 13-4.

¹⁶⁸ L. Bowen, 'Royalism, Print, and the Clergy in Britain, 1639-1640 and 1642', *The Historical Journal*, 56:2 (2013), σελ. 300-3.

¹⁶⁹ Ό.π., 303-6.

¹⁷⁰ British Library, Add. MS 5829, fo. 32: παρατίθεται στο Bowen, 'Royalism, Print, and the Clergy', 306-7.

¹⁷¹ Bowen, 'Royalism, Print, and the Clergy', 307-8.

¹⁷² Harris, *Rebellion*, 474; Hutton, *The Royalist War Effort*, 4-5.

Μεγάλη Διαμαρτυρία ήταν ένα συνολικό κατηγορητήριο ενάντια στις πολιτικές του Κάρολου, που αποδίδονταν, κατά κύριο λόγο, στους παπιστές συμβούλους του.¹⁷³ Το κείμενο της Μεγάλης Διαμαρτυρίας ήταν εξαιρετικά προσβλητικό και επικίνδυνο για να μείνει αναπάντητο απ' τον βασιλιά, η προπαγανδιστική απάντησή του οποίου διευκολύνθηκε απ' το γεγονός ότι οι ιερωμένοι που τον υποστήριζαν είχαν ανακτήσει την αξιοπιστία τους στον πληθυσμό, μετά την κατάργηση των αρμινιανών καινοτομιών και την ανάδυση των πουριτανικών σεκτών.¹⁷⁴ Προκειμένου να απαντήσει στη Μεγάλη Διαμαρτυρία και να απευθυνθεί στο λαό του, ο Κάρολος χρησιμοποίησε τις ικανότητες ορισμένων ταλαντούχων αντρών, που εντάχθηκαν στην παράταξή του στα τέλη του 1641 και έγιναν οι κυριότεροι σύμβουλοι του στη διάρκεια του 1642. Πρόκειται για τους Edward Hyde, υποκόμη Falkland και σερ John Culpeper. Και οι τρεις αυτοί άντρες ήταν αντίπαλοι της απολυταρχικής μοναρχίας, καθώς υποστήριζαν την ιδέα μιας περιορισμένης μοναρχίας που θα κυβερνούσε με βάση το νόμο. Ακόμη, και οι τρεις υπερασπίζονταν τη διατήρηση της Εκκλησίας της Αγγλίας, με τα χαρακτηριστικά που αυτή είχε στα χρόνια της Ελισάβετ και του Ιακώβου. Οι συγκεκριμένοι άντρες ήταν υπεύθυνοι για τη συγγραφή των περισσότερων ανακοινώσεων και κειμένων που έφεραν τη σφραγίδα της μοναρχίας, μέχρι το καλοκαίρι του 1642.¹⁷⁵

Αυτοί οι μετριοπαθείς βασιλόφρονες προσπάθησαν να παρουσιάσουν τον Κάρολο ως έναν συνταγματικό μονάρχη. Έτσι, οι δύο απαντήσεις του βασιλιά στη Μεγάλη Διαμαρτυρία είχαν συμφιλιοτικό τόνο, αν και έκαναν σαφές ότι υπάρχουν όρια στις παραχωρήσεις που επρόκειτο να κάνει. Στα δύο αυτά κείμενα ο Κάρολος δηλώνει διατεθειμένος να ικανοποιήσει όλα τα αιτήματα των υπηκόων του και υπενθυμίζει ότι υπέγραψε με προθυμία όλα τα μέτρα του Κοινοβουλίου για τη διευθέτηση των όποιων παραπόνων. Όσον αφορά τις κατηγορίες ότι ευνοεί τους παπιστές συμβούλους, ο Κάρολος διαμαρτυρήθηκε, δηλώνοντας ότι υπήρξε πάντα πιστός στην προτεσταντική θρησκεία και την Εκκλησία της Αγγλίας και κάλεσε το Κοινοβούλιο να τον βοηθήσει να καταστείλει τους σεκταριστές.¹⁷⁶ Αυτό το συμφιλιοτικό,

¹⁷³ Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 163-4· Hill, *The Century of Revolution*, 59.

¹⁷⁴ Braddick, 'Prayer Book and Protestation', 136· Bowen, 'Royalism, Print, and the Clergy', 310.

¹⁷⁵ Smith, *Constitutional Royalism and the Search for Settlement*, 3.

¹⁷⁶ Harris, *Rebellion*, 474-6.

μετριοπαθές ύφος χαρακτηρίζει τα περισσότερα δημοσιεύματα της μοναρχίας για τους επόμενους μήνες.¹⁷⁷

Η απόπειρα του Καρόλου να συλλάβει τους ηγέτες της αντιπολίτευσης στο Κοινοβούλιο στις 3 Ιανουαρίου 1642 κλόνησε την εικόνα του ως συνταγματικού μονάρχη, που ήθελαν να δομήσουν οι σύμβουλοι του. Ως αποτέλεσμα της απόπειρας το φιλο-κοινοβουλευτικό πλήθος του Λονδίνου βγήκε στους δρόμους και ανάγκασε το βασιλιά να εγκαταλείψει την πρωτεύουσα του για λόγους ασφαλείας. Το φιάσκο που αποτέλεσε η απόπειρα σύλληψης των κοινοβουλευτικών ηγετών, ανάγκασε τον Κάρολο να επιστρέψει σε μια συμφιλιωτική στάση, καθώς έβαλε την πολιτική του αξιοπιστία και μείωσε τη λαϊκή υποστήριξη προς το πρόσωπό του.¹⁷⁸ Η πρώτη προσπάθεια του Καρόλου για διαπραγματεύση ήταν η αποστολή ενός μηνύματος στο Κοινοβούλιο, στις 20 Ιανουαρίου. Με το συγκεκριμένο μήνυμα ο βασιλιάς φάνηκε έτοιμος να ικανοποιήσει σχεδόν οποιοδήποτε αίτημα του Κοινοβουλίου, αρκεί να εξασφαλισθούν τα φορολογικά έσοδα της μοναρχίας. Η επιλογή του Κοινοβουλίου, ωστόσο, να συμπεριλάβει στην απάντηση προς το βασιλιά έναν όρο σύμφωνα με τον οποίο οι στρατιωτικές εξουσίες θα αποδοθούν στο Κοινοβούλιο, περιέπλεξε το ζήτημα των διαπραγματεύσεων.¹⁷⁹ Με αυτό τον όρο το Κοινοβούλιο ουσιαστικά ζητούσε τον έλεγχο των πολιτοφυλακών του βασιλείου, κάτι που ο Κάρολος εξέλαβε ως άμεση απειλή για τις εκτελεστικές αρμοδιότητές του. Το θέμα του ελέγχου των πολιτοφυλακών επρόκειτο να είναι το κεντρικό πολιτικό ζήτημα ανάμεσα στο βασιλιά και το Κοινοβούλιο, μέχρι την έναρξη των εχθροπραξιών τον Αύγουστο.

Παρά ταύτα, ο Κάρολος διατήρησε το συμφιλιωτικό ύφος του σε όλη τη διάρκεια του Φεβρουαρίου, θέλοντας να κερδίσει χρόνο μέχρι η βασίλισσα και ο διάδοχος να εγκαταλείψουν τη χώρα. Εν τέλει, η συμφιλιωτική στάση του βασιλιά άλλαξε στα τέλη Φεβρουαρίου, καθώς το Κοινοβούλιο δεν έδειχνε διατεθειμένο να κάνει παραχωρήσεις.¹⁸⁰ Αυτό που ακολούθησε ήταν η έκδοση και απ' τις δύο πλευρές ενός μεγάλου όγκου αντιπαρατιθέμενων ανακοινώσεων, εν μέσω της προσπάθειας του Κοινοβουλίου να ελέγξει τις στρατιωτικές δυνάμεις του βασιλείου, εκδίδοντας το *Διάταγμα για την Πολιτοφυλακή (Militia Ordinance)*. Η θέση του Καρόλου σ' αυτή τη

¹⁷⁷ Ο.π., 476.

¹⁷⁸ C. Russell, *The Fall of the British Monarchies, 1637-1642*, Οξφόρδη: Clarendon Press, 1991, σελ. 454-7.

¹⁷⁹ Ο.π., 464-5.

¹⁸⁰ Ο.π., 474-8.

διαμάχη μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: καταρχάς ο βασιλιάς καταδίκασε το *Διάταγμα για την Πολιτοφυλακή*, επισημαίνοντας ότι αν του αφαιρεθούν οι ένοπλες δυνάμεις θα χάσει όλη την εξουσία του. Ακόμη, υποστήριζε ότι κανένας απ' τους συμβούλους του δεν είναι μοχθηρός ή παπιστής, αρνιόταν την εμπλοκή του στην προσπάθεια σύλληψης των ηγετών της αντιπολίτευσης και καταδίκασε την ιρλανδική εξέγερση. Επιπλέον, επιβεβαίωσε την προσήλωσή του στην υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας, υπενθύμιζε τις υποχωρήσεις που έκανε όταν συγκλήθηκε το Κοινοβούλιο και καλούσε σε απαγόρευση της παραγωγής στασιαστικών φυλλαδίων και κηρυγμάτων.¹⁸¹

Η σημαντικότερη βασιλική δημοσίευση υπό την επίδραση των μετριοπαθών βασιλοφρόνων ήταν η *Απάντηση στις 19 Προτάσεις* του Κοινοβουλίου τον Ιούνιο του 1642. Το Κοινοβούλιο είχε θέσει στον Κάρολο δεκαεννέα προτάσεις, με τις οποίες ουσιαστικά διεκδικούσε σημαντικό μερίδιο της εκτελεστικής εξουσίας του βασιλείου.¹⁸² Η απάντηση του βασιλιά σ' αυτές τις προτάσεις ήταν μη αναμενόμενη. Όπως ήταν φυσικό ο Κάρολος απέρριψε τις προτάσεις, ωστόσο το κείμενο της απάντησής του χαρακτηριζόταν από έναν πρωτοφανή συνταγματισμό για το βασιλιά. Σύμφωνα, λοιπόν, με την *Απάντηση στις 19 Προτάσεις* η διακυβέρνηση της Αγγλίας ήταν μεικτή, καθώς η εξουσία μοιραζόταν ανάμεσα στο βασιλιά, τη Βουλή των Λόρδων και τη Βουλή των Κοινοτήτων. Αυτοί οι τρεις θεσμοί ταυτίζονταν με τη μοναρχία, την αριστοκρατία και τη δημοκρατία αντίστοιχα, ενώ ακριβώς το γεγονός ότι το πολίτευμα της Αγγλίας περιείχε στοιχεία και των τριών κλασικών πολιτευμάτων ήταν που το καθιστούσε το ιδανικότερο και πιο ισορροπημένο στον κόσμο. Οι λειτουργίες των τριών θεσμών ήταν αυστηρά διαχωρισμένες και καθορίζονταν από τη φύση τους. Η μόνη κοινή τους λειτουργία τους ήταν η νομοθέτηση. Ο βασιλιάς, λόγω της φύσης του, ασκούσε τη διακυβέρνηση, την εκτελεστική εξουσία. Οι λόρδοι κατείχαν τη δικαστική εξουσία και έναν αποκλειστικά συμβουλευτικό ρόλο. Η Βουλή των Κοινοτήτων είχε αποκλειστική αρμοδιότητα σε ένα κομμάτι της νομοθεσίας, αυτό της επιβολής φόρων, ενώ μπορούσε και να καταδείξει αυτούς που θεωρούσε ενόχους εσχάτης προδοσίας (δεν είχε όμως το δικαίωμα να τους καταδικάσει). Η παρέμβαση του ενός θεσμού στη σφαίρα αρμοδιοτήτων του άλλου, μπορούσε να είναι καταστρεπτική για την αρμονία

¹⁸¹ Ο.π., 478-87.

¹⁸² Hughes, *The Causes of the English Civil War*, 167.

του συνόλου. Η *Απάντηση* εισήγαγε, έτσι, μια πρόιμη μορφή της θεωρίας της διάκρισης των εξουσιών. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, το Κοινοβούλιο δεν μπορούσε να έχει απαιτήσεις ελέγχου των πολιτοφυλακών, καθώς έτσι θα αφαιρούσε ένα σημαντικό κομμάτι της εκτελεστικής εξουσίας του μονάρχη και θα προκαλούσε αποσταθεροποίηση του πολιτεύματος και της Κοινοπολιτείας.¹⁸³

Στη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού του 1642, ο Κάρολος με βάση το Γιορκ, προσπάθησε να βρει υποστηρικτές που θα τον βοηθούσαν στον επικείμενο πόλεμο με το Κοινοβούλιο.¹⁸⁴ Σ' αυτή την κατεύθυνση, μεταξύ άλλων κινήσεων, ο Κάρολος προσπάθησε να κερδίσει την υποστήριξη των λαϊκών στρωμάτων του Γιόρκσαϊρ. Έτσι, τα κάλεσε να συγκεντρωθούν σε μια τοποθεσία κοντά στο Γιορκ και έβγαλε μια ανακοίνωση, η οποία αργότερα τυπώθηκε. Η βασιλική ανακοίνωση, απευθυνόμενη στα λαϊκά στρώματα, ξεκινάει λέγοντας ότι «*Θα θέλαμε να σας διαβεβαιώσουμε ότι ποτέ δεν σκοπεύαμε την παραμικρή παραμέλησή σας σε οποιοδήποτε προηγούμενο κάλεσμά μας στη Χώρα, η αγάπη μας, καθώς και η προστασία μας επεκτείνεται σε όλους τους Υπηκόους μας*».¹⁸⁵ Στη συνέχεια ο βασιλιάς αναφέρει ότι παρότι αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το Λονδίνο, λόγω του στασιαστικού πλήθους του, εμπιστεύεται την αληθινή αφοσίωση των ανθρώπων του Γιόρκσαϊρ και γι' αυτό επέλεξε να βρει καταφύγιο εκεί. Ακόμη, προσθέτει ότι ζητάει την υποστήριξη των λαϊκών στρωμάτων, ώστε να υπερασπιστεί την Εκκλησία της Αγγλίας, να διαφυλάξει τους νόμους, τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των υπηκόων και να διατηρήσει την ειρήνη στο βασίλειο.¹⁸⁶ Επιπλέον, ο βασιλιάς επιβεβαιώνει ότι είναι ενθουσιώδης υποστηρικτής του αγγλικού Προτεσταντισμού, καθώς άλλωστε έχει θεσπίσει νόμους κατά των παπιστών, και ανησυχεί για την άνοδο των αντιφρονούντων και των σχισματικών, που απειλούν την αρμονία της Εκκλησίας και του βασιλείου. Στη συνέχεια, παραπέμπει σε ιδέες μεικτής μοναρχίας και δηλώνει ότι η εξουσία του δεν είναι πάνω από τους νόμους του βασιλείου, που είναι κληρονομιά του λαού.¹⁸⁷ Εδώ και πάλι η επιρροή των μετριοπαθών βασιλοφρόνων είναι εμφανής.

¹⁸³ M. Mendle, 'The Royalist Origins of the Separation of Powers', στο J. McElligott & D. Smith (επιμ.), *Royalists and Royalism during the English Civil Wars*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 2007, σελ. 177-80· Harris, *Rebellion*, 476-7.

¹⁸⁴ Harris, *ό.π.*, 478.

¹⁸⁵ *His Majesties Declaration to the Ministers, Free-holders, Farmers, and substantial Copy-holders of the County of York. Assembled by His Majesties special Summons, at Heworth Moore, near the City of York, on Friday the third of June 1642*, Γιορκ, 1642, σελ. 1.

¹⁸⁶ *Ό.π.*, 1-2.

¹⁸⁷ *Ό.π.*, 2-3.

Τέλος, ο βασιλιάς αναφέρει ότι ποτέ δεν στηρίχθηκε στρατιωτικά σε ξένους μισθοφόρους ή σε Καθολικούς, γι' αυτό και διεκδικεί την υποστήριξη των πολιτοφυλακών, δηλαδή των αγαπημένων του υπηκόων, ώστε να διαφυλάξει τα προνόμιά του και τα δικαιώματα του λαού του.¹⁸⁸

Η προπαγανδιστική εκστρατεία του Καρόλου είναι σαφές ότι έριξε το βάρος στα πολιτικά, και όχι τα θρησκευτικά, ζητήματα. Αυτό είχε επίδραση στους αυτόνομους βασιλόφρονες προπαγανδιστές, που μέχρι τότε ασχολούνταν κυρίως με το θέμα της σεκταριστικής απειλής και της υπεράσπισης της Εκκλησίας της Αγγλίας. Έτσι, οι αυτόνομοι βασιλόφρονες προπαγανδιστές άρχισαν να ενδιαφέρονται όλο και πιο πολύ για τα πολιτικά χαρακτηριστικά της διαμάχης. Για παράδειγμα, ο John Taylor, απ' το καλοκαίρι του 1642, άρχισε να δημοσιεύει καθαρά πολιτικά φυλλάδια, στα οποία υπερασπιζόταν τα προνόμια του Καρόλου και δήλωνε ότι ο λαός οφείλει υπακοή, αφοσίωση και αγάπη στο βασιλιά.¹⁸⁹ Ένα φυλλάδιο με τίτλο *A Vindication of the King*, που αποδίδεται στο βασιλόφρονα ποιητή και πολιτικό Edmund Waller και εκδόθηκε το Σεπτέμβριο του 1642, κάνει ακόμη πιο ξεκάθαρη αυτή την πολιτική υπεράσπιση του μονάρχη. Ο συγγραφέας ξεκινάει το κείμενό του ασκώντας μια χαμηλών τόνων κριτική στο βασιλιά, επειδή επέτρεψε στους κακούς συμβούλους του να λάβουν μέτρα, όπως ήταν η επιβολή μονοπωλίων, που αύξησαν τη δυσαρέσκεια του λαού.¹⁹⁰ Στη συνέχεια, όμως, ο συγγραφέας αναφέρει ότι ο βασιλιάς κατάλαβε τα λάθη του και με τη βοήθεια του Κοινοβουλίου έλαβε μέτρα για τη διαφύλαξη των ελευθεριών και των δικαιωμάτων του λαού.¹⁹¹ Ωστόσο, η επιδίωξη του Κοινοβουλίου να λάβει περισσότερες εκτελεστικές εξουσίες μέσα από τον έλεγχο των πολιτοφυλακών, αποτέλεσε ξεκάθαρη παραβίαση των νόμων του βασιλείου και των προνομίων του βασιλιά και επομένως ήταν αντισυνταγματική.¹⁹² Μάλιστα, ο συγγραφέας κατηγορεί το Κοινοβούλιο ότι προκειμένου να αυξήσει τις εξουσίες του, υποκίνησε τον απείθαρχο όχλο να προκαλέσει αναταραχές και ουσιαστικά κήρυξε τον πόλεμο στο βασιλιά.¹⁹³

¹⁸⁸ Ό.π., 4-5.

¹⁸⁹ Capp, *The World of John Taylor*, 168-9.

¹⁹⁰ [Edmund Waller], *A Vindication of the King, with Some Observations upon the Two Houses*, Λονδίνο, 1642, σελ. 1.

¹⁹¹ Ό.π., 2-3.

¹⁹² Ό.π., 3-8.

¹⁹³ Ό.π., 9-12.

Η θρησκευτική διαίρεση υπήρξε κεντρικής σημασίας για την έναρξη της διαμόρφωσης δύο αντιπαρατιθέμενων παρατάξεων το 1641-2. Ωστόσο, η στροφή των δύο πλευρών στην καθαρά πολιτική αντιπαράθεση με στόχο τον έλεγχο των πολιτοφυλακών, επέτρεψε εν τέλει την ανάδυση δύο αντίπαλων πολιτικών ταυτοτήτων και οδήγησε στην έναρξη του εμφυλίου πολέμου. Η θρησκεία από μόνη της δεν αρκούσε για να διχάσει σε τόσο μεγάλο βαθμό τους Άγγλους. Άλλωστε τον αντισεκταρισμό των βασιλοφρόνων μοιράζονταν και πολλοί κοινοβουλευτικοί, ενώ το ίδιο ισχύει για τον αντιπαπισμό των Κοινοβουλευτικών, το μίσος των οποίων για τον Καθολικισμό μοιράζονταν πολλοί βασιλόφρονες. Τα αντιπαρατιθέμενα θρησκευτικά αφηγήματα των δύο πλευρών ήταν αναγκαία αλλά όχι επαρκή για την οριστική διαίρεση της αγγλικής κοινωνίας σε δυο αντίπαλες παρατάξεις.¹⁹⁴

Σ' αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να περιγραφούν οι τρόποι διάδοσης της βασιλικής και φιλοβασιλικής προπαγάνδας, μια διαδικασία στην οποία η συνεισφορά των νομιμοφρόνων ιερωμένων ήταν κεντρικής σημασίας για το βασιλιά. Ο Κάρολος, έχοντας χάσει το Λονδίνο απ' τον Ιανουάριο του 1642, ήταν αναγκασμένος να χρησιμοποιήσει όλα τα διαθέσιμα μέσα για να διαδώσει τα μηνύματά του στο λαό, ώστε να βρει υποστήριξη. Ο πιο εύκολος τρόπος για να γίνει αυτό ήταν να χρησιμοποιήσει το πλήθος των κομφορμιστών ιερωμένων που παρέμεναν αφοσιωμένοι στο στέμμα. Αυτοί οι νομιμόφρονες ιερωμένοι χρησιμοποίησαν τον άμβωνα για προπαγανδιστικούς λόγους υπέρ του Καρόλου, προκαλώντας την ανησυχία του Κοινοβουλίου, λόγω της μεγάλης επιρροής τους στον πληθυσμό. Όπως τόνιζε το Μάιο του 1642 σε ένα γράμμα του ο Stanley Gower, ένας κοινοβουλευτικός του Χέρεφορντσαϊρ, «ο άμβωνας έχει γίνει μια σκηνή, όπου παίζουν τους ρόλους τους εναντίον του Κοινοβουλίου».¹⁹⁵ Οι άνθρωποι της εποχής αναγνώριζαν ότι η προπαγανδιστική εκστρατεία του βασιλιά από το Δεκέμβριο του 1641 και μετά, τον βοήθησαν να ανακτήσει την αφοσίωση πολλών υπηκόων του και να αυξήσει σημαντικά τη δημοτικότητά του.¹⁹⁶ Προκειμένου να ανακόψει αυτή την τάση το Κοινοβούλιο έλαβε μέτρα, ώστε να απαγορευτεί η ανάγνωση των βασιλικών ανακοινώσεων στις ενορίες. Όμως, αυτά τα μέτρα είχαν περιορισμένη επιτυχία και η επιρροή του βασιλόφρονα κλήρου παρέμενε υψηλή.¹⁹⁷ Σε ορισμένες περιοχές του

¹⁹⁴ Braddick, 'Prayer Book and Protestation', 136-44.

¹⁹⁵ HMC: Portland MSS, iii, 87.

¹⁹⁶ Bowen, 'Royalism, Print, and the Clergy', 311-2.

¹⁹⁷ Ό.π., 313-4.

βασιλείου μάλιστα η επιρροή των βασιλοφρόνων κληρικών ήταν συντριπτική. Ίσως το πιο χαρακτηριστικό σχετικό παράδειγμα είναι η Ουαλία. Το γεγονός ότι η πλειοψηφία των Ουαλών μιλούσαν ουαλικά και όχι αγγλικά, καθιστούσε τον κομφορμιστικό κλήρο τη μόνη πηγή ενημέρωσης και προπαγάνδας, καθώς όλα τα κείμενα και τα κηρύγματα των Πουριτανών ήταν γραμμένα στα αγγλικά. Πράγματι, όπως θα δούμε παρακάτω, η Ουαλία επρόκειτο να γίνει ένα από τα σημαντικότερα προπύργια της βασιλοφροσύνης στον πρώτο εμφύλιο πόλεμο.¹⁹⁸

Το ξέσπασμα των εχθροπραξιών τον Αύγουστο του 1642 προκάλεσε ένα νέο κύμα βασιλικής και φιλοβασιλικής προπαγάνδας, όμως στέρησε από τους βασιλόφρονες πολλές περιοχές και ενορίες, που πέρασαν στο στενό έλεγχο του Κοινοβουλίου. Έτσι, η δράση του βασιλόφρονα κλήρου περιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό μόνο στις περιοχές που ελέγχονταν από τις δυνάμεις του βασιλιά.¹⁹⁹ Πάντως, ο ρόλος του κλήρου για τη διάδοση της βασιλικής προπαγάνδας παρέμεινε κεντρικής σημασίας σε όλη τη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου πολέμου.²⁰⁰ Η προπαγάνδα μεταδιδόταν, βέβαια, και με διάφορους άλλους τρόπους, όπως ήταν το ταχυδρομείο, οι ειδικοί αγγελιοφόροι, οι γυρολόγοι, τα βιβλιοπωλεία, τα πανδοχεία και οι υπαίθριες αγορές, το κουτσομπολιό και οι φήμες και μετά την έναρξη του πολέμου οι στρατιωτικοί διοικητές.²⁰¹ Σημαντικό ρόλο στη διάδοση της φιλοβασιλικής προπαγάνδας έπαιζαν και οι διάφοροι βασιλόφρονες τοπικοί αξιωματούχοι. Έτσι, για παράδειγμα, ο δήμαρχος του Λέστερ διάβασε στους κατοίκους της πόλης του την *Εντολή Παράταξης (Commission of Array)*, τη βασιλική διακήρυξη με την οποία ο Κάρολος προσπάθησε να ελέγξει τις πολιτοφυλακές, ενώ ο βασιλόφρονας δήμαρχος του Λονδίνου Richard Gurney συνελήφθη για τον ίδιο λόγο.²⁰² Αντίστοιχα, στο Γουίγκμορ του Χέρεφορντσαϊρ, ο τοπικός δικαστικός κλητήρας (*bailiff*) διάβασε στην κεντρική πλατεία του χωριού διάφορες διακηρύξεις του βασιλιά, με εντολή του σερίφη της κομητείας.²⁰³

Εν τω μεταξύ, η βασιλική προπαγάνδα απ' τον άμβωνα δεν περιελάμβανε μόνο την ανάγνωση βασιλικών ανακοινώσεων, κειμένων και φυλλαδίων. Ένα βασικό κομμάτι της ήταν τα κηρύγματα των βασιλοφρόνων ιερωμένων. Αυτά συχνά αναπαρήγαγαν

¹⁹⁸ Ό.π., 314.

¹⁹⁹ Ό.π., 316.

²⁰⁰ Osborne, *Popular Religion, Culture and Politics*, 350-4.

²⁰¹ Ό.π., 348, 354-6.

²⁰² *A Perfect Diurnall of the Passages in Parliament*, τεύχος 1 (13-20 Ιουνίου 1642): E.202(8), σελ. 6· CJ, ii, 653.

²⁰³ HMC: *Portland MSS*, iii, 94.

τις απολυταρχικές θεωρίες, που είχε προσπαθήσει να επιβάλει ο Κάρολος και ο πατέρας του ήδη από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Ο κομφορμιστικός κλήρος, όπως έχουμε δει, ήταν ούτως ή άλλως το βασικό εργαλείο διάδοσης αυτών των θεωριών, κάτι που δεν άλλαξε όταν η Αγγλία εισήλθε σε πορεία πολέμου. Έτσι, στις 27 Μαρτίου 1642, επέτειο της ενθρόνισης του Καρόλου δεκαεπτά χρόνια πριν, ο βασιλόφρονος ιερωμένος Richard Gardyner διάβασε και στη συνέχεια εξέδωσε ένα κήρυγμα, που περιελάμβανε πολλά απ' τα στοιχεία της θεωρίας του Θείου Δικαίου της μοναρχίας. Πιο συγκεκριμένα, ο ιερωμένος ανέφερε ότι η βασιλική εξουσία διασφαλίζει την αρμονία και την τάξη στην κοινωνία, καθώς χωρίς αυτή θα επικρατούσε μια «*άδικη ισότητα*», όπως συνέβαινε την εποχή πριν τον κατακλυσμό, που δεν υπήρχαν βασιλιάδες και κυριαρχούσε το χάος και το κακό.²⁰⁴ Όπως τόνισε ο Gardyner «*είναι πολύ καλύτερο να ζεις κάτω από έναν κακό Βασιλιά παρά χωρίς Βασιλιά*», καθώς «*απ' όλες τις μορφές Διακυβέρνησης η Βασιλική είναι η καλύτερη*».²⁰⁵ Η ίδια η φύση αποδείκνυε την αναγκαιότητα της βασιλικής εξουσίας. Όπως ο Θεός κυβερνά μόνος του, έτσι και οι κοινωνίες των ζώων έχουν κάποιον που τις καθοδηγεί, ενώ το ίδιο θα έπρεπε να ισχύει και για τις κοινωνίες των ανθρώπων. Οι επιδιώξεις των Αναβαπτιστών και των υπόλοιπων σεκταριστών ήταν αντίθετες με τη φύση των πραγμάτων και στόχευαν στην επικράτηση της αναρχίας και του χάους.²⁰⁶ Σύμφωνα με τον Gardyner ο βασιλιάς είτε ήταν δίκαιος είτε όχι, θα έπρεπε να υπακούεται, καθώς ένας κακός βασιλιάς δεν έπαυε να είναι εκπρόσωπος του Θεού πάνω στη γη και να αποτελεί όργανό Του για τον έλεγχο της αφοσίωσης των υπηκόων. Η αντίσταση στον βασιλιά ήταν αμαρτία, καθώς «*ποιος μπορεί να απλώσει τα χέρια του στον Χρισμένο του Θεού, και να είναι αθώος;*».²⁰⁷ Ο Gardyner συνέχιζε υποστηρίζοντας ότι ο βασιλιάς δεν είναι υποχρεωμένος να υπακούει στο νόμο, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι δεν έχει υποχρεώσεις προς τους υπηκόους του. Ωστόσο, αν ο βασιλιάς αποτύγχανε να φέρει εις πέρας αυτές τις υποχρεώσεις, μόνο η Θεία Πρόνοια θα μπορούσε να τον τιμωρήσει, όχι ο λαός.²⁰⁸

Παρόμοια κηρύγματα διαβάζονταν σε όλη την Αγγλία και μπορούσαν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στον πληθυσμό. Στο Χέρεφορντ, για παράδειγμα, ένας

²⁰⁴ Richard Gardyner, *A Sermon Appointed for Saint Paul's Cross but Preached in Saint Paul's Church, on the Day of His Majesties Happy Inauguration*, Λονδίνο, 1642, σελ. 9-10.

²⁰⁵ Ό.π., 10.

²⁰⁶ Ό.π., 11-2.

²⁰⁷ Ό.π., 14-5.

²⁰⁸ Ό.π., 16-7.

βασιλόφρονας ιερωμένος κήρυττε το καλοκαίρι του 1642 ότι «όπως το άκρο ενός ανθρώπου δεν είναι άνθρωπος, όπως το σώμα χωρίς κεφάλι, έτσι το Κοινοβούλιο δεν είναι πλέον Κοινοβούλιο χωρίς το Βασιλιά»²⁰⁹, ενώ και άλλοι κληρικοί της πόλης έδιναν κηρύγματα που υπονόμευαν την εξουσία και τις πολιτικές επιλογές του Κοινοβουλίου. Σύμφωνα με έναν ανώνυμο κοινοβουλευτικό του Χέρεφορντ το δόγμα που κήρυττε ο βασιλόφρονας κλήρος απ' τους άμβωνες της πόλης ήταν ότι είναι:

*«καλύτερο και ασφαλέστερο να ζήσουν και να πεθάνουν ανάμεσα σε παπιστές (μάλιστα και Τούρκους αν ήταν εδώ) έχοντας το βασιλιά στην παράταξή τους, παρά να συνδράμουν οποιονδήποτε άλλον, ας είναι και για το Χριστό, το ευαγγέλιο, ή την προτεσταντική θρησκεία, τους νόμους και τα προνόμια του κοινοβουλίου, ή ότι άλλο θέλεις. Ήταν σίγουροι ότι θα πάνε στον παράδεισο, οι υπόλοιποι ήταν σίγουρο ότι θα πάνε στην κόλαση· τίποτα τόσο σίγουρο όσο ότι ήταν όλοι καταδικασμένοι για την κόλαση όσοι τράβηξαν σπαθί σ' αυτή τη διαμάχη στην οποία ο βασιλιάς ήταν παρόν, και ήταν, εναντίον του».*²¹⁰

Εδώ είναι σαφές ότι οι βασιλόφρονες ιερωμένοι του Χέρεφορντ προειδοποιούσαν τους ενορίτες τους ότι η αντίσταση και η εξέγερση εναντίον του μονάρχη ήταν θανάσιμη αμαρτία απέναντι στο Θεό. Αυτό το δόγμα φυσικά ήταν αναπόσπαστο κομμάτι της θεωρίας του Θείου Δικαίου και της απόλυτης μοναρχίας. Όσον αφορά την απήχηση που είχαν αυτά τα κηρύγματα, είναι ενδεικτικό ότι η πουριτανή λαίδη Brilliana Harley, που κατοικούσε κοντά στο Χέρεφορντ, δεν είχε καμία αμφιβολία ότι η βασιλοφροσύνη της πόλης οφειλόταν στην επιρροή του βασιλόφρονα κλήρου.²¹¹

Σημαντικές για τη βασιλική προπαγάνδα απ' τον άμβωνα ήταν και οι προσευχές. Μετά τη μάχη του Έντζχιλ, ο Κάρολος διέταξε να διαβαστεί μια προσευχή σε όλες τις ενορίες που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των στρατευμάτων του. Η προσευχή, που πιθανότατα συντάχθηκε από το βασιλόφρονα επίσκοπο Brian Duppa, παρακαλούσε το Θεό να βοηθήσει το βασιλιά, που ήταν εκπρόσωπός Του στη γη, ώστε να νικήσει τους στασιαστές και τους σχισματικούς «για την προώθηση της Δόξας σου, της Τιμής του Βασιλιά, και του καλού του Λαού».²¹² Αυτά τα μηνύματα, που αναγνώριζαν το

²⁰⁹ HMC: Portland MSS, iii, 88-9.

²¹⁰ 'An Account of Herefordshire in the First Civil War', 142.

²¹¹ Letters of Lady Brilliana Harley, επιμ. T.T. Lewis, Λονδίνο: Camden Old Series, τόμος 58, 1854, σελ. 174.

²¹² [Brian Duppa], A Prayer of Thanksgiving for His Majesties late Victory over the Rebels, Οξφόρδη, 1642.

βασιλιά ως χρισμένο απ' τον ίδιο το Θεό και τόνιζαν το ρόλο του ως προστάτη του λαού του, όταν κανονικοποιούνταν μέσω της καθημερινής θρησκευτικής πρακτικής της προσευχής και μπορούσαν να έχουν ένα τεράστιο προπαγανδιστικό αντίκτυπο στα λαϊκά στρώματα, δεδομένου ότι ήταν προσβάσιμα απ' όλους, ακόμη και απ' τους αναλφάβητους.

Μετά την έναρξη των εχθροπραξιών το καλοκαίρι του 1642 και κυρίως μετά την μονιμοποίηση της εγκατάστασης του βασιλιά στην Οξφόρδη τον Οκτώβριο, ο βασιλικός τύπος αναπτύχθηκε περαιτέρω. Με έδρα την Οξφόρδη και παραρτήματα σε διάφορες άλλες πόλεις, όπως το Σρούζμπερι και το Μπρίστολ, τα βασιλικά τυπογραφεία άρχισαν να παράγουν ένα μεγάλο όγκο εντύπων, διαφόρων ειδών, τα οποία διανέμονταν στα ελεγχόμενα απ' τις βασιλικές δυνάμεις εδάφη, αλλά και στο Λονδίνο και αλλού. Ίσως το σημαντικότερο αποτέλεσμα της βασιλικής προπαγανδιστικής προσπάθειας ήταν η έκδοση της εφημερίδας *Mercurius Aulicus*, που άρχισε να κυκλοφορεί τον Ιανουάριο του 1643. Το *Mercurius Aulicus* εκδιδόταν εβδομαδιαία, υπό την εποπτεία του Γραμματέα του Κράτους (*Secretary of State*) του Καρόλου. Ανάμεσα στο 1643 και το 1645 εκδόθηκαν 118 τεύχη του *Mercurius Aulicus*, που έπαψε εν τέλει να κυκλοφορεί το Σεπτέμβριο του 1645, μετά την ήττα των βασιλοφρόνων στη μάχη του Νέιζμπι. Ο ρόλος του *Mercurius Aulicus* ήταν κεντρικής σημασίας για τη διάδοση των βασιλικών μηνυμάτων στη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου πολέμου, καθώς η κυκλοφορία του έφθανε τα αρκετά χιλιάδες αντίτυπα ανά τεύχος και η διανομή του γινόταν σε κάθε περιοχή της Αγγλίας.²¹³

Η αγγλική βασιλοφροσύνη τις δεκαετίες του 1640 και του 1650

Την περίοδο πριν την έναρξη του πρώτου εμφυλίου πολέμου όλοι, ή σχεδόν όλοι, οι Άγγλοι θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως βασιλόφρονες ως προς το αίσθημα. Με μοναδική εξαίρεση μια μικρή μειοψηφία ριζοσπαστών, όλοι οι Άγγλοι αναγνώριζαν την ανάγκη ύπαρξης της μοναρχικής εξουσίας, είτε αυτή θα ήταν απόλυτη είτε όχι.²¹⁴ Όπως έχουμε δει, λίγους μήνες πριν την έναρξη του πολέμου, το Νοέμβριο του 1641, τα πλήθη του Λονδίνου υποδέχθηκαν με ενθουσιασμό το βασιλιά τους κατά την επιστροφή του απ' τη Σκωτία, ενώ τίποτα δεν έδειχνε ότι τον Ιανουάριο του 1642 θα

²¹³ McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 17-20, 33-4· Osborne, *Popular Religion, Culture and Politics*, 348-50.

²¹⁴ Harris, *Rebellion*, 457.

τον ανάγκαζαν να εγκαταλείψει την πρωτεύουσά του και τον Αύγουστο θα συγκροτούσαν έναν ισχυρό στρατό που θα βάδιζε εναντίον των δυνάμεών του. Ακόμη και τότε, πάντως, τα φιλο-μοναρχικά αισθήματα και η αγάπη για το βασιλιά παρέμεναν ισχυρά ακόμη και στους κοινοβουλευτικούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πολεμική ιαχή των στρογγυλοκέφαλων δεν ήταν «για το Κοινοβούλιο», αλλά «για το Βασιλιά και το Κοινοβούλιο». Το πρόβλημα για τους κοινοβουλευτικούς δεν ήταν ο βασιλιάς, αλλά οι μοχθηροί του σύμβουλοι. Μόνο μετά την έναρξη του δεύτερου εμφυλίου πολέμου, την άνοιξη του 1648, ο Κάρολος άρχισε να θεωρείται υπεύθυνος για την αιματοχυσία στο βασίλειό του από μια μεγαλύτερη μερίδα του αγγλικού πληθυσμού, με αποτέλεσμα την εκτέλεση του από τους ριζοσπάστες. Ακόμη και τότε, βέβαια, πολλοί μετριοπαθείς κοινοβουλευτικοί θρήνησαν για το θάνατο του βασιλιά τους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του πουριτανού ιερωμένου Ralph Josselin που έγραψε στο ημερολόγιό του ότι «*ήμουν πολύ προβληματισμένος με τη μαύρη θεία πρόνοια του να εκτελεσθεί ο Βασιλιάς· τα δάκρυα μου δεν συγκρατήθηκαν στα εδάφια για το θάνατό του*».²¹⁵

Παρ' όλα αυτά, το καλοκαίρι του 1642 ο αγγλικός λαός είχε διχαστεί σε δύο αντιπαρατιθέμενες παρατάξεις και ήταν έτοιμος να εισέλθει σε ένα μακροχρόνιο και αιματηρό εμφύλιο πόλεμο. Η διαδικασία συγκρότησης της βασιλοφροσύνης ως πολιτικής ιδεολογίας φυσικά δεν προέκυψε σε ένα ιστορικό κενό, καθώς πολλά από τα ιδεολογικά της χαρακτηριστικά είχαν τις ρίζες τους στις μοναρχικές αντιλήψεις των προηγούμενων δεκαετιών. Ωστόσο, η βασιλοφροσύνη των δεκαετιών του 1640 και του 1650 ήταν μια νέα ιδεολογική και πολιτική αντίληψη, που προέκυψε μέσα από την εκστρατεία για την υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας και μέσα από τη βασιλική προπαγανδιστική εκστρατεία για τον έλεγχο των πολιτοφυλακών.²¹⁶ Τα βασικά χαρακτηριστικά που ένωναν τους βασιλόφρονες ήταν η αφοσίωση στον Κάρολο, η υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας και η έλλειψη εμπιστοσύνης για τους Σκωτσέζους και για τον Τζον Πυμ και τους συμμάχους του, που ήλεγχαν το Κοινοβούλιο. Με άλλα λόγια βασιλόφρονας ήταν όποιος ή όποια επιθυμούσε ή δρούσε για την αποκατάσταση της βασιλικής εξουσίας και της ειρήνης στην Αγγλία, με βάση όμως τους όρους και τα χαρακτηριστικά που επεδίωκε ο Κάρολος. Επομένως, βασιλόφρονας ήταν αυτός που ταυτιζόταν πολιτικά με τα συμφέροντα του

²¹⁵ *The Diary of the Rev. Ralph Josselin 1616-1683*, επιμ. E. Hockliffe, Λονδίνο: Camden Third Series, τόμος 15, 1908, σελ. 63.

²¹⁶ Harris, *Rebellion*, 457-79.

Καρόλου και ήταν αφοσιωμένος σ' αυτόν. Πάντως, πέρα από αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά που ένωναν τους βασιλόφρονες, οποιαδήποτε άλλη γενίκευση σχετικά με το χαρακτήρα της πολιτικής ιδεολογίας βασιλοφροσύνης είναι προβληματική.²¹⁷

Η βασιλοφροσύνη ήταν ένα περίπλοκο και αντιφατικό πολιτικό φαινόμενο, που μεταβαλλόταν διαρκώς και είχε διάφορες εκφάνσεις. Δεν πρέπει να θεωρείται ως μια σταθερή, αυστηρά καθορισμένη και ομοιογενής πολιτική θέση. Αντιθέτως, η βασιλοφροσύνη ήταν μια ρευστή και δυναμική πολιτική τοποθέτηση που μπορούσε να έχει απήχηση σε ανθρώπους με πολύ διαφορετικές πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις.²¹⁸ Στο πολιτικό πεδίο αρκετοί βασιλόφρονες, κυρίως των ανώτερων στρωμάτων και του κλήρου, υιοθετούσαν τις απολυταρχικές αντιλήψεις της θεωρίας του Θεού Δικαίου. Αυτοί οι απολυταρχικοί βασιλόφρονες υποστήριζαν ότι η εξουσία του βασιλιά εξαρτάται από το Θεό και όχι από τους ανθρώπινους νόμους, καθώς η βασιλική κυριαρχία πηγάζει μόνο απ' το Θεό και μόνο Εκείνος μπορεί να την περιορίσει.²¹⁹ Απ' την άλλη βρίσκονταν οι μετριοπαθείς βασιλόφρονες, που είχαν αναδειχθεί ως βασιλικοί σύμβουλοι την περίοδο πριν την έναρξη του πολέμου. Οι μετριοπαθείς βασιλόφρονες υποστήριζαν ότι οι βασιλικές εξουσίες περιορίζονται από τους ανθρώπινους νόμους, οι οποίοι είναι πάνω από κάθε εξουσία. Παράλληλα, βέβαια, οι μετριοπαθείς βασιλόφρονες πίστευαν ότι οι πολιτικές του Καρόλου αποτελούσαν μικρότερη απειλή για τη συνταγματική ομαλότητα σε σχέση με τις κινήσεις των κοινοβουλευτικών ηγετών. Αυτή η θέση συνοψίζεται στην *Απάντηση στις 19 Προτάσεις* του Κοινοβουλίου, στην οποία γίνεται σαφές ότι οι μετριοπαθείς βασιλόφρονες επιθυμούσαν τη διατήρηση της βασιλικής αποκλειστικότητας στην άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας.²²⁰ Κοινό χαρακτηριστικό, πάντως, τόσο των απολυταρχικών όσο και των μετριοπαθών βασιλοφρόνων, ήταν η θέση ότι η ενεργή αντίσταση στο βασιλιά, για οποιονδήποτε λόγο και με οποιοδήποτε μέσο, είναι μη αποδεκτή, καθώς είναι αμαρτία ενώπιον του Θεού και (για τους μετριοπαθείς βασιλόφρονες) αντίθετη με τους νόμους του βασιλείου.²²¹

²¹⁷ Smuts, *Culture and Power*, 116-7. J. McElligott & D. Smith, 'Introduction: Rethinking Royalists and Royalism', στο J. McElligott & D. Smith (επιμ.), *Royalists and Royalism during the English Civil Wars*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2007, σελ. 12-3.

²¹⁸ McElligott & Smith, 'Introduction', 8. McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 94-5.

²¹⁹ Smith, *Constitutional Royalism and the Search for Settlement*, 244-8.

²²⁰ Ο.π., 220-44.

²²¹ Ο.π., 220.

Πάντως, η αντιμετώπιση της πολιτικής ιδεολογίας της βασιλοφροσύνης με όρους δίπολου είναι προβληματική και απλουστευτική. Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ότι οι θεωρήσεις των απολυταρχικών και των μετριοπαθών βασιλοφρόνων δεν ήταν αυστηρά καθορισμένες και ιδεολογικά ξεκάθαρες, καθώς οι εκφραστές τους δανείζονταν στοιχεία από τους αντιπάλους τους, ανάλογα με την πολιτική συγκυρία. Ακόμη, ανάμεσα στην απολυταρχική και τη μετριοπαθή βασιλοφροσύνη υπήρχε ένα πλούσιο φάσμα ιδεών και τάσεων, που μεταβαλλόταν και εμπλουτιζόταν διαρκώς, καθώς, όπως αναφέρθηκε, η βασιλοφροσύνη δεν ήταν μια στατική ιδεολογία.²²² Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μεταβαλλόμενης φύσης της βασιλοφροσύνης ήταν η ανάδυση των ριζοσπαστικών της εκφάνσεων, μετά την οριστική ήττα του βασιλικού στρατού στον πρώτο εμφύλιο πόλεμο, το 1646. Πιο συγκεκριμένα, διάφοροι βασιλόφρονες συγγραφείς άρχισαν να υποστηρίζουν τις ιδέες των ριζοσπαστών Πουριτανών για επιβολή θρησκευτικής ανεκτικότητας στην Αγγλία, θέλοντας έτσι να διασώσουν την προτεσταντική πίστη, όπως εκφραζόταν μέσα από τα δόγματα και τις πρακτικές της Εκκλησίας της Αγγλίας. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις τα κείμενα των βασιλοφρόνων συγγραφέων υπέρ της θρησκευτικής ανεκτικότητας ήταν πιο ριζοσπαστικά από τα αντίστοιχα των ριζοσπαστών κοινοβουλευτικών.²²³

Οι παραπάνω πολιτικές θεωρήσεις μπορούσαν να διαδοθούν με ευκολία στα λαϊκά στρώματα, με τους τρόπους που περιγράψαμε παραπάνω, και τα επηρέαζαν, πείθοντας πολλούς απ' τους ανθρώπους αυτών των στρωμάτων να υποστηρίξουν ενεργά τον Κάρολο στον πόλεμο, μέσω της κατάταξης τους στο βασιλικό στρατό ή της συμμετοχής τους σε φιλοβασιλικές αναταραχές και εξεγέρσεις. Αυτή η επιρροή που κατάφερε να έχει η βασιλοφροσύνη στα λαϊκά στρώματα, οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι ο λαός είχε εκτεθεί για αιώνες στις τελετές νομιμοποίησης της μοναρχίας και στην μοναρχική προπαγάνδα. Η πολιτική εκπαίδευση του αγγλικού λαού τις δεκαετίες πριν την έναρξη του εμφυλίου πολέμου ήταν αποκλειστικά μοναρχική. Απ' την άλλη, όπως θα δούμε, η αντίστροφη διαδικασία, δηλαδή της επίδρασης της λαϊκής κουλτούρας και πολιτικής στη συγκρότηση της βασιλοφροσύνης ως πολιτικής ιδεολογίας, και η ανάδυση αυτής της ιδεολογίας, ήταν πιο αργή. Ενδείξεις μιας τέτοιας επίδρασης ήταν ορατές βέβαια ήδη πριν την έναρξη

²²² McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 95-6· McElligott & Smith, 'Introduction', 9, 11-2.

²²³ Milton, 'Anglicanism and Royalism', 77-8.

του πολέμου, στα φυλλάδια του John Taylor για παράδειγμα, ωστόσο δεν επρόκειτο να ωριμάσουν πριν από τα τέλη της δεκαετίας του 1640.

Η συγκρότηση του βασιλικού στρατού

Η μελέτη της συγκρότησης του βασιλικού στρατού μπορεί να δώσει ορισμένες χρήσιμες πληροφορίες για τον αντίκτυπο που είχε η βασιλοφροσύνη στα λαϊκά στρώματα. Πολλοί άνθρωποι των κατώτερων στρωμάτων εντάχθηκαν στο βασιλικό στρατό, κυρίως στο πεζικό²²⁴, λόγω της υπόσχεσης αμοιβής ή λαφύρων, της πίεσης ή της επιρροής των ανωτέρων τους ή της υποχρεωτικής στρατολόγησης (κυρίως μετά τον πρώτο χρόνο του πολέμου). Παρ' όλα αυτά, οι περισσότεροι άνθρωποι που κατατάχθηκαν στο στρατό του βασιλιά το καλοκαίρι του 1642 ήταν εθελοντές, που έκαναν μια συνειδητή πολιτική επιλογή υπέρ του Καρόλου.²²⁵ Όπως θα δούμε παρακάτω, ο βασιλικός στρατός συγκροτήθηκε χάρη στις προσωπικές προσπάθειες του Καρόλου, που περιόδευσε σε διάφορες περιοχές της Αγγλίας σε αναζήτηση υποστηρικτών, και χάρη στη στρατολόγηση ανδρών από ισχυρούς βασιλόφρονες αριστοκράτες με σημαντική επιρροή, που είχαν λάβει απ' το βασιλιά την *Εντολή Παράταξης*. Η *Εντολή Παράταξης* ήταν ένας μεσαιωνικός θεσμός για τη συγκέντρωση των πολιτοφυλακών, που αναγκάστηκε να αναβιώσει ο Κάρολος, όταν συνειδητοποίησε ότι δεν μπορεί να αναγκάσει τους ηγέτες του Κοινοβουλίου να ανακαλέσουν το *Διάταγμα για τις Πολιτοφυλακές*. Η έκδοση της *Εντολή Παράταξης* ήταν μια σημαντική κίνηση, που έδωσε τη δυνατότητα στον Κάρολο να διεκδικήσει τις πολιτοφυλακές και νομιμοποίησε την πολεμική του προσπάθεια.²²⁶

Από το Μάιο μέχρι τον Αύγουστο του 1642, ο Κάρολος, όντας εγκατεστημένος στο Γιορκ, προσπάθησε να συγκεντρώσει στρατεύματα εθελοντών για να τον βοηθήσουν στη διαμάχη του με το Κοινοβούλιο. Η απεύθυνση του προς τα λαϊκά στρώματα του Γιορκσαϊρ εντάσσεται σ' αυτή την προσπάθεια. Έχοντας ως βάση του το Γιορκ, ο βασιλιάς έκανε διάφορες εξορμήσεις στις γειτονικές κομητείες, θέλοντας να

²²⁴ Οι άνθρωποι των κατώτερων στρωμάτων συνήθως στρατολογούνταν στο πεζικό ή τα σώματα ελαφρών υπέων, ενώ τα άτομα της αριστοκρατίας και των μεσαίων στρωμάτων στο ιππικό: Osborne, *Popular Religion, Culture and Politics*, 228.

²²⁵ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 185-90· Osborne, *Popular Religion, Culture and Politics*, 262-7· M.D.G. Wanklyn & B.P. Young, 'A King in Search of Soldiers: Charles I in 1642. A Rejoinder', *The Historical Journal*, 24:1 (1981), σελ. 151-2· Hughes, *Politics, Society and Civil War in Warwickshire*, 150-1.

²²⁶ Hutton, *The Royalist War Effort*, 5-6.

εξασφαλίσει υποστήριξη. Τον Ιούλιο, για παράδειγμα, επισκέφτηκε το Λίνκολν και το Λέστερ. Η υποδοχή που συνάντησε εκεί ήταν ενθουσιώδης αν και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού έδειχνε ότι επιθυμούσε να αποφύγει την ένοπλη σύγκρουση πάση θυσία και γι' αυτό αρνήθηκε να διαλέξει πλευρά.²²⁷ Αυτή η απροθυμία του αγγλικού πληθυσμού να πάρει τα όπλα είχε ως αποτέλεσμα την καθυστέρηση της συγκρότησης του βασιλικού στρατού. Παρ' όλα αυτά, όπως ανέφερε ο βενετός πρέσβης στην Αγγλία «η επίσκεψη που η Μεγαλειότητά του διενεργεί στις βόρειες κομητείες δείχνει να είναι πολύ επιτυχημένη. Σε κάθε μέρος... ο λαός συρρέει για να τον συναντήσει σε πλήθη». Ακόμη, ο βενετός πρέσβης περιγράφει ότι σε όποιο μέρος πήγε ο βασιλιάς οι άνθρωποι τον διαβεβαίωσαν για την αφοσίωσή τους και του «του προσέφεραν τις περιουσίες τους και τις υπηρεσίες τους στον αγώνα του».²²⁸ Πράγματι, όταν στις 13 Σεπτεμβρίου ο Κάρολος εγκατέλειψε το Νότιγγαμ, όπου είχε σηκώσει το πολεμικό του λάβαρο στις 22 Αυγούστου κηρύσσοντας επίσημα την έναρξη του εμφυλίου πολέμου, είχε ήδη κατορθώσει να συγκεντρώσει 4.000 εθελοντές για το στρατό του. Αυτοί οι εθελοντές προέρχονταν κατά κύριο λόγο από το Γιόρκσαϊρ, το Λίνκολνσαϊρ, το Γκλόστερσαϊρ, τα βόρειο-ανατολικά Μίντλαντς κ.ά. Αυτό το σώμα ενισχύθηκε από νέα στρατεύματα που κατέφθασαν απ' το Γουόρικσαϊρ και το Στάφορντσαϊρ, και έτσι όταν ο βασιλικός στρατός έφθασε στο Σρούζμπερι στις 21 Σεπτεμβρίου αριθμούσε ήδη 6.000 πεζικό.²²⁹ Κατά τον ένα μήνα της παραμονής του στο Σρούζμπερι, ο στρατός του Καρόλου διπλασιάστηκε, χάρη στην έλευση εθελοντών από την Ουαλία, το Λάνκασαϊρ, το Τσέσαϊρ και τα δυτικά Μίντλαντς, όπου τα φιλοβασιλικά αισθήματα του πληθυσμού ήταν ιδιαίτερα ισχυρά. Έτσι, στη μάχη του Έντζιλ, στα τέλη Οκτώβρη 1642, το βασιλικό πεζικό αριθμούσε 12.000 άντρες.²³⁰

Για τη συγκέντρωση αυτής της αξιόλογης δύναμης κεντρικό ρόλο έπαιξαν οι βασιλόφρονες αριστοκράτες, που ανέλαβαν απ' το βασιλιά να εφαρμόσουν την *Εντολή Παράταξης*. Αυτοί οι άντρες εκμεταλλεύτηκαν την τοπική επιρροή τους για να συγκεντρώσουν στρατεύματα για τον Κάρολο. Τα παραδείγματα βασιλοφρόνων

²²⁷ Cressy, *Charles I*, 176· Sharpe, *Image Wars*, 372-3· J.L. Malcolm, *Caesar's Due: Loyalty and King Charles 1642-1646*, Λονδίνο: Royal Historical Society, 1983, σελ. 32-9· Harris, *Rebellion*, 478-9.

²²⁸ *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, τόμος 26, 1642-1643, επιμ. A.B. Hinds, Λονδίνο: His Majesty's Stationery Office, 1925, σελ. 110-127 στο *British History Online*: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol26/pp110-127> [Ημερομηνία πρόσβασης: 1 Σεπτεμβρίου 2019].

²²⁹ Wanklyn & Young, 'A King in Search of Soldiers', 150.

²³⁰ Ό.π., 151.

αριστοκρατών που συγκέντρωσαν ισχυρά στρατεύματα για το βασιλιά είναι πολλά. Ένα απ' τα πιο χαρακτηριστικά, είναι η περίπτωση του κόμη του Νιούκαστλ, η συνεισφορά του οποίου υπήρξε καθοριστική για τη διασφάλιση των βόρειων κομητειών του Νορθάμπερλαντ και του Ντάραμ για το βασιλιά. Το ίδιο ισχύει για τη συνεισφορά του κόμη του Ντέρμπι, που συγκέντρωσε 2.000 στρατιώτες από το Λάνκασαϊρ και το Τσέσαϊρ, και του σερ Edward Stradling, που συγκέντρωσε άλλους 1.500 άντρες από τη νότια Ουαλία.²³¹ Οι κοινοβουλευτικές εφημερίδες του Λονδίνου προσφέρουν αρκετές πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο ο βασιλόφρονας Henry Hastings, μετέπειτα βαρόνος του Λάμμπορο, συγκέντρωσε εθελοντές για το βασιλιά στα βορειο-ανατολικά Μίντλαντς. Χάρη στην επιρροή που είχε ως τοπικός γαιοκτήμονας στο νότιο Ντέρμπισαϊρ, ο Hastings κατάφερε να συγκεντρώσει μια δύναμη 100 ιππέων και 200 πεζικάριων, οι περισσότεροι απ' τους οποίους ήταν ανθρακωρύχοι ενοικιαστές του, που σύμφωνα με μια κοινοβουλευτική εφημερίδα «κανένας τους δεν ήξερε... το λόγο που είχαν έρθει».²³² Με αυτή τη δύναμη ο Hastings εισήλθε στο Λέστερσαϊρ. Εκεί «χτυπώντας τα Τύμπανά τους, και επιδεικνύοντας τις Σημαίες τους» οι στρατιώτες του κατάφεραν να προσελκύσουν εθελοντές με αποτέλεσμα «οι αριθμοί τους [να] αυξάνονται καθημερινά».²³³ Σημαντική ήταν και η συνεισφορά εικοσιτεσσάρων βασιλοφρόνων ιερωμένων, που ακολουθούσαν τα στρατεύματα του Hastings, με στόχο αφενός να τα ενθαρρύνουν και αφετέρου να πείσουν τον τοπικό πληθυσμό να ενταχθεί σ' αυτά.²³⁴

Η παραπάνω αναφορά της κοινοβουλευτικής εφημερίδας ότι οι ανθρακωρύχοι δεν ξέρουν για πιο λόγο πολεμάνε ήταν πιθανότατα προπαγανδιστικό τέχνασμα. Ωστόσο, είναι γεγονός ότι οι βασιλόφρονες αριστοκράτες συχνά στηρίχθηκαν στις παραδοσιακές σχέσεις ιεραρχίας και υπακοής ανάμεσα στο γαιοκτήμονα και τον ενοικιαστή του, προκειμένου να πιέσουν τα κατώτερα στρώματα να ενταχθούν στις δυνάμεις του βασιλιά.²³⁵ Αυτό ώθησε ορισμένους ιστορικούς σε γενικευτικά συμπεράσματα, σύμφωνα με τα οποία οι δυνάμεις του βασιλιά αποτελούνταν από μη πολιτικοποιημένους, πειθήνιους αγρότες που μπήκαν στο βασιλικό στρατό λόγω της

²³¹ Hutton, *The Royalist War Effort*, 18· Malcolm, *Caesar's Due*, 62-3, 79-87· Wanklyn & Young, 'A King in Search of Soldiers', 151.

²³² *A Perfect Diurnall of the Passages in Parliament*, τεύχος 3 (27 Ιουνίου-4 Ιουλίου 1642): E.202(13), σελ. 1.

²³³ *A Perfect Diurnall of the Passages in Parliament*, τεύχος 4 (4-11 Ιουλίου 1642): E.202(15) σελ. 1.

²³⁴ *Some Speciall Passages from Westminster, London, Yorke, and other Parts*, τεύχος 5 (20-28 Ιουνίου 1642): E.202(9), σελ. E4.

²³⁵ Malcolm, *Caesar's Due*, 55· Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 171.

τυφλής τους υπακοής ή του φόβου τους για τους ανώτερους τους.²³⁶ Ωστόσο, υπάρχει ένα πλήθος παραδειγμάτων που αποδεικνύουν ότι οι περισσότεροι από τους απλούς ανθρώπους που εντάχθηκαν στα βασιλικά στρατεύματα ή υποστήριξαν τον αγώνα του Καρόλου με άλλους τρόπους, έκαναν μια συνειδητή πολιτική επιλογή υπέρ του βασιλιά. Στο Μπράσφορντ του Ντέβον ένας αγρότης *yeoman*, όταν έμαθε ότι ο σερ John Northcote, ένας από τους ισχυρότερους αριστοκράτες της περιοχής, ηγούνταν μιας δύναμης κοινοβουλευτικών εθελοντών, είπε ότι «ο *John Northcote* ήταν ένας ανόητος... & ότι θα έπρεπε να κρεμαστεί όταν επιστρέψει σπίτι, & όλοι οι στρατιώτες του μαζί του».²³⁷ Στο Γουόργουικσαϊρ ο ριζοσπάστης κοινοβουλευτικός λόρδος Μπρουκ δυσκολεύτηκε να στρατολογήσει εθελοντές για το Κοινοβούλιο στις νότιες περιοχές της κομητείας, παρότι εκεί βρίσκονταν τα περισσότερα από τα κτήματά του και η επιρροή του ως τοπικού γαιοκτήμονα ήταν μεγάλη. Η δυσκολία που συνάντησε ο Μπρουκ οφειλόταν στο γεγονός ότι τα φιλοβασιλικά αισθήματα των κατοίκων του νότιου Γουόρικσαϊρ ήταν ισχυρά. Μάλιστα, στο Γουόρικ, πόλη που ήταν η έδρα του, ο λόρδος Μπρουκ αντιμετώπισε την ανοιχτή περιφρόνηση από ενός οπλοποιού, που, αψηφώντας πλήρως τους κανόνες υπακοής και ιεραρχίας, τον προειδοποίησε ότι, αν αυτός ή οι σύντροφοί του αγγίζουν τα όπλα που είχαν αφήσει οι βασιλόφρονες στρατιώτες στο μαγαζί του για επιδιόρθωση, «θα τους σκοτώσει παρότι θα τον κρεμάσουν».²³⁸ Στην Κορνουάλη το Κοινοβούλιο είχε αρκετούς υποστηρικτές στην κατώτερη αριστοκρατία, ωστόσο η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων των λαϊκών στρωμάτων υποστήριξαν τον Κάρολο.²³⁹ Όλα αυτά τα παραδείγματα δείχνουν ότι θα ήταν λάθος να ερμηνεύσουμε τη συμμετοχή των λαϊκών στρωμάτων στη βασιλική παράταξη, ως αποτέλεσμα των πιέσεων των αριστοκρατών.

Η ενθουσιώδης υποδοχή που επεφύλαξαν οι κάτοικοι πολλών πόλεων για τους απεσταλμένους του Καρόλου, που είχαν έρθει να εφαρμόσουν την *Εντολή Παράταξης*, δείχνει, επίσης, ότι σε πολλές περιπτώσεις ο πληθυσμός της Αγγλίας υποστήριξε το σκοπό της βασιλοφροσύνης και ήταν έτοιμος να πολεμήσει για το βασιλιά του. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της τάσης είναι η

²³⁶ Manning, *The English People*, 202· Malcolm, *ό.π.*, 87-8.

²³⁷ Devon Record Office, Quarter Sessions Order Books for the County of Devon, Box 47, examination of William Beare, 13 November 1642: παρατίθεται στο Stoye, *Loyalty and Locality*, 143.

²³⁸ State Paper Office, 16/491/89, 25 July 1642, Innocent Rash to his master Sir Thomas Leigh: παρατίθεται στο Hughes, *Politics, Society and Civil War in Warwickshire*, 150.

²³⁹ M. Stoye, *Soldiers and Strangers: An Ethnic History of the English Civil War*, New Haven, CT: Yale University Press, 2005, σελ. 46.

πόλη του Χέρεφορντ. Ήδη έχει γίνει αναφορά στην επίδραση που είχαν οι βασιλόφρονες κληρικοί του καθεδρικού ναού στους κατοίκους της πόλης. Με τον κλήρο ως κυριότερο μέσο διάδοσης των μηνυμάτων του Καρόλου, η βασιλοφροσύνη κατάφερε να εδραιωθεί στο Χέρεφορντ. Αυτό έγινε ιδιαίτερα εμφανές στις 14 Ιουλίου 1642, όταν οι απεσταλμένοι του βασιλιά κάλεσαν τις πολιτοφυλακές της πόλης με την *Εντολή Παράταξης*. Απ' τους τέσσερις λόχους πεζικού της πολιτοφυλακής του Χέρεφορντ, οι τρεις εμφανίστηκαν σε πλήρεις αριθμούς και μόνο ο λόχος του κοινοβουλευτικού σερ Robert Harley είχε κάποιες απουσίες. Η συγκέντρωση των πολιτοφυλάκων κρίθηκε επιτυχής για τους βασιλόφρονες, ενώ έκανε την εμφάνισή του και ένας λόχος 150 άοπλων βασιλοφρόνων εθελοντών απ' τα λαϊκά στρώματα του Χέρεφορντ, που έκαναν σαφείς τις διαθέσεις τους πετώντας τα καπέλα τους στον αέρα και φωνάζοντας «*Ο Θεός να σώσει το Βασιλιά*» και «*Για το Βασιλιά, για το Βασιλιά*».²⁴⁰ Διοικητής των εθελοντών ήταν ο James Barroll, ένας χρεωκοπημένος έμπορος και πρώην δήμαρχος του Χέρεφορντ.²⁴¹ Το επόμενο διάστημα οι συγκεντρώσεις των πολιτοφυλάκων του Χέρεφορντ υπό την *Εντολή Παράταξης* συνεχίστηκαν, με στόχο την καλύτερη εκπαίδευσή τους. Σ' αυτές τις συγκεντρώσεις οι εθελοντές και οι πολιτοφύλακες φώναζαν διάφορα συνθήματα όπως «*Κάτω οι στρογγυλοκέφαλοι, κάτω*».²⁴²

Άλλη μια περιοχή στην οποία η βασιλική στρατολόγηση μέσω της *Εντολής Παράταξης* ήταν επιτυχής είναι το Γούστερσαϊρ. Όπως περιγράφει ο Ρίτσαρντ Μπάξτερ, το Σεπτέμβριο του 1642 η *Εντολή Παράταξης* διαβάστηκε στην αγορά του Κιντερμίνστερ, κάτι που στάθηκε αφορμή για να αυξηθεί το μένος του φιλοβασιλικού πλήθους που, όπως και στο Χέρεφορντ, επιτέθηκε στους κοινοβουλευτικούς φωνάζοντας «*Κάτω οι Στρογγυλοκέφαλοι*». Η ίδια κατάσταση επικρατούσε και στην πρωτεύουσα της κομητείας, το Γούστερ.²⁴³ Πράγματι, σύμφωνα με μια κοινοβουλευτική πηγή, όταν στις 12 Αυγούστου κλήθηκαν οι πολιτοφυλακές της πόλης με την *Εντολή Παράταξης*, εμφανίστηκε «*ένας μεγάλος αριθμός αντρών -κακής και ποταπούς ποιότητας όπως έμοιαζαν σε μένα- και έχοντας δρεπάνια, παλιά αρκεβούζια, ακόντια και ρόπαλα*».²⁴⁴ Την ίδια εικόνα προσφέρει και ένας βασιλόφρονας της πόλης, ο Henry Townshend, αν και η δική του περιγραφή είναι

²⁴⁰ HMC: Portland MSS, iii, 90-1.

²⁴¹ HMC: Portland MSS, iii, 92: *Letters of Lady Brilliana Harley*, 180

²⁴² 'An Account of Herefordshire in the First Civil War', 141-2.

²⁴³ Richard Baxter, *Reliquiae Baxterianae*, i, 40-1.

²⁴⁴ HMC: Portland MSS, i, 53.

πολύ πιο φιλική προς τα συγκεντρωμένα φιλοβασιλικά στρατεύματα. Όπως αναφέρει ο Townshend, λοιπόν, «η εμφάνιση του *Gentry* και των Απλών Ανθρώπων ήταν πολύ μεγάλη και οι ζητωκραυγές πολύ υψηλές για την υπηρεσία στη Μεγαλειότητά του».²⁴⁵ Η επιτυχία της *Εντολής Παράταξης* ήταν αδιαμφισβήτητη και σε διάφορες άλλες περιοχές του βασιλείου, όπως ήταν η Ουαλία, το Κάμπερλαντ, το Ουέστμορλαντ κ.ά..²⁴⁶

Στη διάρκεια του καλοκαιριού του 1642 οι βασιλόφρονες προσπάθησαν να εφαρμόσουν την *Εντολή Παράταξης* σε εικοσιτέσσερις κομητείες.²⁴⁷ Ωστόσο, οι προσπάθειες τους δεν ήταν πάντα επιτυχείς. Σε πολλές περιπτώσεις, τα λαϊκά στρώματα εξεγέρθηκαν εναντίον τους και τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν τα σχέδιά τους. Αυτό συνέβη στην περιοχή του Μάντσεστερ, στο Σάουθ Μόλτον του Ντέβον, στο Σίρενστερ του Γκλούστερσαϊρ, στην περιοχή του Κόλτσεστερ στο Έσσεξ, στο βορειο-ανατολικό Σόμερσετ και αλλού. Η αντίδραση των λαϊκών στρωμάτων εναντίον των βασιλοφρόνων σε διάφορες περιοχές ήταν αποτέλεσμα των αντιπαπικών αισθημάτων του πληθυσμού, που ταύτιζε τη βασιλική παράταξη με τους παπιστές, και ενός γνήσιου λαϊκού κοινοβουλευτισμού, που ήλπιζε σε νίκη του Κοινοβουλίου στη διαμάχη του με τον Κάρολο.²⁴⁸ Οι πολιτικές διαθέσεις των κατώτερων στρωμάτων το 1642 δεν εκφράστηκαν παντού με τον ίδιο τρόπο και οι τοπικές αντιθέσεις στη λαϊκή πολιτική ήταν ξεκάθαρες.

Πολλές από τις περιοχές οι κάτοικοι των οποίων εξεγέρθηκαν εναντίον των βασιλοφρόνων απεσταλμένων ήταν κλωστοϋφαντουργικές.²⁴⁹ Η κλωστοϋφαντουργία της πρώιμης νεώτερης Αγγλίας ήταν ένας ιδιαίτερα ασταθής και ευάλωτος πρωτοβιομηχανικός τομέας, που ταλανιζόταν από αλλεπάλληλες οικονομικές υφέσεις. Αυτή η οικονομική αστάθεια ανάγκαζε τον τομέα να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την προστασία και τις αποφάσεις του πολιτικού κέντρου, κάτι που είχε σαν αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη πολιτικοποίηση αυτών που απασχολούνταν στην κλωστοϋφαντουργία. Κατά τη δεκαετία του 1630, η αγγλική κλωστοϋφαντουργία χτυπήθηκε από σοβαρές αλλεπάλληλες υφέσεις, οδηγώντας σε φτωχοποίηση και αύξηση της ανεργίας των

²⁴⁵ *Diary of Henry Townshend of Elmley Lovett*, ii, 73.

²⁴⁶ Hutton, *The Royalist War Effort*, 15-8.

²⁴⁷ Harris, *Rebellion*, 479.

²⁴⁸ Manning, *The English People*, 181-97· Walter, *Understanding Popular Violence*, 285-330· N. Poyntz, 'The Attack on Lord Chandos: Popular Politics in Cirencester in 1642', *Midland History*, 35:1 (2010), σελ. 71-88· Stoye, *Loyalty and Locality*, 39-40.

²⁴⁹ Hopper, 'The Clubmen of the West Riding', 71· Stoye, *Loyalty and Locality*, 157.

κλωστοϋφαντουργών. Το στέμμα απέτυχε να αντιμετωπίσει αυτή την κρίση, κάτι που προκάλεσε την εχθρότητα των κλωστοϋφαντουργών. Στις αρχές της δεκαετίας του 1640, ο κλωστοϋφαντουργικός τομέας παρέμενε σε κρίση και το Κοινοβούλιο, παρότι απέτυχε και αυτό να προτείνει κάποια ικανοποιητική διέξοδο, κατάφερε να πείσει τους κλωστοϋφαντουργούς ότι οι παπιστές, οι επίσκοποι και οι διεφθαρμένοι σύμβουλοι του Καρόλου είναι υπεύθυνοι για τη συνεχιζόμενη κρίση, καθώς εξαιτίας τους δεν μπορεί να επιτευχθεί η πολιτική σταθερότητα και να ληφθούν μέτρα για την ανακούφιση της κλωστοϋφαντουργίας.²⁵⁰

Το γεγονός ότι οι κλωστοϋφαντουργοί πείστηκαν ότι η κρίση στο επάγγελμά τους συνδέεται με τη δράση των παπιστών, των διεφθαρμένων βασιλικών συμβούλων και των επισκόπων οφείλεται και στο γεγονός ότι ο Πουριτανισμός είχε καταφέρει να βρει σημαντικά λαϊκά ερείσματα στις κλωστοϋφαντουργικές περιοχές. Αυτό οφειλόταν σε διάφορους παράγοντες. Καταρχάς, η εγγραμματοσύνη των κατοίκων αυτών των περιοχών ήταν υψηλότερη σε σχέση με άλλες περιοχές της Αγγλίας, κάτι που επέτρεπε την ευκολότερη διάδοση των πουριτανικών ιδεών. Η διάδοση του Πουριτανισμού διευκολυνόταν και από τις συχνές εμπορικές επαφές των κλωστοϋφαντουργικών περιοχών με το Λονδίνο. Διευκολυνόταν, επίσης, από το γεγονός ότι αυτές οι περιοχές είχαν μεγάλο πληθυσμό, που μάλιστα διαρκώς μεταβαλλόταν λόγω της εσωτερικής μετανάστευσης. Η παρουσία αυτού του υψηλού, μεταβαλλόμενου πληθυσμού είχε σαν αποτέλεσμα να διαρραγούν οι παραδοσιακές σχέσεις ιεραρχίας, η επιβολή των οποίων βασιζόταν στις συλλογικές ψυχαγωγικές δραστηριότητες και παραδόσεις της κοινότητας, και να διαδοθεί ο πουριτανισμός, συχνά στις πιο ριζοσπαστικές εκφάνσεις του. Σ' αυτό συνετέλεσε και το γεγονός ότι το τεράστιο μέγεθος των ενοριών στις πολυπληθείς κλωστοϋφαντουργικές περιοχές έκανε πολύ δύσκολη την επιβολή του θρησκευτικού κομφορμισμού και διευκόλυνε την ανάδυση ημιανεξάρτητων μικρών ενοριών με πουριτανικά χαρακτηριστικά.²⁵¹ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της επιρροής που είχε ο Πουριτανισμός στους κατοίκους των κλωστοϋφαντουργικών περιοχών είναι η κλωστοϋφαντουργική περιοχή που εκτεινόταν στο βορειο-ανατολικό Σόμερσετ, το βορειο-δυτικό Γουίλτσαϊρ και το νότιο Γκλόστερσαϊρ. Τον Αύγουστο του 1642 οι κάτοικοι της συγκεκριμένης περιοχής εξεγέρθηκαν σε μεγάλους αριθμούς, με στόχο να διώξουν το

²⁵⁰ Walter, *Understanding Popular Violence*, 308-12.

²⁵¹ Stoye, *Loyalty and Locality*, 160-1. Hopper, 'The Clubmen of the West Riding', 68-9.

βασιλόφρονα κόμη Χέρτφορντ που θέλησε να εφαρμόσει την *Εντολή Παράταξης*. Απ' το στρατόπεδο που έστησαν οι εξεγερμένοι ακούγονταν προσευχές και ψαλμωδίες, κάτι που πιστοποιεί τα πουριτανικά τους αισθήματα.²⁵²

Πέρα από τους κλωστοϋφαντουργούς, μια ακόμη κοινωνική ομάδα που επέδειξε έναν ένθερμο κοινοβουλευτισμό και Πουριτανισμό ήταν οι ναυτικοί. Για παρόμοιους λόγους με τους κλωστοϋφαντουργούς, οι ναυτικοί είχαν εκτεθεί σε νέες ριζοσπαστικές ιδέες και επιρροές και είχαν δυσαρεστηθεί απ' τη διακυβέρνηση του Καρόλου. Επιπλέον, η συλλογική μνήμη των ναυτικών κοινοτήτων, που είχαν αποτελέσει την εμπροσθοφυλακή των Άγγλων στους πολέμους της Ελισάβετ με την Ισπανία και πολλά μέλη τους είχαν υποφέρει στα χέρια της Ιεράς Εξέτασης, είχε δημιουργήσει στους ναυτικούς ένα ισχυρό πατριωτικό αίσθημα με έντονα αντικαθολικά χαρακτηριστικά, που τους έφεραν πιο κοντά στο Κοινοβούλιο.²⁵³ Παράλληλα, σε πολλές ακόμη από τις πιο αναπτυγμένες οικονομικά περιοχές της Αγγλίας, η επιρροή του κοινοβουλευτισμού ήταν ισχυρή. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, στην περιοχή του Μπέρμιγχαμ, η οικονομία της οποίας στηριζόταν στην πρωτο-βιομηχανική παραγωγή σιδήρου.²⁵⁴

Βεβαίως, δεν ήταν όλες οι κλωστοϋφαντουργικές, παράκτιες ή πρωτο-βιομηχανικές περιοχές στην πλευρά του Κοινοβουλίου. Ήδη έχει γίνει αναφορά στους ανθρακωρύχους που ακολούθησαν το βασιλόφρονα Henry Hastings. Άλλα παραδείγματα βασιλοφρόνων κατοίκων αναπτυγμένων περιοχών, είναι οι εργάτες μετάλλου στο Ντάντλεϊ, κοντά στο Μπέρμιγχαμ, και οι κάτοικοι των κλωστοϋφαντουργικών πόλεων Ουέστμπερι και Γουάρμινστερ στο Γουίλτσαϊρ και Άξμινστερ και Ότερι στο Ντέβον που στην πλειοψηφία τους ήταν βασιλόφρονες.²⁵⁵ Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα εργατών σε πρωτο-βιομηχανικό τομέα που υποστήριζαν τον Κάρολο είναι οι μεταλλωρύχοι κασιτέρου του Ντέβον και της Κορνουάλης. Η παραγωγή κασιτέρου προσέφερε σημαντικά οικονομικά κέρδη στη μοναρχία, που εμπορευόταν το μέταλλευμα. Προκειμένου η παραγωγή να λειτουργεί απρόσκοπτα και να ελέγχεται καλύτερα, οι περιοχές όπου γινόταν η εξόρυξη του μεταλλεύματος είχαν χωριστεί σε ειδικές διοικητικές ενότητες, που ονομάζονταν

²⁵² Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 166.

²⁵³ Stoye, *Loyalty and Locality*, 158-60· Walter, *Understanding Popular Violence*, 315-8.

²⁵⁴ Hughes, *Politics, Society and Civil War in Warwickshire*, 9-10, 147, 149-50.

²⁵⁵ I. Gentles, *The English Revolution and the Wars in the Three Kingdoms, 1638-1652*, Abingdon: Routledge, 2007, σελ. 135· Stoye, *Loyalty and Locality*, 161.

Stannaries. Όσοι εργάζονταν στην εξόρυξη κασσιτέρου, μια ιδιαίτερα σκληρή και επικίνδυνη δουλειά, ανήκαν στα *Stannaries* και απολάμβαναν ορισμένα προνόμια που τους είχαν παραχωρηθεί απ' το στέμμα. Πιο συγκεκριμένα, οι μεταλλωρύχοι κασσιτέρου απολάμβαναν πολλές σημαντικές φοροαπαλλαγές, είχαν το δικαίωμα να δικάζονται στα δικαστήρια των *Stannaries* και όχι στα ειρηνοδικεία της κομητείας (*quarter sessions*), είχαν δικές τους πολιτοφυλακές και μία αντιπροσωπευτική συνέλευση. Αυτά τα προνόμια συχνά τους έφερναν σε σύγκρουση με τους γείτονές τους, όμως το στέμμα τους υποστήριζε, θέλοντας να διασφαλίσει την απρόσκοπτη συνέχιση της παραγωγής κασσιτέρου. Ακόμη, οι μεταλλωρύχοι κασσιτέρου του Ντέβον και της Κορνουάλης χαρακτηρίζονταν ως κοινότητα από την προσκόλλησή τους στην παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα και από την απόρριψη του Πουριτανισμού, ενώ είχαν και δικά τους έθιμα και σύμβολα, που τους διαχώριζαν απ' τους υπόλοιπους και τους συσπείρωναν ως κοινότητα. Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα υπήρχαν 10-12.000 μεταλλωρύχοι κασσιτέρου στο Ντέβον και την Κορνουάλη, τα προνόμια και η ευημερία των μεταλλωρύχων κασσιτέρου εξαρτιόνταν πλήρως από τη βασιλική εύνοια. Έτσι, το 1642 οι μεταλλωρύχοι κασσιτέρου δε δίστασαν να διαλέξουν τη βασιλική πλευρά στην εμφύλια σύρραξη, ιδίως μάλιστα απ' τη στιγμή που το Κοινοβούλιο εκδήλωσε τη διάθεσή του να καταργήσει το σύστημα των *Stannaries*. Προκειμένου να υποστηρίξουν τον Κάρολο, που λειτουργούσε επί χρόνια ως προστάτης τους, οι μεταλλωρύχοι συγκρότησαν ένα σύνταγμα πεζικού, το οποίο εξελίχθηκε σε ένα από τα πιο επίλεκτα και αφοσιωμένα συντάγματα του βασιλικού στρατού.²⁵⁶ Παρότι, λοιπόν, η πλειοψηφία των κατοίκων των αναπτυγμένων οικονομικά περιοχών της Αγγλίας υποστήριξαν το Κοινοβούλιο, υπάρχουν και σημαντικές εξαιρέσεις.

Σε ορισμένες κοινότητες ή επαγγελματικές ομάδες, που γνώρισαν έντονες κοινωνικές συγκρούσεις τις δεκαετίες πριν τον πόλεμο, μπορεί να παρατηρηθεί το φαινόμενο που ο ιστορικός Andy Wood έχει χαρακτηρίσει «αντίστροφη υποταγή» (*inverse deference*).²⁵⁷ Σύμφωνα με αυτό οι κοινότητες ή οι επαγγελματικές ομάδες που είχαν εμπλακεί σε βίαιες συγκρούσεις με τους αριστοκράτες που ήθελαν να περιφράξουν τις κοινές γαίες, έτειναν να διαλέξουν στον πόλεμο την αντίθετη πλευρά από αυτή

²⁵⁶ Stoye, *ό.π.*, 16-8, 68-9, 157-8· Stoye, *Soldiers and Strangers*, 35-6· M. Stoye, "Pagans or Paragons?": Images of the Cornish during the English Civil War', *The English Historical Review*, 111:441 (1996), σελ. 301.

²⁵⁷ Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics*, 140.

των αριστοκρατών αντιπάλων τους. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι οι ελεύθεροι μεταλλωρύχοι μολύβδου του βορειο-δυτικού Ντέρμπισαϊρ, οι οποίοι αντιμετώπιζαν για πολλά χρόνια τις προσπάθειες των γαιοκτημόνων της περιοχής να περιφράξουν τα εδάφη απ' όπου αντλούσαν το μέταλλευμα τους. Ουσιαστικά αν οι περιφράξεις ολοκληρώνονταν οι ελεύθεροι μεταλλωρύχοι θα υποβαθμίζονταν σε ενοικιαστές των γαιοκτημόνων και επομένως θα αντιμετώπιζαν την προλεταριοποίηση και φτωχοποίησή τους. Σ' αυτό το πλαίσιο, το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου τους έδωσε τη δυνατότητα να προωθήσουν τον αγώνα τους κατά των περιφράξεων, βρίσκοντας ως σύμμαχο είτε το βασιλιά είτε το Κοινοβούλιο. Η τελική επιλογή πλευράς για τους μεταλλωρύχους καθοριζόταν από το ποια πλευρά επέλεξαν οι γαιοκτήμονες που προωθούσαν τις περιφράξεις των γαιών. Έτσι, στις μεταλλευτικές κοινότητες στις οποίες ο αντίπαλος γαιοκτήμονας ήταν κοινοβουλευτικός, οι μεταλλωρύχοι έγιναν βασιλόφρονες, και το αντίστροφο. Το γεγονός ότι ο μεγαλύτερος αντίπαλος των μεταλλωρύχων των πόλεων Μπέικγουελ, Χόουπ και Τάιντσογουελ ήταν ο ηγέτης των κοινοβουλευτικών του Ντέρμπισαϊρ σερ John Gell, ώθησε πολλούς μεταλλωρύχους που κατοικούσαν σ' αυτές τις πόλεις στο στρατόπεδο του Καρόλου. Σ' αυτό συνετέλεσε και η υπόσχεση του βασιλιά να μειώσει τις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Το αποτέλεσμα ήταν ότι περίπου 400 μεταλλωρύχοι εντάχθηκαν στο βασιλικό στρατό το Σεπτέμβριο του 1642, ενώ αργότερα τους ακολούθησαν κι άλλοι.²⁵⁸ Ένα άλλο παράδειγμα «αντίστροφης υποταγής» προσφέρουν οι κάτοικοι στις βαλτώδεις περιοχές της ανατολικής Αγγλίας, που, όπως οι μεταλλωρύχοι μολύβδου του Ντέρμπισαϊρ, επέλεξαν πλευρά στον εμφύλιο πόλεμο ανάλογα με το ποια ήταν η πολιτική τοποθέτηση των αριστοκρατών αντιπάλων τους, στη διαμάχη σχετικά με την αποστράγγιση των βάλτων.²⁵⁹

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι περιπτώσεις της Ουαλίας και της Κορνουάλης, δυο περιοχών που, σύμφωνα με τον ιστορικό Mark Stoyle, αποτέλεσαν προπύργια της βασιλοφροσύνης, λόγω της εθνοτικής τους ιδιαιτερότητας. Η Ουαλία, που είχε χαρακτηριστεί ως το «φυτώριο του πεζικού του βασιλιά», ήταν μια φτωχή, υποανάπτυκτη και απομονωμένη περιοχή, η πλειοψηφία των κατοίκων της οποίας μιλούσε την ουαλική κέλτικη διάλεκτο και είχε μια ξεχωριστή εθνοτική και πολιτισμική ταυτότητα, που τη διαχώριζε απ' τους Άγγλους. Οι Ουαλοί

²⁵⁸ Wood, *The Politics of Social Conflict*, 269-76· Wood, 'Beyond Post-Revisionism?', 34-8.

²⁵⁹ Lindley, *Fenland Riots and the English Revolution*, 139-46.

αυτοπροσδιορίζονταν με υπερηφάνεια ως «*Αρχαίοι Βρετανοί*», που κατοικούσαν στο νησί πολύ πριν την έλευση των Σαξόνων. Το ίδιο ισχύει και για τους κατοίκους της Κορνουάλης, που αυτοπροσδιορίζονταν ως «*Δυτικοί Βρετανοί*» και πολλοί απ' αυτούς μιλούσαν την κορνουαλική κέλτικη διάλεκτο. Οι κάτοικοι των δύο περιοχών, λοιπόν, είχαν μια εθνοτική ταυτότητα που τους διαφοροποιούσε από τους Άγγλους, τους οποίους συχνά αντιμετώπιζαν με εχθρότητα. Ακόμη, οι κάτοικοι της Ουαλίας είχαν έναν ιδιαίτερο δεσμό με το στέμμα, ήδη από την εποχή των πρώιμων Τυδώρ. Οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις του Ερρίκου Η' το 1536-43 κατέστησαν την Ουαλία πριγκιπάτο και της απέδωσαν έναν περιορισμένο βαθμό αυτονομίας, που είχε ωστόσο μεγάλη συμβολική σημασία. Αυτή η αυτονομία της Ουαλίας εκφραζόταν κυρίως μέσα από τις διαδικασίες του *Συμβουλίου της Ουαλίας και των Παραμεθόριων Περιοχών* (*Council of Wales and the Marches*). Το *Συμβούλιο της Ουαλίας* ήταν ένα διοικητικό δικαστήριο με έδρα το Λάντλουου του Σρόπσαϊρ. Οι εργασίες του *Συμβουλίου* γίνονταν στα αγγλικά και τα ουαλικά, καθιστώντας το έτσι την πιο άμεση πρόσβαση των Ουαλών στη βασιλική δικαιοσύνη.²⁶⁰

Όσον αφορά τη θρησκεία, η Μεταρρύθμιση άργησε να βρει ερείσματα τόσο στην Ουαλία, όσο και στην Κορνουάλη, λόγω της απομόνωσης των περιοχών αυτών και της γλωσσικής τους ιδιαιτερότητας. Ωστόσο, μέχρι τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, οι πληθυσμοί των δύο περιοχών είχαν αποδεχθεί την προτεσταντική θρησκεία, όπως εκφραζόταν στην Εκκλησία της Αγγλίας. Η αποδοχή του Προτεσταντισμού από τους Ουαλούς και τους Κορνουαλούς ήταν αποτέλεσμα ενός μύθου που δόμησαν οι μεταρρυθμιστές, σύμφωνα με τον οποίο η Εκκλησία της Αγγλίας αποτελούσε αναβίωση της αρχαίας βρετανικής-κέλτικης χριστιανικής εκκλησίας, που ήταν η πιο αγνή από τις αρχαίες εκκλησίες και είχε διατηρήσει σε μεγάλο βαθμό τα χαρακτηριστικά της πρώτης αποστολικής χριστιανικής εκκλησίας. Αυτή η ταύτιση των χαρακτηριστικών της Εκκλησίας της Αγγλίας με τα υποτιθέμενα χαρακτηριστικά της αρχαίας κέλτικης εκκλησίας, έπεισε τους Ουαλούς και τους Κορνουαλούς ότι η Εκκλησία της Αγγλίας και ο μετριοπαθής και τελετουργικός Προτεσταντισμός της είναι δική τους κληρονομιά. Γι' αυτό το λόγο, ο Πουριτανισμός είχε μικρό αντίκτυπο στην Ουαλία και την Κορνουάλη, κάτι που ενισχύθηκε και απ' το γεγονός ότι τα κείμενα και τα κηρύγματα των πουριτανών ήταν γραμμένα στα αγγλικά και έτσι οι κελτόφωνοι πληθυσμοί δεν μπορούσαν να τα κατανοήσουν. Για πολλούς

²⁶⁰ Stoye, *Soldiers and Strangers*, 12-5, 34-6.

κελτόφωνους, τα κηρύγματα των κομφορμιστών ιερωμένων στις κελτικές διαλέκτους ήταν η μόνη επαφή τους με τη χριστιανική θρησκεία.²⁶¹

Η κοινοβουλευτική-πουριτανική επίθεση στην Εκκλησία της Αγγλίας το 1641-2 ώθησε πολλούς Ουαλούς και Κορνουαλούς μαζικά στην παράταξη του βασιλιά, καθώς αυτός ήταν ο καλύτερος τρόπος για να υπερασπιστούν την εκκλησία τους. Η πρώτη ένδειξη των φιλο-βασιλικών αισθημάτων των δύο περιοχών ήταν οι *αιτήσεις* (*petitions*) που συνέταξαν υπέρ της Εκκλησίας της Αγγλίας, των Επισκόπων και του Βιβλίου Κοινής Προσευχής. Επιπλέον, το Μάιο του 1642 η Κορνουάλη έστειλε στον Κάρολο μια αμιγώς φιλοβασιλική *αίτηση*, ενώ μετά το ξέσπασμα του πολέμου χιλιάδες Ουαλοί και Κορνουαλοί συνέρευσαν στο βασιλικό πεζικό και υπηρέτησαν τον Κάρολο με αξιοσημείωτο ζήλο.²⁶² Σε μεγάλο βαθμό οι κάτοικοι των δύο περιοχών αποξενώθηκαν απ' το Κοινοβούλιο επειδή θεώρησαν ότι αποτελεί απειλή για την ιδιαίτερη εθνοτική τους ταυτότητα, κεντρικό μέρος της οποίας ήταν η Εκκλησία της Αγγλίας. Αυτό διευκόλυνε τη συμπαρατάξή τους με τη βασιλική παράταξη.²⁶³

Διάφοροι ακόμη παράγοντες, όπως ήταν ο λαϊκός Καθολικισμός²⁶⁴ ή η προσπάθεια προστασίας των τοπικών κοινοτήτων από ληλασίες²⁶⁵, μπορούσαν να επηρεάσουν την πολιτική στράτευση των λαϊκών στρωμάτων στον εμφύλιο πόλεμο. Γίνεται σαφές, λοιπόν, ότι ένα πλήθος παραγόντων μπορούσαν να καθορίσουν τις πολιτικές επιλογές των απλών ανθρώπων. Αυτό καθιστά τις προσπάθειες ερμηνείας της λαϊκής στάσης στον εμφύλιο πόλεμο εξαιρετικά περίπλοκες και δύσκολες. Παρότι, μπορούμε να παρατηρήσουμε ορισμένα μοτίβα, όπως για παράδειγμα ότι οι κλωστοϋφαντουργικές περιοχές ήταν κοινοβουλευτικά προπύργια, υπάρχουν πολλές εξαιρέσεις, που δείχνουν ότι οι προσπάθειες αιτιοκρατικής ερμηνείας είναι προβληματικές.²⁶⁶ Πάντως, αυτό που επανεμφανίζεται σχεδόν διαρκώς είναι το θέμα της θρησκείας (σαν κοινωνική εμπειρία με πολιτικές συνδηλώσεις και όχι σαν θεολογικό δόγμα) ως κεντρικού παράγοντα για την πολιτική στράτευση των λαϊκών στρωμάτων. Έτσι, οι περιοχές της Αγγλίας όπου ο Πουριτανισμός είχε βρει ερείσματα στον πληθυσμό έτειναν να υποστηρίζουν το Κοινοβούλιο, ενώ εκείνες

²⁶¹ Ό.π., 16-7, 36.

²⁶² Ό.π., 23-8, 37-45.

²⁶³ Ό.π., 31, 49.

²⁶⁴ Wood, 'Beyond Post-Revisionism?', 38, 40.

²⁶⁵ Wood, *The Politics of Social Conflict*, 274; Osborne, *Popular Religion, Culture and Politics*, 378-90.

²⁶⁶ Wood, 'Beyond Post-Revisionism?', 40.

όπου η παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα επιβίωνε και οι Πουριτανοί αντιμετώπιζαν την εχθρότητα των απλών ανθρώπων έτειναν να είναι προπύργια της βασιλοφροσύνης.

Πλήθος και βασιλοφροσύνη: φιλοβασιλικές εξεγέρσεις, ταραχές και δράσεις στη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου πολέμου

Σ' αυτό το σημείο θα γίνει παρουσίαση και ανάλυση διαφόρων δράσεων του φιλοβασιλικού πλήθους, με στόχο να αναδειχθούν οι τρόποι με τους οποίους η βασιλοφροσύνη αλληλεπιδρούσε με τη λαϊκή πολιτική στην πράξη. Η υποκατάσταση της έννοιας του λαού από εκείνη του πλήθους μπορεί να δημιουργήσει ορισμένα μεθοδολογικά ζητήματα. Επικεντρωνόμενοι στις συλλογικές δράσεις του πλήθους αγνοούμε άλλες μορφές λαϊκής πολιτικής έκφρασης. Η ανύψωση του πλήθους σε πολιτικό υποκείμενο για λόγους ανάλυσης, μπορεί να υποβαθμίσει το γεγονός ότι τα πλήθη δεν ήταν ένας ενιαίος σχηματισμός ατόμων με κοινά ταξικά, πολιτικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά, καθώς και το γεγονός ότι τα πλήθη δεν εκφράζονταν πάντοτε με τους ίδιους τρόπους και δεν εξέφραζαν πάντοτε τις ίδιες αντιλήψεις. Παρ' όλα αυτά, το πλήθος προσφέρει στον ιστορικό μια προνομιακή πρόσβαση στη μελέτη κοινωνικών ομάδων, που αν εξαιρέσουμε τις συλλογικές τους δράσεις, εμφανίζονται σπάνια στα σωζόμενα αρχεία.²⁶⁷ Έτσι, στην επόμενη ενότητα θα γίνει μια προσπάθεια παρουσίασης διαφόρων συλλογικών δράσεων πληθών, που εξέφρασαν φιλοβασιλικά προτάγματα, ώστε να διασαφηνιστεί περαιτέρω η επίδραση της βασιλοφροσύνης στις κοινωνικές ομάδες που βρίσκονταν κάτω από την αριστοκρατία. Τα παραδείγματα τέτοιων συλλογικών δράσεων είναι πολλά και εκτείνονται από απλούς λεκτικούς διαπληκτισμούς ή συμβολικές τελετουργικές κινήσεις υπονόμησης και προσβολής του αντιπάλου μέχρι και σε ένοπλες συγκρούσεις με στρατιώτες του εχθρού και μεγάλης κλίμακας λαϊκές εξεγέρσεις.

Ένα από τα σύμβολα των αντιπουριτανών υποστηρικτών της παραδοσιακής λαϊκής κουλτούρας ήταν το γαϊτανάκι. Το 1642 το γαϊτανάκι έγινε το φυσικό σύμβολο των βασιλοφρόνων.²⁶⁸ Στις αρχές Ιουνίου 1642, σύμφωνα με την πουριτανή λαΐδη Brilliana Harley, «στο Λάντλοου έστησαν ένα Γαϊτανάκι, και ένα πράγμα σαν κεφάλι πάνω του, και το ίδιο έκαναν στο Κροφτ, και μαζεύτηκαν πάρα πολλοί γύρω του, και το

²⁶⁷ Walter, 'The English People and the English Revolution Revisited', 173-4.

²⁶⁸ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 177.

πυροβολούσαν σε χλεύη των στρογγυλοκέφαλων».²⁶⁹ Σύμφωνα με τον πουριτανό φυλλαδιογράφο John Vicars, ένα παρόμοιο περιστατικό σημειώθηκε στο Χόλγουελ του Όξφορντσαϊρ όταν ένας «έκφυλος και βλάσφημος» κάτοικος έστησε με τους φίλους του ένα γαϊτανάκι με το ομοίωμα ενός ένθεου τζέντλεμαν πάνω του και άρχισαν να το πυροβολούν. Το γεγονός ότι ο αντιπουριτανός κάτοικος έπεσε άρρωστος λίγο μετά, χάρη στη Θεία Πρόνοια, φανερώνει ότι η ιστορία ήταν μάλλον φανταστική και χρησιμοποιήθηκε απ' τον Vicars για προπαγανδιστικούς λόγους. Ωστόσο, τα πολλά κοινά σημεία της ιστορίας του με την αφήγηση της Brilliana Harley δείχνουν ότι αντίστοιχες δράσεις ήταν πολύ διαδεδομένες ανάμεσα στους βασιλόφρονες των κατώτερων στρωμάτων.²⁷⁰ Βέβαια, δεν περιελάμβαναν όλες οι τελετουργίες κοροϊδίας και προσβολής των κοινοβουλευτικών γαϊτανάκια. Στο Χέρεφορντ ο Richard Taylor, ένας πωλητής καπνού, «τοποθέτησε πάνω στο σακί του ένα στρόγγυλο κομμάτι και στερέωσε ένα ζευγάρι κέρατα, αποκαλώντας το 'το κεφάλι και τα κέρατα του Έσσεξ'²⁷¹... Παρομοίως είχε αναφερθεί ότι είχε στο αποχωρητήριο του τις εικόνες της αριστοκρατίας που συμφωνούσε με το κοινοβούλιο».²⁷² Άλλες εκφάνσεις της παραδοσιακής λαϊκής κουλτούρας, όπως ήταν τα πανηγύρια, αποτέλεσαν χώρο έκφρασης φιλοβασιλικών αισθημάτων. Έτσι, το Μάιο του 1643, στο πανηγύρι του Ουέστ Χέντλεϊ του Σάρρεϊ, όταν ένας στρογγυλοκέφαλος χτύπησε τύμπανα για να προσελκύσει εθελοντές για το Κοινοβούλιο δέχθηκε επίθεση και ξυλοκοπήθηκε άγρια από εξαγριωμένους βασιλόφρονες.²⁷³ Στο Χέρεφορντ τον Ιούνιο του 1646, μετά την πτώση της πόλης στις κοινοβουλευτικές δυνάμεις, το ετήσιο πανηγύρι της πόλης στάθηκε αφορμή για την εμφάνιση ενός πλήθους διακοσίων βασιλοφρόνων των μεσαίων και κατώτερων στρωμάτων, με μπλε κορδέλες στα καπέλα που συμβόλιζαν τις πολιτικές τους πεποιθήσεις.²⁷⁴

Διάφορες άλλες περιγραφές πολιτικών δράσεων εναντίον των κοινοβουλευτικών έχουν διασωθεί στα αρχεία. Για παράδειγμα, στο Χέρεφορντ, στα τέλη Ιουνίου 1642, δύο ενορίτες επιτέθηκαν στον πουριτανό πάστορά τους επειδή δεν προσευχήθηκε για

²⁶⁹ *Letters of Lady Brilliana Harley*, 167.

²⁷⁰ John Vicars, *A Looking-Glasse for Malignants: or, Gods hand against God-haters*, Λονδίνο, 1643, σελ. 13.

²⁷¹ Ο Robert Devereux, τρίτος κόμης του Έσσεξ, ήταν ο ανώτατος διοικητής των κοινοβουλευτικών στρατευμάτων από το 1642 μέχρι το 1645: J. Morrill, 'Devereux, Robert, third earl of Essex (1591-1646)', *Oxford Dictionary of National Biography*, 2004 [στο διαδίκτυο]. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/7566> [Ημερομηνία πρόσβασης: 4 Σεπτεμβρίου 2019].

²⁷² 'An Account of Herefordshire in the First Civil War', 142.

²⁷³ *HMC: Portland MSS*, i, 709.

²⁷⁴ 'An Account of Herefordshire in the First Civil War', 150.

το βασιλιά. Στη συνέχεια χτύπησαν τις καμπάνες της ενορίας για να καλέσουν περισσότερους βασιλόφρονες προς ενίσχυσή τους, φωνάζοντας «προσευχήσου ο Θεός να ευλογήσει το βασιλιά· αυτός ο άντρας δεν προσεύχεται για το βασιλιά». Το κάλεσμα τους είχε αποτέλεσμα και σύντομα ένα πλήθος βασιλοφρόνων έκανε την εμφάνισή του φωνάζοντας «στρογγυλοκέφαλοι» και «ας του πετάξουμε πέτρες!». ²⁷⁵ Λίγες εβδομάδες αργότερα, κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων του περιοδεύοντος βασιλικού κακουργιοδικείου, ο προαναφερθέντας Richard Taylor με ένα βασιλόφρονα δημοτικό σύμβουλο τον William Cater, εισέβαλαν στη δικαστική αίθουσα φωνάζοντας «Βασιλιάς Κάρολος, Βασιλιάς Κάρολος. Ο Θεός να σώσει το Βασιλιά Κάρολο· είμαστε με το βασιλιά» και «Κάτω οι στρογγυλοκέφαλοι, η πανούκλα να τους πάρει όλους». Αυτά τα συνθήματα ξεσήκωσαν κι άλλους βασιλόφρονες και ανάγκασαν ορισμένους κοινοβουλευτικούς κατώτερους αριστοκράτες, που ήταν παρόντες, να το σκάσουν και να κρυφτούν σε ένα σπίτι για την προστασία τους. ²⁷⁶ Σε διάφορες άλλες περιπτώσεις οι κάτοικοι του Χέρεφορντ έδειξαν πάλι τη βασιλοφροσύνη τους. Το Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς, όταν ένα κοινοβουλευτικό στράτευμα αποχωρούσε απ' την πόλη τους, οι κάτοικοι συνέλαβαν ορισμένους στρογγυλοκέφαλους στρατιώτες, που είχαν μείνει πίσω, και τους παρέδωσαν στις βασιλικές αρχές. ²⁷⁷

Φυσικά οι φιλοβασιλικές δράσεις του πλήθους δεν περιορίζονταν μόνο στο Χέρεφορντ. Το Λονδίνο, παρότι ήταν το σημαντικότερο προπύργιο των κοινοβουλευτικών, κλονίστηκε από μεγάλες διαδηλώσεις υπέρ της ειρήνης, από το Δεκέμβριο του 1642 μέχρι τον Αύγουστο της επόμενης χρονιάς. ²⁷⁸ Συχνά στα πλήθη που ζητούσαν τη σύναψη ειρήνης, εισχωρούσαν βασιλόφρονες, οι οποίοι έκαναν φανερή την παρουσία τους, αποκαλώντας τους κοινοβουλευτικούς «στρογγυλοκέφαλους αλήτες» και χρησιμοποιώντας και άλλα συνθήματα εναντίον τους. ²⁷⁹ Οι βασιλόφρονες της πόλης, επίσης, επεδείκνυαν τα πολιτικά τους φρονήματα φορώντας κόκκινες κορδέλες στα καπέλα τους, μια πρακτική που άρχισε

²⁷⁵ *Letters of Lady Brilliana Harley*, 170-1.

²⁷⁶ 'An Account of Herefordshire in the First Civil War', 141.

²⁷⁷ *Ό.π.*, 143.

²⁷⁸ Για το κίνημα υπέρ της ειρήνης εκείνη την περίοδο στο Λονδίνο, βλ. I. Gentles, 'Parliamentary Politics and the Politics of the Street: The London Peace Campaigns of 1642-3', *Parliamentary History*, 26:2 (2007), σελ. 139-59.

²⁷⁹ *An Exact and True Relation of that Tumultuous behaviour of divers Citizens and others at Guild-Hall*, 1642, σελ. 4-5.

να παίρνει σημαντικές διαστάσεις στο Λονδίνο.²⁸⁰ Στο δυτικό Σάσσεξ ένα πλήθος που απαρτιζόταν από άτομα των κατώτερων στρωμάτων βοήθησε μερικούς κατώτερους αριστοκράτες να καταλάβουν την πόλη του Τσίτσεστερ για τον Κάρολο.²⁸¹ Στην Οξφόρδη, σύμφωνα με μια φιλοκοινοβουλευτική εφημερίδα, οι κάτοικοι της πόλης εξύβρισαν μερικούς κοινοβουλευτικούς ιπείς και τους επιτέθηκαν με πέτρες.²⁸² Στο Έξετερ, το Νοέμβριο του 1642, όταν οι κοινοβουλευτικές αρχές της πόλης θέλησαν να ανοίξουν τις πύλες σε μια δύναμη κοινοβουλευτικού ιππικού, ξέσπασαν σοβαρές ταραχές με τους πολυπληθείς βασιλόφρονες της πόλης. Μετά την καταστολή των ταραχών οι κοινοβουλευτικές αρχές συνέλαβαν πολλούς απ' τους βασιλόφρονες.²⁸³ Λίγους μήνες μετά δέκα βασιλόφρονες κατέλαβαν ένα από τα καμπαναριά της πόλης, προσπαθώντας να υποκινήσουν φιλοβασιλική εξέγερση, όμως απέτυχαν και συνελήφθησαν.²⁸⁴ Στο κοντινό Τάβιστοκ το καλοκαίρι του 1644, οι βασιλόφρονες κάτοικοι της πόλης φέρθηκαν απάνθρωπα και βίαια σε μια ομάδα αιχμαλώτων κοινοβουλευτικών στρατιωτών.²⁸⁵ Στο Έντλσμπορο του Μπάκιγγαμσαϊρ τέσσερα άτομα, ανάμεσα τους ένας αγρότης *husbandman* και ένας χασάπης, εξύβρισαν και επιτέθηκαν σε κοινοβουλευτικούς εθελοντές που εκπαιδεύονταν.²⁸⁶ Κάτι παρόμοιο συνέβη στο Άσφορντ του Κεντ όταν μια ομάδα ατόμων που θεωρούσαν ότι το *Διάταγμα για την Πολιτοφυλακή* του Κοινοβουλίου ήταν παράνομο, απευθύνθηκαν στους κοινοβουλευτικούς εθελοντές της πόλης και «*με προκλητικά και απειλητικά λόγια, τους αποθάρρυναν*».²⁸⁷

Συχνά τα αισθήματα του φιλοβασιλικού πλήθους εκφράστηκαν μέσα από την υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας. Η πουριτανική εικονοκλασία συχνά συνάντησε αντιστάσεις. Ο Ρίτσαρντ Μπάξτερ περιγράφει ότι στο Κιντερμίνστερ, όταν ο επίτροπος της εκκλησίας (*churchwarden*) προσπάθησε να κατεβάσει έναν εσταυρωμένο και άλλες εικόνες από την εκκλησία, μαζεύτηκε μια ομάδα φτωχών μισθωτών τεχνιτών και υπηρετών, οι οποίοι με άγριες διαθέσεις έτρεξαν να υπερασπιστούν τις εικόνες. Το πλήθος, αφού διέσωσε τις εικόνες, αναζήτησε τους

²⁸⁰ *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, τ. 26, 1642-1643, 175-89 στο *British History Online*: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol26/pp175-189> [Ημερομηνία πρόσβασης: 1 Σεπτεμβρίου 2019].

²⁸¹ Gentles, *The English Revolution and the Wars in the Three Kingdoms*, 131.

²⁸² *England's Memorable Accidents (19-26 Σεπτεμβρίου 1642)*: E.240(12), σελ. C3v.

²⁸³ Stoye, *Loyalty and Locality*, 99-100.

²⁸⁴ *Ο.π.*, 102.

²⁸⁵ *Ο.π.*, 67.

²⁸⁶ *CJ*, ii, 690.

²⁸⁷ *LJ*, v, 193.

Πουριτανούς της πόλης και ξυλοκόπησε ορισμένους απ' αυτούς.²⁸⁸ Στο Λονδίνο, επίσης, ξέσπασαν σοβαρές συγκρούσεις τον Οκτώβριο του 1642, όταν μια ομάδα Πουριτανών θέλησε να κατεδαφίσει το εκκλησιαστικό όργανο του καθεδρικού ναού του Αγίου Παύλου. Οι Πουριτανοί συνάντησαν την αντίδραση ενός πλήθους κομφοριστών που τους ανάγκασαν να υποχωρήσουν.²⁸⁹ Λίγους μήνες μετά, το Φεβρουάριο του 1643, συνέβη ένα παρόμοιο περιστατικό στο Λάμπεθ. Το συγκεκριμένο περιστατικό είναι λεπτομερώς καταγεγραμμένο τόσο στον κοινοβουλευτικό, όσο και στο βασιλικό τύπο. Σύμφωνα με τις εφημερίδες, λοιπόν, μια ομάδα κοινοβουλευτικών στρατιωτών εισέβαλε στην ενορία του Λάμπεθ, αντιμετωπίζοντας με εχθρότητα και ασέβεια την κομφοριστική λειτουργία. Σύμφωνα με τη φιλοβασιλική πηγή, οι στρατιώτες κατέστρεψαν το *Βιβλίο Κοινής Προσευχής*, έσκισαν τα άμφια του ιερωμένου και κάπνιζαν μέσα στην εκκλησία, ενώ σύμφωνα με τον κοινοβουλευτικό τύπο το παράπτωμά τους περιοριζόταν στο ότι δεν έβγαλαν τα καπέλα τους μέσα στον ιερό χώρο. Σε κάθε περίπτωση, το αποτέλεσμα ήταν να ξεσπάσουν σοβαρές συγκρούσεις ανάμεσα στους στρατιώτες και τους ενορίτες, που ενισχύθηκαν από μια ομάδα βαρκάρηδων του Τάμεση. Το πλήθος των ενοριτών και των βαρκάρηδων επιτέθηκε με πέτρες και τούβλα στους στρατιώτες, οι οποίοι απάντησαν πυροβολώντας και σκοτώνοντας ένα σχεδιαστή (*drawer*) και ένα βαρκάρη.²⁹⁰ Ωστόσο, η υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας απ' το φιλοβασιλικό πλήθος δεν ήταν πάντα τόσο βίαιη. Στο Μπρούτον του Σόμερσετ οι βασιλόφρονες ενορίτες εξέφρασαν τα πολιτικά τους φρονήματα, τραγουδώντας κομφοριστικούς ψαλμούς.²⁹¹

Σε αρκετές περιπτώσεις ο ρόλος των γυναικών είναι ιδιαίτερα εμφανής στα φιλοβασιλικά πλήθη. Οι γυναίκες σπανίως αντιμετωπίζονταν ως ανεξάρτητα πολιτικά όντα, κάτι που τους επέτρεπε να συμμετάσχουν στην πολεμική προσπάθεια των δύο πλευρών κυρίως ως κατάσκοποι ή συνωμότες, ρόλοι άλλωστε που ήταν πιο δύσκολο να επιτελεστούν απ' τους πιο εκτεθειμένους στο δημόσιο χώρο άντρες. Ορισμένες γυναίκες, όπως ήταν η λαίδη Ωμπινί Katherine Stuart, έγιναν διαβόητες κατάσκοποι

²⁸⁸ Richard Baxter, *Reliquiae Baxterianae*, i, 40.

²⁸⁹ *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice*, τ. 26, 1642-1643, 175-89 στο *British History Online*: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol26/pp175-189> [Ημερομηνία πρόσβασης: 1 Σεπτεμβρίου 2019].

²⁹⁰ *Mercurius Aulicus*, 8^η εβδομάδα (19-25 Φεβρουαρίου 1643): E.246(41), σελ. P3v-P4· *A Perfect Diurnall of the Passages in Parliament*, τεύχος 37 (20-27 Φεβρουαρίου 1643): E.246(30), σελ. Oo-Oov.

²⁹¹ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 181.

και συνωμότες υπέρ της παράταξης του Καρόλου. Βεβαίως, όσες γυναίκες αναγνωρίζονταν ως κατάσκοποι ή συνωμότες έχαναν την παραδοσιακή προστασία που τους παρείχε το φύλο τους. Έτσι, οι γυναίκες που παραβίαζαν τον έμφυλο ρόλο τους και εισέβαλαν στην πολεμική-πολιτική σφαίρα, αντιμετώπιζονταν από τους εχθρούς τους με ιδιαίτερη βαναυσότητα και ταυτίζονταν συχνά με άλλες γυναίκες που παρέβαιναν τους κανόνες ορθής γυναικείας συμπεριφοράς, όπως ήταν οι φιλόψογες ή οι μάγισσες.²⁹² Βεβαίως αυτή η εχθρότητα των αντρών προς τις γυναίκες που διερρήγγυαν τους έμφυλους ρόλους, περιοριζόταν μόνο στις γυναίκες του εχθρού. Οι στρατευμένοι άντρες των δύο πλευρών έτειναν να εγκωμιάζουν τις γυναίκες που με «ανδρικό θάρρος», βοηθούσαν με τη δράση τους τη δική τους παράταξη.²⁹³

Υπάρχουν αρκετά παραδείγματα γυναικών που ενίσχυσαν συλλογικά την παράταξη των βασιλοφρόνων. Ίσως το πιο χαρακτηριστικό, είναι αυτό στο Γούστερ το Μάιο του 1643. Εκείνη την περίοδο ο κοινοβουλευτικός στρατηγός σερ William Waller εμφανίστηκε έξω από το Γούστερ με το στρατό του και έφτιαξε οχυρωματικά έργα, θέλοντας να πολιορκήσει την πόλη. Εν τέλει, η πολιορκία εγκαταλείφθηκε και τα κοινοβουλευτικά στρατεύματα άρχισαν να αποχωρούν. Τότε, όπως περιγράφει ο Henry Townshend στο ημερολόγιο του, «*οι απλές γυναίκες από κάθε συνοικία της Πόλης ενώθηκαν σε ομάδες και με σημαίες και τύμπανα*», άρχισαν να καταστρέφουν τα οχυρωματικά έργα των κοινοβουλευτικών, ώστε να εξασφαλίσουν ότι ο εχθρός δε θα επιστρέψει.²⁹⁴ Η βασιλική εφημερίδα *Mercurius Aulicus* εγκωμίασε τις γυναίκες του Γούστερ για αυτή τους την κίνηση, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι «*η έντιμη γενναία συμπεριφορά των καλών γυναικών της Πόλης είναι άξια αναφοράς*» και ότι η κίνηση τους «*θα τις κάνει τόσο διάσημες, που καμία έντιμη κόρη της Πόλης δε θα έχει στο εξής έλλειψη ενός καλού συζύγου*».²⁹⁵

Το Σεπτέμβριο του 1644, ο στρατός του Έσσεξ παραδόθηκε στις βασιλικές δυνάμεις στην Κορνουάλη, υπό τον όρο ότι θα μεταφερθεί με ασφάλεια σε κοινοβουλευτικό έδαφος, χωρίς τον οπλισμό του. Ωστόσο, οι βασιλόφρονες αθέτησαν την υπόσχεση τους, καθώς δεν υπολόγισαν το μίσος που έτρεφαν οι κάτοικοι της Κορνουάλης για τους στρογγυλοκέφαλους. Στις 3 Σεπτεμβρίου, στην πόλη Λόστγουιθιελ, ένα πλήθος

²⁹² A. Hughes, *Gender and the English Revolution*, Abingdon: Routledge, 2007, σελ. 35-6.

²⁹³ Ο.π., 39.

²⁹⁴ *Diary of Henry Townshend of Elmley Lovett*, ii, 123-4.

²⁹⁵ *Mercurius Aulicus*, 22^η εβδομάδα (28 Μαΐου-3 Ιουνίου 1643): E.106(2), σελ. 288.

Κορνουαλών επιτέθηκε στους αιχμαλώτους στρατιώτες του Κοινοβουλίου και στις γυναίκες που τους ακολουθούσαν, τους ξυλοκόπησε, τους λήστεψε, τους έγδυσε και πέταξε πολλούς απ' αυτούς από μια γέφυρα για να πνιγούν. Οι γυναίκες της Κορνουάλης είχαν εξέχοντα ρόλο στην επίθεση, προκαλώντας το μένος των κοινοβουλευτικών εφημερίδων και όλων των στρογγυλοκέφαλων εναντίον τους.²⁹⁶ Η συμμετοχή των γυναικών σε δράσεις, ενίοτε βίαιες, υπέρ του βασιλιά, δημιούργησαν την αντίληψη στους κοινοβουλευτικούς ότι οι βασιλόφρονες γυναίκες ήταν μάγισσες. Οι κοινοβουλευτικοί στρατιώτες που θεωρούσαν ότι πολεμάνε για το Θεό, πίστευαν ότι οι γυναίκες που διερρήγνυαν τον έμφυλο ρόλο τους, πολεμώντας εναντίον τους, ήταν όργανα του Διαβόλου και επομένως μάγισσες. Σε πολλές περιπτώσεις βασιλόφρονες γυναίκες λιντσαρίστηκαν ως μάγισσες, ενώ αντιστρόφως πολλές γυναίκες που κατηγορούνταν για μαγεία ήταν ύποπτες για βασιλοφοροσύνη.²⁹⁷

Μια άλλη χαρακτηριστική συλλογική δράση των βασιλοφρόνων ήταν η συνωμοσία, για την παράδοση κοινοβουλευτικών πόλεων στις δυνάμεις του Καρόλου. Πολλές πόλεις γνώρισαν τέτοιες συνωμοσίες, στις οποίες συμμετείχαν άντρες και γυναίκες όλων των κοινωνικών ομάδων. Στο Νόριτς το Μάρτιο του 1643, μια ομάδα δυσαρεστημένων κατοίκων των μεσαίων στρωμάτων και της κατώτερης αριστοκρατίας προσπάθησε να καταλάβει την πόλη για το βασιλιά. Εν τέλει, η απόπειρα τους δεν κατάφερε να κερδίσει την επιθυμητή υποστήριξη και απέτυχε, παρά το γεγονός ότι λίγες μέρες πριν την απόπειρα, ο κληρικός George Downham είχε διαβάσει ένα φιλοβασιλικό κήρυγμα στον καθεδρικό ναό, θέλοντας να υποκινήσει υποστήριξη για τους συνωμότες.²⁹⁸ Λεπτομερώς καταγεγραμμένη στις πηγές είναι μια συνωμοσία βασιλοφρόνων στο Μπρίστολ τον Απρίλιο του 1643, που στόχο είχε να ανοίξει τις πύλες της πόλης στα βασιλικά στρατεύματα του πρίγκιπα Ρούπερτ. Οι περισσότεροι από τους ηγετικούς συνωμότες ήταν άνθρωποι των μεσαίων στρωμάτων. Σύμφωνα με δύο λίστες που δημοσιεύτηκαν σε κοινοβουλευτικά φυλλάδια, στη συνωμοσία συμμετείχαν εννέα έμποροι, δεκαοκτώ τεχνίτες και καταστηματάρχες (ένας μαχαιροποιός, τρεις πλακάδες, ένας υδραυλικός, ένας καπελάς, ένας κηροποιός, ένας χρυσοχόος, ένας ξυλουργός, ένας βαρελοποιός κ.ά.), δύο επαγγελματίες (ασκούμενος γιατρός και δικηγόρος), ένας βοσκός, τρεις

²⁹⁶ Stoye, *Soldiers and Strangers*, 50-1.

²⁹⁷ Hughes, *Gender and the English Revolution*, 42.

²⁹⁸ M. Reynolds, *Godly Reformers and their Opponents in Early Modern England: Religion in Norwich, c. 1560-1643*, Woodbridge: The Boydell Press, 2005, σελ. 245, 247-8.

στρατιωτικοί και μόλις ένας κατώτερος αριστοκράτης και ένας κληρικός.²⁹⁹ Η συνωμοσία οργανώθηκε σε μια ταβέρνα του Μπρίστολ και κατάφερε να βρει πολλούς υποστηρικτές στα κατώτερα στρώματα, κυρίως ανάμεσα στους ναύτες και τους κτίστες της πόλης.³⁰⁰ Τελικά, η συνωμοσία έγινε αντιληπτή από τις κοινοβουλευτικές αρχές του Μπρίστολ και οι συμμετέχοντες συνελήφθησαν. Οι δύο επικεφαλής της συνωμοσίας, οι έμποροι Robert Yeomans και George Bowcher, εκτελέστηκαν δι' απαγχονισμού, προκειμένου να αποθαρρυνθούν οι πολυπληθείς βασιλόφρονες της πόλης.³⁰¹

Η σοβαρότερη εκδήλωση φιλοβασιλικών αισθημάτων απ' το λαό στη διάκριση του πρώτου εμφυλίου πολέμου, ήταν η εξέγερση του Κεντ τον Ιούλιο του 1643. Μετά την ανακάλυψη μιας συνωμοσίας βασιλοφρόνων στο Λονδίνο, το Μάιο, το Κοινοβούλιο θέλησε να επιβάλει στους κατοίκους των περιοχών που είχε υπό τον έλεγχό του έναν όρκο αφοσίωσης στο Κοινοβούλιο και τις δυνάμεις του. Στην ενορία του Άιταμ στο δυτικό Κεντ, ο βασιλόφρονας εφημέριος Grimes δε θέλησε να ορκιστεί, ούτε να επιβάλει στους ενορίτες του τον όρκο, με αποτέλεσμα οι κοινοβουλευτικές αρχές να τον συλλάβουν. Αυτό έδωσε την αφορμή στους κατοίκους της πόλης και των γύρω περιοχών να εξεγερθούν, κρατώντας αλαβάρδες, σπαθιά και κοντάρια. Σύντομα, δύο χιλιάδες εξεγερμένοι συγκεντρώθηκαν στο Σέβενουοκς, από όπου κινήθηκαν προς το Τόνμπριτζ, όπου οι κοινοβουλευτικές αρχές τους πρόλαβαν, τους διέλυσαν και έπιασαν διακόσιους αιχμαλώτους. Μια δεύτερη εστία εξέγερσης ήταν το Άιλσφορντ και μια τρίτη το Φάβερσαμ, όπου έφτασαν άντρες από το Σίτινγκμπερν, το Καντέρμπερι και άλλες γειτονικές πόλεις και χωριά. Οι εξεγερμένοι του Κεντ περίμεναν ενισχύσεις από το βασιλικό στρατό στην Οξφόρδη που δεν έφτασαν ποτέ. Ο συνολικός αριθμός των εξεγερμένων ήταν κάπου ανάμεσα σε τέσσερις και έξι

²⁹⁹ *The Copy of a Letter sent from Bristoll: Wherein is set down the true Relation of the great Victory obtained by Sir William Wallar... Together, with the names of the Conspirators against the Citie of Bristoll*, 1643, σελ. 7-8· *A Full Declaration of all Particulars Concerning the March of the Forces under Collonel Fiennes to Bristoll... As also A Relation of the late bloody abominable conspiracy against the City of Bristoll*, Λονδίνο, 1643, σελ. 9-10.

³⁰⁰ *The Severall Examinations and Confessions of the Treacherous Conspiratours Against the Citie of Bristoll*, Λονδίνο, 1643, σελ. 5· *A Full Declaration of all Particulars Concerning the March of the Forces*, σελ. 7.

³⁰¹ *The two State Martyrs, or, the Murther of Master Robert Yeomans, and Master George Bowcher Citizens of Bristoll*, 1643, σελ. 31-5.

χιλιάδες άτομα.³⁰² Πολύ μικρότερες σε μέγεθος και ένταση εξεγέρσεις σημειώθηκαν στο Σάσσεξ και το Σάρρει.³⁰³

Η εξέγερση του Κεντ δεν ήταν μια αυθόρμητη κίνηση, αντιθέτως ήταν καλά προσχεδιασμένη. Οι βασιλόφρονες ιερωμένοι του δυτικού Κεντ έπαιζαν κεντρικό ρόλο στην υποκίνηση της συμμετοχής των λαϊκών στρωμάτων στην εξέγερση, διακηρύσσοντας ότι «το Κοινοβούλιο και όλοι οι υποστηρικτές του, ή όσοι παίρνουν τον Όρκο είναι Προδότες».³⁰⁴ Ο εφημέριος του Τόμπριτζ Edward Ashburnham έχασε τη θέση του μετά την εξέγερση, επειδή ενθάρρυνε δημόσια τους εξεγερμένους, ενώ το ίδιο φαίνεται ότι έκαναν και οι ιερωμένοι του Σέβενουοκς, του Τσίζλχαρστ, του Φουτς Κρέι, του Φιούντλεϊ κτλ.³⁰⁵ Στο Φάβερσαμ, οι κύριοι υποκινητές της εξέγερσης ήταν οι κατώτεροι αριστοκράτες και ο δήμαρχος της πόλης. Προκειμένου να βρουν υποστήριξη και να αποδείξουν ότι η εξέγερσή τους είναι νόμιμη, θυροκόλλησαν στην πόρτα της εκκλησίας μια βασιλική διακήρυξη, σύμφωνα με την οποία το Κοινοβούλιο και οι υποστηρικτές του είναι προδότες. Τα λόγια του βασιλιά ήταν αρκετά για να νομιμοποιήσουν την εξέγερση εναντίον του Κοινοβουλίου και να προσελκύσουν πολλούς υποστηρικτές.³⁰⁶

Το πρώτο αίτημα των εξεγερμένων του Κεντ ήταν να μην τους επιβληθεί ο όρκος για την αφοσίωση στο Κοινοβούλιο. Αυτό φανερώνει τη βασιλοφροσύνη τους. Άλλα σημαντικά αιτήματα των εξεγερμένων είχαν θρησκευτικό χαρακτήρα και φανέρωναν τα αντιπουριτανικά αίτια της εξέγερσης. Πιο συγκεκριμένα, οι εξεγερμένοι απαίτησαν την επαναφορά του *Βιβλίου Κοινής Προσευχής* σε όλες τις ενορίες του βασιλείου και την επιστροφή όλων των ιερωμένων, που είχαν αντικατασταθεί με εντολή του Κοινοβουλίου, στις θέσεις τους. Τέλος, οι εξεγερμένοι ζητούσαν να μην

³⁰² John Rushworth (επιμ.), *Historical Collections of Private Passages of State*, 8 τόμοι, Λονδίνο, 2^η έκδοση: 1721-2, v, σελ. 277· *A True and Exact Relation of the Whole Proceedings of the Parliaments Forces, that went out under the command of Colonel Brown with Colonell Manwerings Forces into Kent*, 1643, σελ. 1-2, 4· *A Perfect Diurnall of Some Passages in Parliament*, τεύχος 5 (24-31 Ιουλίου 1643): E.249(30), σελ. 38-9· *Mercurius Aulicus*, 29^η εβδομάδα (16-22 Ιουλίου 1643): E.63(2), σελ. 390· *Certaine Informations from severall parts of the Kingdome*, τεύχος 28 (24-31 Ιουλίου 1643): E.62(16), σελ. 219-20· J. Eales, 'Kent and the English Civil Wars, 1640-1660', στο F. Lansberry (επιμ.), *Government and Politics in Kent, 1640-1914*, Woodbridge: The Boydell Press, 2001, σελ. 20-1.

³⁰³ *A Perfect Diurnall of Some Passages in Parliament*, τεύχος 4 (17-24 Ιουλίου 1643): E.249(29), σελ. 29· *CJ*, iii, 174.

³⁰⁴ *A Perfect Diurnall*, τ. 4: E.249(29), σελ. 29.

³⁰⁵ John White, *The First Century of Scandalous, Malignant Priests*, Λονδίνο, 1643, σελ. 23· *A True and Exact Relation of the Whole Proceedings of the Parliaments Forces*, 3-4· *CJ*, iii, 185· Eales, 'Kent and the English Civil Wars', 21-2.

³⁰⁶ *A Perfect Diurnall*, τ. 4: E.249(29), σελ. 29· *A Perfect Diurnall*, τ. 5: E.249(30), σελ. 39.

τους επιβληθούν αυθαίρετοι φόροι και να μη δεχθούν λεηλασίες επειδή παράκουσαν τις εντολές του Κοινοβουλίου.³⁰⁷ Όσον αφορά τη σύνθεση των εξεγερμένων, οι επικεφαλής τους ήταν κατώτεροι αριστοκράτες³⁰⁸, όμως οι περισσότεροι συμμετέχοντες ήταν μέλη των μεσαίων στρωμάτων της υπαίθρου, δηλαδή αγρότες *yeomen* και *husbandmen* και τεχνίτες, που συμμετείχαν στην εξέγερση λόγω της πολιτικής τους συνείδησης.³⁰⁹ Ακόμη, στους εξεγερμένους αυτομόλησαν και ορισμένες ομάδες πολιτοφυλάκων του Κεντ.³¹⁰

Τα πρώτα χρόνια του εμφυλίου πολέμου σημειώθηκαν πολλές ακόμη εξεγέρσεις και ένοπλες συγκρούσεις ανάμεσα σε βασιλόφρονες κατοίκους και κοινοβουλευτικούς στρατιώτες. Το Σεπτέμβριο του 1642, δέκα χιλιάδες Κορνουαλοί εξεγέρθηκαν και, με τη βοήθεια μιας μικρής δύναμης του βασιλικού ιππικού, εκδίωξαν τις λιγοστές κοινοβουλευτικές δυνάμεις απ' την κομητεία.³¹¹ Το Δεκέμβριο του 1642 και ξανά τον Ιούλιο του 1643, σε διάφορες περιοχές του Ντέβον, όπως ήταν το Τόρινγκτον, το Ντάνσφορντ, το Εξμάουθ κ.ά., οι βασιλόφρονες κάτοικοι αντάλλαξαν πυρά με κοινοβουλευτικούς στρατιώτες.³¹² Το Δεκέμβριο του 1642 σημειώθηκε άλλη μια εξέγερση βασιλοφρόνων αυτή τη φορά στην κωμόπολη Ουέλινγκμπορο του Νορθάμπτονσαϊρ. Και εδώ, οι βασιλόφρονες εξεγερμένοι φανέρωσαν τα αντιπουριτανικά τους αισθήματα, όταν λεηλάτησαν τα σπίτια των πουριτανών της περιοχής.³¹³

Οι μεγαλύτερες λαϊκές αναταραχές στη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου πολέμου σημειώθηκαν το 1645 και ήταν οι λεγόμενες εξεγέρσεις των ροπαλοφόρων (*clubmen*), που ονομάστηκαν έτσι λόγω του κακού οπλισμού των εξεγερμένων. Εξεγέρσεις ροπαλοφόρων σημειώθηκαν σε πολλές κομητείες της δυτικής, νοτιο-δυτικής και νότιας Αγγλίας, όπως ήταν το Σρόπσαϊρ, το Γούστερσαϊρ, το Χέρεφορντσαϊρ, το Ντέβον, το Σόμερσετ, το Γκλόστερσαϊρ, το Γουίλτσαϊρ, το Χάμσαϊρ, το Σάσσεξ και άλλες. Το κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των εξεγέρσεων ήταν η απαίτηση για άμεση λήξη του πολέμου, για παύση των λεηλασιών

³⁰⁷ *Mercurius Aulicus*, 30^η εβδομάδα (23-29 Ιουλίου 1643): E.64(11), σελ. 399· *A Perfect Diurnall*, τ. 4: E.249(29), σελ. 30.

³⁰⁸ *The Kingdoms Weekly Intelligencer*, τεύχος 27 (18-25 Ιουλίου 1643): E.61(22), σελ. 215· *CJ*, iii, 180.

³⁰⁹ Eales, 'Kent and the English Civil Wars', 21.

³¹⁰ *CJ*, iii, 176.

³¹¹ Stoye, *Soldiers and Strangers*, 33.

³¹² Stoye, *Loyalty and Locality*, 56-8, 63-6, 69.

³¹³ Osborne, *Popular Religion, Culture and Politics*, 274-6.

από στρατιώτες και για μείωση της φορολογίας. Ουσιαστικά οι εξεγέρσεις των ροπαλοφόρων ήταν τοπικιστικά λαϊκά κινήματα, που ζητούσαν την επιστροφή στην κανονικότητα. Ωστόσο, η πολιτική τους απόχρωση δεν ήταν πάντα η ίδια.³¹⁴ Οι ροπαλοφόροι του Γούστερσαϊρ και του Χέρεφορντσαϊρ χαρακτηρίζονταν από μια αυθεντική ουδετερότητα³¹⁵, ενώ αυτοί του Ντέβον και των κλωστοϋφαντουργικών περιοχών του Σόμερσετ και του Γκλούστερσαϊρ φανέρωναν μια συμπάθεια για το Κοινοβούλιο και επεδίωκαν την άμεση λήξη του πολέμου με όρους ευνοϊκούς για τους κοινοβουλευτικούς.³¹⁶

Σε πολλές άλλες περιπτώσεις, οι κινήσεις των ροπαλοφόρων φανέρωναν μια συμπάθεια για τον Κάρολο και έδειχναν να ελπίζουν στη λήξη του πολέμου με όρους ευνοϊκούς για το βασιλιά. Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές στις πεδινές-αγροτικές περιοχές της νοτιο-δυτικής και νότιας Αγγλίας.³¹⁷ Τα φιλοβασιλικά αισθήματα των ροπαλοφόρων που κατοικούσαν στις πεδινές περιοχές του δυτικού Σάσσεξ, για παράδειγμα, είναι πολύ εμφανή. Στα μέσα Σεπτεμβρίου 1645, μερικές εκατοντάδες καλά οπλισμένοι ροπαλοφόροι συγκεντρώθηκαν σε ένα λόφο κοντά στην πόλη του Τσίτσεστερ και ανήγγειλαν ότι είναι με το βασιλιά. Οι επικεφαλής τους ήταν αγρότες *yeomen*, καθώς και δύο κληρικοί. Προκειμένου να συγκεντρώσουν υποστήριξη οι ροπαλοφόροι έστειλαν εντάλματα σε όλα τα χωριά ανάμεσα στο Τσίτσεστερ και το Άρουντελ, με αποτέλεσμα ο αριθμός τους να αυξάνεται καθημερινά. Οι ροπαλοφόροι του δυτικού Σάσσεξ επέδειξαν τα φιλοβασιλικά τους φρονήματα, αποκαλώντας προσβλητικά τους κοινοβουλευτικούς της περιοχής «*στρογγυλοκέφαλους*». Εν τέλει, πάντως, οι κοινοβουλευτικές αρχές κατάφεραν να τους καταστείλουν και συνέλαβαν μερικούς απ' τους, συμπεριλαμβανομένων και των δύο ιερωμένων.³¹⁸ Τα αιτήματα

³¹⁴ Για τους ροπαλοφόρους γενικότερα, βλ. D. Underdown, 'The Chalk and the Cheese: Contrasts Among the English Clubmen', *Past & Present*, 85 (1979), σελ. 25-48· R. Hutton, 'The Worcester Clubmen in the English Civil War', *Midland History*, 5:1 (1979), σελ. 39-49· Hutton, *The Royalist War Effort*, 155-65· P. Gladwish, 'The Herefordshire Clubmen: A Reassessment', *Midland History*, 10:1 (1985), σελ. 62-71· Stoye, *Loyalty and Locality*, 111-32· Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics*, 145-53.

³¹⁵ Hutton, 'The Worcester Clubmen', 39-49· Hutton, *The Royalist War Effort*, 160-5· Gladwish, 'The Herefordshire Clubmen', 62-71.

³¹⁶ Underdown, 'The Chalk and the Cheese', 37-40· Stoye, *Loyalty and Locality*, 131-2.

³¹⁷ Underdown, *ό.π.*, 32-7.

³¹⁸ *Mercurius Civicus*, τεύχος 122 (18-25 Σεπτεμβρίου 1645): E.308(8), σελ. 1073-4· *The Kingdomes Weekly Intelligencer*, τεύχος 118 (16-23 Σεπτεμβρίου 1645): E.302(23), σελ. 950· *Perfect Occurrences of Parliament*, 40^η εβδομάδα (19-26 Σεπτεμβρίου 1645): E.264(19), σελ. Rr4v· *Bulstrode Whitelock, Memorials of the English Affairs from the Beginning of the Reign of Charles the First to the Happy Restoration of King Charles the Second*, 4 τόμοι, Οξφόρδη: Oxford University Press, 1853, i, σελ. 515, 516.

των ροπαλοφόρων του δυτικού Σάσσεξ περιελάμβαναν την αποκατάσταση της επισκοπικής διακυβέρνησης της Εκκλησίας και την επιστροφή στις ενορίες όσων κληρικών είχαν χάσει τη θέση τους με εντολή του Κοινοβουλίου. Η υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας και ο αντι-πουριτανισμός αναδεικνύονται και εδώ σε κεντρικό χαρακτηριστικό της βασιλοφροσύνης των λαϊκών στρωμάτων. Ακόμη, οι βασιλόφρονες ροπαλοφόροι του δυτικού Σάσσεξ κατήγγειλαν ότι η εξουσία του Κοινοβουλίου ασκείται αυθαίρετα και αντίθετα με τους νόμους και τα έθιμα του βασιλείου, καθώς και ότι είναι ενάντια στις ελευθερίες και τα δικαιώματα του λαού. Αλλα αιτήματά τους περιελάμβαναν τις, χαρακτηριστικές για τις εξεγέρσεις των ροπαλοφόρων, απαιτήσεις για παύση των λεηλασιών και της στρατοπέδευσης στρατευμάτων και για μείωση των φόρων.³¹⁹

Η λεπτομερής περιγραφή ενός σημαντικού αριθμού φιλοβασιλικών δράσεων των λαϊκών στρωμάτων έχει ως επιδίωξη να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο η βασιλοφροσύνη αλληλεπιδρούσε με τη λαϊκή πολιτική και εκδηλωνόταν μέσα από τις συλλογικές δράσεις του πλήθους. Σε διάφορα από τα περιστατικά που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι εμφανείς οι τρόποι διάδοσης των φιλοβασιλικών μηνυμάτων, που αναλύθηκαν σε προηγούμενη ενότητα, ενώ φαίνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις ο αντιπουριτανισμός και η επιθυμία υπεράσπισης της Εκκλησίας της Αγγλίας ήταν που πυροδότησαν τα φιλοβασιλικά αισθήματα των λαϊκών στρωμάτων και τα ώθησαν σε εξεγέρσεις και άλλες δράσεις υπέρ του Καρόλου.

³¹⁹ 'Extracts from the Petitions of the Sussex Clubmen, 26 September 1645', στο J. Morrill, *The Revolt of the Provinces: Conservatives and Radicals in the English Civil War 1630-1650*, Λονδίνο: George Allen & Unwin, 1976, σελ. 197-9.

ΜΕΡΟΣ Γ΄: ΒΑΣΙΛΟΦΡΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΛΑΟΣ, 1646-1651

Μετά από μια σειρά καταστροφικών ηττών για τις βασιλικές δυνάμεις ο Κάρολος παραδόθηκε στους σκωτσέζους συμμάχους του Κοινοβουλίου, το Μάιο του 1646. Τους μήνες που ακολούθησαν έπεσαν τα τελευταία οχυρά των βασιλοφρόνων και ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος τελείωσε. Ωστόσο, η ειρήνη που θεμελιώθηκε ήταν ασταθής, τουλάχιστον για όσο καιρό ο βασιλιάς αδυνατούσε να έρθει σε διακανονισμό με το Κοινοβούλιο και το Νέο Πρότυπο Στρατό, για το καθεστώς που θα εγκαθιδρυόταν στην Αγγλία.³²⁰ Εν τω μεταξύ, η δημοτικότητα του Κοινοβουλίου στα λαϊκά στρώματα είχε αρχίσει να μειώνεται. Σ' αυτό συνετέλεσαν διάφοροι παράγοντες. Ο Κάρολος, μη θέλοντας να αποδεχθεί τις απαιτήσεις του Κοινοβουλίου και του στρατού και επιδιώκοντας να ανακτήσει πλήρως τις χαμένες εξουσίες του, μπήκε σε ένα επικίνδυνο παιχνίδι ατέρμονων διαπραγματεύσεων με στόχο να στρέψει τους αντιπάλους του τον έναν εναντίον του άλλου. Αυτή η κατάσταση δημιούργησε ένα κλίμα πολιτικής ανασφάλειας, που σε συνδυασμό με την οικονομική αποσταθεροποίηση που προκάλεσε ο πόλεμος και τη βαριά φορολόγηση που απαιτούνταν για τη συντήρηση του Νέου Πρότυπου Στρατού είχε σαν αποτέλεσμα την αποξένωση ενός μεγάλου κομματιού της κοινωνικής βάσης από αυτούς που ασκούσαν την εξουσία στο Λονδίνο. Παράλληλα, οι σοβαρές πολιτικές και θρησκευτικές διαιρέσεις στο εσωτερικό της κοινοβουλευτικής παράταξης και η αυξανόμενη διάδοση του ριζοσπαστισμού στο στρατό, έπεισαν πολλούς κατοίκους της Αγγλίας ότι η αποκατάσταση της βασιλικής εξουσίας ήταν ο μοναδικός τρόπος για μια επιστροφή στην κανονικότητα.³²¹ Άλλη μια πηγή σοβαρής λαϊκής δυσαρέσκειας ήταν η κοινοβουλευτική παρέμβαση στην τοπική διακυβέρνηση και η επιβολή των επιτροπών κομητείας. Οι επιτροπές κομητείας αποτέλεσαν μια διοικητική καινοτομία του Κοινοβουλίου, που αντικατέστησε τις παραδοσιακές δομές αυτοδιοίκησης των τοπικών κοινοτήτων και προκάλεσε σοβαρή εχθρότητα.³²²

Εν τω μεταξύ, όπως ήταν αναμενόμενο, τη νίκη των κοινοβουλευτικών στον πόλεμο διαδέχθηκε η προσπάθεια του Κοινοβουλίου να επεκτείνει την πουριτανική μεταρρύθμιση και να καταστείλει την παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα. Όπως θα

³²⁰ Hill, *The Century of Revolution*, 111.

³²¹ R. Ashton, *Counter-Revolution: The Second Civil War and Its Origins, 1646-8*, New Haven, CT: Yale University Press, 1994, σελ. 43-116· McElligott, *Royalism, Print and Censorship, 20· Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 208-10.*

³²² Underdown, *ό.π.*, 223-6.

δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, αυτή η εντεινόμενη πουριτανική προσπάθεια προκάλεσε την αντίδραση ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού, όλων των κοινωνικών βαθμίδων, πυροδοτώντας τα αντιπουριτανικά και αντικοινοβουλευτικά του αισθήματα.³²³ Σ' αυτό το πλαίσιο, οι βασιλόφρονες προπαγανδιστές αντιλήφθηκαν ότι το κλίμα υπέρ του Κοινοβουλίου, που επικρατούσε στις αρχές της δεκαετίας του 1640, είχε αρχίσει να αλλάζει αισθητά. Έτσι, προσπάθησαν, ήδη από τα μέσα του πρώτου εμφυλίου πολέμου, να αναπροσαρμόσουν τα κείμενα τους, ώστε να απευθυνθούν αποτελεσματικότερα στα κατώτερα στρώματα.³²⁴

Η εξέλιξη της προπαγάνδας των βασιλοφρόνων

Οι βασιλόφρονες προπαγανδιστές παρουσίαζαν τη βασιλική παράταξη ως την παράταξη της τάξης και καταδίκάζαν την αυτόνομη λαϊκή πολιτική δράση, που σύμφωνα με αυτούς υποκινούνταν απ' το Κοινοβούλιο. Αυτό δεν τους εμπόδιζε όμως, να περιγράφουν με θετικά σχόλια τους ανθρώπους των λαϊκών στρωμάτων που ενεπλάκησαν σε πολιτικές δράσεις υπέρ του βασιλιά και της Εκκλησίας της Αγγλίας. Έτσι, οι βαρκάρηδες που συγκρούστηκαν με τους κοινοβουλευτικούς στρατιώτες στο Λάμπεθ παρουσιάζονται από το *Mercurius Aulicus*, την κυριότερη βασιλική εφημερίδα, ως ήρωες που κατέφθασαν για να σώσουν τους ενορίτες, ενώ οι εξεγερμένοι του Κεντ το 1643 χαρακτηρίζονται ως «καλοί και αφοσιωμένοι υπήκοοι». Έχει ήδη γίνει αναφορά στα εγκωμιαστικά σχόλια του *Mercurius Aulicus* για τις γυναίκες του Γούστερ.³²⁵ Αυτά τα εγκωμιαστικά σχόλια του βασιλικού τύπου, έθεσαν τις βάσεις για τη νομιμοποίηση της αυτόνομης λαϊκής πολιτικής δράσης και θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μια πρώτη, ακούσια, κίνηση των βασιλοφρόνων προς την αποδοχή του λαϊκού παράγοντα στην παράταξή τους και την ιδεολογία τους. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν ένα από τα πρώτα συμπτώματα της επίδρασης της λαϊκότητας στη βασιλοφροσύνη.

Σταδιακά αυτή η επίδραση της λαϊκότητας άρχισε να γίνεται όλο και πιο έντονη. Το καλοκαίρι του 1644, το *Mercurius Aulicus* προχώρησε σε μια καθολική υπεράσπιση της λαϊκής κουλτούρας. Πιο συγκεκριμένα, έγραφε ότι «πιστοποιήθηκε με καρδιές γεμάτες θλίψη ότι παρότι αυτή είναι η εβδομάδα του Αγίου Πνεύματος, κι όμως οι

³²³ Underdown, *ό.π.*, 239-40.

³²⁴ McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 21.

³²⁵ *Mercurius Aulicus*, 8^ο εβδ. (1643): E.246(41), P3v· *Mercurius Aulicus*, 29^ο εβδ. (1643): E.63(2), 391.

φτωχοί άνθρωποι γενικώς σε όλη τη Χώρα, είχαν μια πολύ ανιαρή και βαριά εβδομάδα του Αγίου Πνεύματος». Γι' αυτό φυσικά ευθυνόταν η πουριτανική μεταρρύθμιση και τα διατάγματα του Κοινοβουλίου που απαγόρευαν τα γαϊτανάκια, τους παραδοσιακούς χορούς, τις γιορτές και άλλες πρακτικές της λαϊκής κουλτούρας, που χαρακτήριζαν τους εορτασμούς της εβδομάδας του Αγίου Πνεύματος (*Whitsuntide*). Σύμφωνα με το *Aulicus*, χωρίς αυτούς τους εορτασμούς και τις διασκεδάσεις ήταν αδύνατον οι απλοί άνθρωποι να περάσουν καλά και να ανακουφιστούν από τις δυσκολίες της καθημερινότητάς τους.³²⁶ Αυτή η έντονη ανησυχία για την ευημερία των φτωχότερων στρωμάτων ήταν πρωτοφανής για τη βασιλική προπαγάνδα και φανερώνει την προσπάθεια των βασιλοφρόνων να απευθυνθούν με μαζικότερους όρους στον αγγλικό λαό, επιτρέποντας έτσι την είσοδο του λαϊκού στοιχείου στην ιδεολογία τους. Φανερώνει, επίσης, την αλληλεπίδραση ανάμεσα στους βασιλόφρονες και τα λαϊκά στρώματα και το ρόλο αυτής της αλληλεπίδρασης στη διαμόρφωση της πολιτικής ιδεολογίας της λαϊκής βασιλοφροσύνης.

Αυτή η τάση για εκλαΐκευση της φιλοβασιλικής προπαγάνδας ενισχύθηκε τα χρόνια μετά τη λήξη του πρώτου εμφυλίου πολέμου και οδήγησε στη συγκρότηση μιας πολιτικής ιδεολογίας που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως λαϊκή βασιλοφροσύνη. Η σοβαρότατη αποξένωση της αγγλικής κοινωνίας από το Κοινοβούλιο στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1640, έδωσε τη δυνατότητα στους βασιλόφρονες να παρουσιάσουν τον Κάρολο ως το μόνο εγγυητή των ελευθεριών και δικαιωμάτων του λαού.³²⁷ Όπως αναφέρει ο John Taylor στο φυλλάδιό του *The Generall Complaint of the most oppressed, distressed Commons of England* (1645), το Κοινοβούλιο έκανε τρομερή κατάχρηση της εμπιστοσύνης που του έδειξε ο λαός, όταν το ψήφισε, και ξεκίνησε έναν παράνομο και αιματηρό πόλεμο εις βάρος του λαού και του βασιλιά. Οι κοινοβουλευτικές δυνάμεις λεηλάτησαν τις περιουσίες του λαού, επέβαλαν την αυθαίρετη διακυβέρνηση τους, δολοφόνησαν, διέλυσαν την αγγλική θρησκεία, έφεραν τους Σκωτσέζους, μια ξένη δύναμη, στην Αγγλία και αφαίρεσαν απ' το βασιλιά τις εξουσίες του.³²⁸ Απ' την άλλη, ο Κάρολος, ως καλός μονάρχης και προστάτης του λαού, αφουγκράστηκε την αύξηση της λαϊκής

³²⁶ *Mercurius Aulicus*, 24^η εβδομάδα (9-15 Ιουνίου 1644): E.53(5), σελ. 1034.

³²⁷ Ashton, *Counter-Revolution*, 197-8.

³²⁸ Jo[hnn] Ta[ylor], *The Generall Complaint of the most oppressed, distressed Commons of England*, Οξφόρδη, 1645, σελ. 3-4.

δυσaréσκειας τη διετία 1641-2 και έκανε πολλές παραχωρήσεις, θέλοντας να αποτρέψει την έναρξη ενός αδελφοκτόνου πολέμου.³²⁹

Απ' την πρώτη στιγμή της αιχμαλωσίας του Καρόλου, οι βασιλόφρονες προπαγανδιστές προσπάθησαν να ταυτίσουν τις κακοτυχίες που αντιμετώπιζε ο φυλακισμένος βασιλιάς με τις κακοτυχίες που αντιμετώπιζε ο λαός. Σ' αυτή την κατεύθυνση, οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο βασιλιάς διογκώνονταν και ο Κάρολος παρουσιαζόταν ως ένας ηγεμόνας που του αξίζει η συμπόνια του λαού. Μάλιστα, η φιλοβασιλική προπαγάνδα άρχισε να κάνει αναλογίες ανάμεσα στα βάσανα του Καρόλου και εκείνα του Χριστού. Αυτή η προπαγάνδα αναμφίβολα είχε επιτυχία.³³⁰ Ο αιχμάλωτος Κάρολος έγινε αντικείμενο λατρείας. Απ' όπου περνούσε τα πλήθη συνέρρεαν για να τον δουν. Για παράδειγμα, όταν ο Κάρολος πέρασε από το Χέρτφορντσαϊρ οι καμπάνες χτυπούσαν πανηγυρικά και οι χιλιάδες άνθρωποι που πήγαν να τον δουν πέταξαν τα καπέλα τους στον αέρα, ζητωκραυγάζοντας.³³¹ Μέσα σ' αυτό το κλίμα φιλοβασιλικού ενθουσιασμού αναβίωσαν και τα μυστικιστικά-θαυματουργά στοιχεία της μοναρχίας. Σε όποια τοποθεσία κι αν βρισκόταν ο Κάρολος χιλιάδες άνθρωποι που έπασχαν από χοιράδωση κατέφθαναν σε αναζήτηση του θεραπευτικού βασιλικού αγγίγματος. Ακόμη και μετριοπαθείς κοινοβουλευτικοί επεδίωκαν να τους αγγίξει ο βασιλιάς, ενώ η προσπάθεια του Κοινοβουλίου να απαγορεύσει τη συγκεκριμένη πρακτική ως δεισιδαιμονική φαίνεται πως είχε ελάχιστο αποτέλεσμα.³³²

Η σημαντικότερη εξέλιξη για την προπαγάνδα των βασιλοφρόνων ήταν η εμφάνιση δεκάδων παράνομων φιλοβασιλικών εφημερίδων από το Σεπτέμβριο του 1647. Η πρώτη απ' αυτές λεγόταν *Mercurius Pragmaticus* και σύντομα την ακολούθησε το *Mercurius Elencticus*, το *Mercurius Melancholicus*, το *The Man in the Moon* κ.ά. Ο τρόπος με τον οποίο οργανώθηκε και χρηματοδοτήθηκε η έκδοση αυτών των εφημερίδων είναι άγνωστος. Βασικός τους στόχος ήταν να πιέσουν για ένα συμβιβασμό ανάμεσα στο βασιλιά και το Κοινοβούλιο. Αν αποτύγγαναν σε αυτό, στόχος τους ήταν να προετοιμάσουν το έδαφος για την επανέναρξη της πολεμικής προσπάθειας των βασιλοφρόνων εναντίον του Κοινοβουλίου και να αναπτερώσουν το ηθικό τους. Ο πρώτος στόχος δεν επετεύχθη, ωστόσο η συνεισφορά των

³²⁹ Ό.π., 1.

³³⁰ Ashton, *Counter-Revolution*, 207-10.

³³¹ Ό.π., 206-7.

³³² Ashton, ό.π., 205-6· Bloch, *Les rois thaumaturges*, 373-4.

φιλοβασιλικών εφημερίδων στο δεύτερο υπήρξε ανεκτίμητη. Ιδίως μετά την απόφαση του Κοινοβουλίου να διακόψει τις διαπραγματεύσεις με τον Κάρολο το Φεβρουάριο του 1648, οι φιλοβασιλικές εφημερίδες κατάφεραν να ενισχύσουν τη μεταβολή της κοινής γνώμης υπέρ του Καρόλου και να κερδίσουν πολλούς υποστηρικτές για το βασιλιά. Σ' αυτό το κλίμα έγινε εφικτή για τους βασιλόφρονες η έναρξη του δεύτερου εμφυλίου πολέμου.³³³

Είναι σαφές ότι το ακροατήριο στο οποίο στόχευαν οι συγκεκριμένες εφημερίδες δεν περιοριζόταν μόνο στην αριστοκρατία. Τα περισσότερα τεύχη τους ξεκινούσαν με φιλοβασιλικά, αντικοινοβουλευτικά και αντιπουριτανικά στιχάκια, με διακηρυγμένο στόχο να απευθυνθούν στους λιγότερο μορφωμένους αναγνώστες. Βεβαίως, λόγω του γεγονότος ότι οι φιλοβασιλικές εφημερίδες ήταν παράνομες η μεταφορά τους στην επαρχία ήταν πολύ δύσκολη. Έτσι, διανέμονταν κατά κύριο λόγο στους δρόμους του Λονδίνου, από πλανόδιους μικροπωλητές. Η κυκλοφορία τους κυμαινόταν ανάμεσα σε 250 και 1.000 φύλλα, όμως το κοινό τους πρέπει να ήταν πολύ μεγαλύτερο, χάρη στην πρακτική της φωναχτής ανάγνωσης.³³⁴ Τα πρώτα τεύχη τους απευθύνονταν κυρίως στους κατώτερους αριστοκράτες και τους μαθητευόμενους του Λονδίνου, δηλαδή τις κοινωνικές ομάδες που θεωρούνταν περισσότερο φίλα προσκείμενες προς το σκοπό του βασιλιά. Ωστόσο, από το Φεβρουάριο του 1648 η απεύθυνση τους διευρύνθηκε σε όλο το λονδρέζικο κοινό, με στόχο την οργάνωση μιας πέμπτης φάλαγγας στην πρωτεύουσα, την ώρα που ξέσπαγε ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος, ενώ υπάρχουν και ενδείξεις ότι ορισμένα φύλλα τους διαβάζονταν και σε άλλα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως το Νόριτς.³³⁵

Χάρη στις συγκεκριμένες εφημερίδες διαμορφώθηκε μια έντονα λαϊκότερη φιλοβασιλική λογοτεχνία και η επίδραση της λαϊκής κουλτούρας στη βασιλοφροσύνη -που προσπαθούσε να γίνει ένα μαζικό πολιτικό κίνημα- άρχισε να γίνεται όλο και πιο έντονη. Ένα βασικό στοιχείο των φιλοβασιλικών εφημερίδων στα τέλη της δεκαετίας του 1640 ήταν οι συκοφαντικές επιθέσεις με σεξουαλικά υπονοούμενα εναντίον των στρογγυλοκέφαλων και κυρίως εναντίον των ηγετικών κοινοβουλευτικών. Ο ρεπουμπλικάνος βουλευτής και βασιλοκτόνος Thomas Scott, για παράδειγμα, που είχε κάνει τρεις γάμους, κατηγορούνταν ότι είχε κοιμηθεί με την

³³³ McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 21-4.

³³⁴ *Ό.π.*, 27-35.

³³⁵ McElligott, *ό.π.*, 37-43· A. Hopper, 'The Great Blow' and the Politics of Popular Royalism in Civil War Norwich', *The English Historical Review*, 133:560 (2018), σελ. 60-1.

κόρη της συζύγου του από προηγούμενο γάμο και την είχε αφήσει έγκυο ή ότι ήταν παιδεραστής. Ο Όλιβερ Κρόμγουελ διαρκώς περιγραφόταν ως ακόλαστος, αλλά και ως απατημένος σύζυγος. Μαζί με τις σεξουαλικές επιθέσεις οι φιλοβασιλικές εφημερίδες εξαπέλυαν σκατολογικές επιθέσεις κατά των αντιπάλων τους, με στόχο να βλάψουν την υπόληψή τους και να τους απονομιμοποιήσουν ακόμη περισσότερο στα μάτια του λαού.³³⁶ Η χρήση αυτών των ρητορικών πρακτικών ήταν μια επιτηδευμένη επιλογή των βασιλοφρόνων προπαγανδιστών. Οι βωμολοχίες αντικατόπτριζαν τη λαϊκή γλώσσα της εποχής εναντίον των Πουριτανών, ενώ ο σεξουαλικός λίβελος συνδεόταν άμεσα με τις λαϊκές τελετές εξευτελισμού, όπως ήταν το *charivari* και το *skimmington*.³³⁷ Και εδώ η επίδραση της λαϊκής κουλτούρας στη βασιλοφροσύνη είναι προφανής.

Εν τω μεταξύ, οι φιλοβασιλικές λαϊκές αναταραχές που άρχισαν να ξεσπάνε όλο και συχνότερα κατά μήκος της Αγγλίας, έδωσαν τη δυνατότητα για περαιτέρω νομιμοποίηση της συλλογικής λαϊκής δράσης από το βασιλόφρονα τύπο. Έτσι, για παράδειγμα, όταν ξέσπασε μια σοβαρή λαϊκή εξέγερση στο Καντέρμπερι το 1647 ενάντια στην απόφαση του Κοινοβουλίου να απαγορέψει τους χριστουγεννιάτικους εορτασμούς, το *Mercurius Pragmaticus* σημείωνε ότι οι εξεγερμένοι του Καντέρμπερι και του Κεντ είναι «αποφασιστικοί και ελεύθεροι γεννημένοι Άνθρωποι», που αποτελούν παράδειγμα για όλους τους υπόλοιπους Άγγλους.³³⁸ Το Δεκέμβριο του 1647 ξέσπασαν ταραχές υπέρ των Χριστουγέννων και σε διάφορες άλλες αγγλικές πόλεις πέρα από το Καντέρμπερι, στις οποίες θα γίνει αναλυτικότερη αναφορά παρακάτω. Αυτές οι ταραχές, που συχνά συνδυάστηκαν με συνθήματα υπέρ του βασιλιά, ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα διαφόρων λαϊκότροπων φιλοβασιλικών φυλλαδίων υπέρ των Χριστουγέννων, από το 1646 και μετά.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου φυλλαδίου υπέρ των Χριστουγέννων, είναι το φυλλάδιο με τίτλο *The Complaint of Christmas* (1646) του John Taylor, στο οποίο είναι εμφανής η προσπάθεια του συγγραφέα να απευθυνθεί στα μεσαία και τα κατώτερα στρώματα. Στο συγκεκριμένο φυλλάδιο ο αφηγητής είναι τα προσωποποιημένα Χριστούγεννα, που αναρωτιούνται «Είναι αυτή η Αγγλία ή η Τουρκία στην οποία βρίσκομαι; ή είναι αυτό το Λονδίνο ή η Κωνσταντινούπολη που δε

³³⁶ McElligott, *ό.π.*, 45-8.

³³⁷ *Ό.π.*, 50-1, 60.

³³⁸ *Mercurius Pragmaticus*, τεύχος 16 (28 Δεκεμβρίου 1647-4 Ιανουαρίου 1648): E.421(29), σελ. Qv.

μου δίνει καλύτερη υποδοχή;».³³⁹ Η απουσία εορτασμών για τη γέννηση του Χριστού έδωσε την ευκαιρία στο συγγραφέα να αμφισβητήσει τη χριστιανική πίστη των Πουριτανών που ελέγχουν το Κοινοβούλιο. Σε άλλο σημείο του φυλλαδίου αναφέρεται ότι «Οι Τούρκοι, οι Παγανιστές, οι Ειδωλολάτρες, οι Άπιστοι, οι Εβραίοι/ δεν ξέρουν το Χριστό, γι' αυτό δεν χρησιμοποιούν Σταυρό» και υπονοεί ότι το ίδιο ισχύει με τους Πουριτανούς που καταστρέφουν τους εσταυρωμένους και άλλα σύμβολα του Χριστιανισμού.³⁴⁰ Η σύγκριση των κοινοβουλευτικών με τους Εβραίους και η απόδοση στους στρογγυλοκέφαλους διαφόρων αντισημιτικών στερεοτύπων ήταν συνήθης πρακτική των βασιλοφρόνων προπαγανδιστών.³⁴¹ Πέρα από την αναπαραγωγή αυτών των στερεοτύπων, το φυλλάδιο του Taylor παραθέτει και διάφορα άλλα επιχειρήματα υπέρ των Χριστουγέννων. Το πιο ενδιαφέρον απ' αυτά είναι ότι η πλειοψηφία του αγγλικού λαού θέλει και έχει ανάγκη την αποκατάσταση των Χριστουγέννων, καθώς για τους εμπόρους και τους τεχνίτες η απαγόρευση των Χριστουγέννων αποτελεί οικονομική καταστροφή, επειδή εν όψει των χριστουγεννιάτικων εορτασμών πουλούσαν σημαντικό μέρος των εμπορευμάτων τους. Για τους φτωχούς υπηρέτες και μαθητευόμενους τα Χριστούγεννα ήταν αναγκαία, λόγω της φιλανθρωπίας των ευπορότερων εκείνη τη μέρα, που όχι μόνο ανακούφιζε τους φτωχούς αλλά διασφάλιζε και την ενότητα της κοινότητας. Για τους χειρώνακτες οι χριστουγεννιάτικοι εορτασμοί και διασκεδάσεις ήταν ευκαιρία να ξεχάσουν τα προβλήματά τους και να παρηγορηθούν.³⁴²

Αυτό το άγχος για την ευημερία των φτωχότερων στρωμάτων που απειλείται από την πουριτανική μεταρρύθμιση είναι εμφανές και σε ένα φύλλο του *Mercurius Elencticus*. Το συγκεκριμένο φύλλο εκδόθηκε μετά από μια μεγάλη εξέγερση των μαθητευόμενων του Λονδίνου, τον Απρίλιο του 1648, αφορμή για την έναρξη της οποίας στάθηκε η βίαιη προσπάθεια των κοινοβουλευτικών αρχών να επιβάλουν έναν αυστηρό σαββατιανισμό, που θα απαγόρευε τις αθλητικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες την Κυριακή. Η εφημερίδα, θέλοντας να αναδείξει την αντιλαϊκότητα των Πουριτανών, απευθύνεται σε αυτούς, λέγοντας τα εξής: «Πρέπει οι Υπηρέτες σας να δουλεύουν για σας όλη τη βδομάδα, και να μην τους αξίζει το προνόμιο να διασκεδάσουν τους εαυτούς τους για ένα μόνο μικρό κομμάτι μιας μέρας στα χωράφια;

³³⁹ John Taylor, *The Complaint of Christmas*, Οξφόρδη, 1646, σελ. 1.

³⁴⁰ Ο.π., 5.

³⁴¹ McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 57-8.

³⁴² John Taylor, *The Complaint of Christmas*, 4, 6-7.

με ποια παρηγοριά μπορούν οι φτωχοί Μαθητευόμενοι να σας υπηρετούν, τι προθυμία μπορείτε να περιμένετε απ' αυτούς όταν τους έχετε έτσι αφήσει;».³⁴³

Τα παραπάνω παραδείγματα δείχνουν ότι οι υπερβολές της πουριτανικής μεταρρύθμισης, στις οποίες θα αναφερθούμε εκτενέστερα παρακάτω, έδωσαν τη δυνατότητα στους βασιλόφρονες προπαγανδιστές να αναπροσαρμόσουν την αντιπουριτανική ρητορική τους. Πλέον, οι σεκταριστές, που απειλούσαν την κοινωνική τάξη, δεν ήταν η μόνη επικίνδυνη μερίδα του Πουριτανισμού και της κοινοβουλευτικής παράταξης. Απειλή αποτελούσαν και οι πιο συντηρητικοί Πουριτανοί που εξαπέλυσαν μια άνευ προηγουμένου επίθεση στη λαϊκή κουλτούρα και θρησκεία. Σ' όλη τη διάρκεια της Μεσοβασιλείας οι βασιλόφρονες συγγραφείς προσπάθησαν να αντλήσουν πολιτική υπεραξία από το λαϊκό αντιπουριτανισμό και να συνδέσουν την υπεράσπιση της παραδοσιακής λαϊκής κουλτούρας με τον αγώνα των Στιούαρτ.³⁴⁴

Σε ένα άλλο τεύχος του *Mercurius Elencticus* ο συγγραφέας, με αφορμή την επίθεση των κοινοβουλευτικών στρατιωτών σε ένα πλήθος ανθρώπων του Σάρρεϊ που έφθασαν στο Κοινοβούλιο με μια αίτηση (*petition*) υπέρ του Καρόλου, υπερασπίζεται το δικαίωμα του λαού να μεταβιβάσει με αιτήσεις τα παράπονά του και τις διεκδικήσεις του στην εξουσία.³⁴⁵ Η κυκλοφορία έντυπων φιλοβασιλικών αιτήσεων στις κομητείες με στόχο τη συλλογή υπογραφών ήταν κεντρικό στοιχείο της προσπάθειας των βασιλοφρόνων για μαζική κινητοποίηση την άνοιξη του 1648. Η συγκεκριμένη προσπάθεια ήταν αδιαμφισβήτητα επιτυχής στο Έσσεξ, το Κεντ και το Σάρρεϊ, κατάφερε να φέρει πολλούς ανθρώπους στο πλευρό του βασιλιά και προκάλεσε σοβαρή ανησυχία στο Κοινοβούλιο.³⁴⁶ Το *Mercurius Elencticus* θέλησε να υπερασπιστεί αυτή την πρακτική των βασιλοφρόνων, όμως παράλληλα αναπαρήγαγε μια ρητορική σχετικά με τα δικαιώματα των Άγγλων.

Τα δικαιώματα των Άγγλων και τα λαϊκά παράπονα σταδιακά απέκτησαν έναν κεντρικό ρόλο στη βασιλική προπαγάνδα. Οι φιλοβασιλικές εφημερίδες άρχισαν να παρουσιάζουν με θετικό πρόσημο όλες τις πράξεις λαϊκής ανυπακοής που στρέφονταν κατά της Κοινοπολιτείας, θέλοντας να αντλήσουν πολιτική υπεραξία από

³⁴³ *Mercurius Elencticus*, τεύχος 21 (12-19 Απριλίου 1648): E.436(9), σελ. 161.

³⁴⁴ Boswell, 'Popular Grievances and Royalist Propaganda', 315-22.

³⁴⁵ *Mercurius Elencticus*, τεύχος 26 (17-24 Μαΐου 1648): E.443(45), σελ. 197-202.

³⁴⁶ Peacey, *Print and Public Politics*, 358-9.

την κοινωνική σύγκρουση και να αυτοπαρουσιαστούν ως οι μόνοι που κατανοούν πραγματικά τις δυσκολίες του λαού. Οι βασιλόφρονες αυτοπαρουσιάστηκαν ως υποστηρικτές των λαϊκών αγώνων και υποστήριξαν ότι ο βασιλιάς είναι ο μόνος εγγυητής του παραδοσιακού αγγλικού τρόπου ζωής.³⁴⁷ Έτσι, για παράδειγμα, η φιλοβασιλική εφημερίδα *The Man in the Moon*, αναφερόμενη στην πάλη των μεταλλωρύχων του Ντέρμπισαϊρ κατά των περιφράξεων, υπονοούσε ότι οι μεταλλωρύχοι θα βρουν ως συμμάχους στον αγώνα τους τους βασιλόφρονες.³⁴⁸

Περιγράφοντας με υποστηρικτική διάθεση περιπτώσεις λαϊκής αντίστασης στο καθεστώς της Κοινοπολιτείας, οι βασιλόφρονες προπαγανδιστές νομιμοποιούσαν τη δική τους αντίσταση, αναδεικνύοντας τις λαϊκές ρίζες της ιδεολογίας τους. Το πιο προνομιακό πεδίο για να γίνει αυτό ήταν οι λαϊκές αντιδράσεις κατά του τέλους στις εμπορικές συναλλαγές (*excise tax*). Το συγκεκριμένο τέλος είχε επιβληθεί από το Κοινοβούλιο το 1643 σε διάφορα προϊόντα, όπως ήταν η μύρα ή το κρέας, και προκάλεσε μεγάλη λαϊκή εχθρότητα και πολλές αναταραχές. Σ' αυτό το πλαίσιο, πολλοί βασιλόφρονες προπαγανδιστές σταμάτησαν να περιγράφουν τα κατώτερα στρώματα ως «όχλο» και άρχισαν να τα προσδιορίζουν ως «απλό λαό». Η υπεράσπιση της κοινωνικής διαμαρτυρίας χρησιμοποιήθηκε απ' τους βασιλόφρονες για τη δημιουργία μιας λαϊκής βασιλοφροσύνης, κεντρικό χαρακτηριστικό της οποίας ήταν η υπεράσπιση των παραδοσιακών εθίμων και δικαιωμάτων, που δέχονταν επίθεση στο πολιτικό και θρησκευτικό πεδίο από τις αρχές της Κοινοπολιτείας. Η θετική υποδοχή και ενθάρρυνση της λαϊκής αντίστασης από τους βασιλόφρονες προπαγανδιστές, αντικατοπτρίζει το βαθμό στον οποίο η πολιτική των λαϊκών στρωμάτων επηρέασε τη βασιλοφροσύνη.³⁴⁹ Φυσικά δεν συμφωνούσαν όλοι οι βασιλόφρονες με αυτή τη λαϊκή στροφή της βασιλοφροσύνης και πολλοί παρέμεναν προσκολλημένοι στην αντιλαϊκή ρητορική τους και την επιδίωξη της τάξης.³⁵⁰

Τα λαϊκά στοιχεία της βασιλοφροσύνης έγιναν ακόμη πιο έντονα με την πάροδο του χρόνου. Μετά τη μάχη του Γούστερ το Σεπτέμβριο του 1651, που σήμανε την οριστική λήξη των εμφύλιων πολέμων στην Αγγλία, η λαϊκή βασιλοφροσύνη έφτασε στο σημείο να αποκτήσει το δικό της λαϊκό ήρωα. Πρόκειται για τον James Hind, το γιο ενός σαγματοποιού, που μαθήτευσε για ένα διάστημα ως χασάπης, όμως

³⁴⁷ Boswell, 'Popular Grievances and Royalist Propaganda', 314.

³⁴⁸ *The Man in the Moon*, τεύχος 24 (26 Σεπτεμβρίου-10 Οκτωβρίου 1649): E.575(16), σελ. 196.

³⁴⁹ Boswell, 'Popular Grievances and Royalist Propaganda', 322-30.

³⁵⁰ Smith, 'The Commonwealth Cavalier', 633-9' McElligott, *Royalism, Print and Censorship*, 43.

εγκατέλειπε τη μαθητεία του για να γίνει κοινωνικός ληστής. Μαζί με το John Taylor, ο James Hind ήταν ο πιο διάσημος βασιλόφρονας των λαϊκών στρωμάτων. Σύμφωνα με το μύθο ο Hind ήταν ο άνθρωπος που βοήθησε τον Κάρολο Β΄ να δραπετεύσει μετά την ήττα των βασιλοφρόνων στο Γούστερ. Ωστόσο, από εκείνο το σημείο και έπειτα η μοίρα των δύο αντρών ακολουθεί μια πολύ διαφορετική κατεύθυνση στη λαϊκή φαντασία. Ο ηττημένος Κάρολος, που προκειμένου να σωθεί μεταμφιέστηκε σε απλό άνθρωπο, απαρνούμενος τη βασιλική του ταυτότητα, και στη συνέχεια εγκατέλειψε τη χώρα, άρχισε να χάνει την αίγλη του στη συνείδηση του λαού και να αντικαθίσταται απ' τον Hind, που τριγύριζε υπερήφανος και ελεύθερος στην Αγγλία, λήστευε τους φοροεισπράκτορες και τους άλλους διεφθαρμένους αξιωματούχους της Κοινοπολιτείας και βοηθούσε τους φτωχούς.³⁵¹ Ακόμη, η επιλογή του Hind να εγκαταλείψει τη μαθητεία του και να στραφεί στην παράνομη, όμως ελεύθερη, ζωή του ληστή, πριν ενταχθεί στο βασιλικό στρατό, πρέπει να είχε μεγάλη απήχηση στους μαθητευόμενους της Αγγλίας, που ούτως ή άλλως είχαν αποξενωθεί απ' το Κοινοβούλιο και τους Πουριτανούς και στρέφονταν όλο και πιο έντονα προς την παράταξη του βασιλιά. Γι' αυτούς τους ανθρώπους που καταπιέζονταν από τους όρους της εργασίας τους και από τις πουριτανικές προσπάθειες ηθικής μεταρρύθμισης, η βασιλοφροσύνη ήταν ένα λαϊκό, ριζοσπαστικό και απελευθερωτικό πολιτικό όραμα, του οποίου σύμβολο ήταν ο Hind.³⁵²

Από όλα τα προαναφερθέντα, λοιπόν, προκύπτει ότι, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1640 και τις αρχές της δεκαετίας του 1650, η αποξένωση του αγγλικού πληθυσμού από το Κοινοβούλιο και ο εμπλουτισμός της φιλοβασιλικής προπαγάνδας με φιλολαϊκά και λαϊκότροπα στοιχεία, συνετέλεσαν στην παγίωση της λαϊκής βασιλοφροσύνης ως πολιτικής ιδεολογίας, με ριζοσπαστικά πολλές φορές χαρακτηριστικά. Όπως θα δούμε παρακάτω, αυτή η λαϊκή βασιλοφροσύνη ήταν υπεύθυνη για ένα πλήθος δράσεων και εξεγέρσεων εναντίον του Κοινοβουλίου, την περίοδο 1646-8.

³⁵¹ Smith, *ό.π.*, 609-24.

³⁵² *Ό.π.*, 629-30.

Οι φιλοβασιλικές δράσεις του πλήθους την περίοδο 1647-1648

Η λαϊκή δυσαρέσκεια για τις πολιτικές και θρησκευτικές επιλογές του Κοινοβουλίου και η αδυναμία επίτευξης συμβιβασμού ανάμεσα στον Κάρολο και το Κοινοβούλιο, οδήγησαν σε μια αντεπαναστατική κίνηση την περίοδο 1647-8, που στόχευε στην αποκατάσταση της προ του 1642 κανονικότητας. Στην αντεπαναστατική κίνηση συμμετείχαν, όχι μόνο οι βασιλόφρονες, αλλά και πολλοί απογοητευμένοι μετριοπαθείς. Η κορύφωση της αντεπανάστασης ήταν διάφορες μεγάλης κλίμακας αστικές εξεγέρσεις και ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος την άνοιξη του 1648. Η αντεπανάσταση εκδηλώθηκε για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1647 στο Λονδίνο. Η πρωτεύουσα γνώρισε σοβαρότερες ταραχές, λόγω της αντιπαράθεσης ανάμεσα στο Νέο Πρότυπο Στρατό και τους ριζοσπάστες υποστηρικτές του στο Κοινοβούλιο και τη συντηρητική παράταξη στο Κοινοβούλιο, που υποστηριζόταν από τους εμπόρους του Σίτι και επεδίωκε ένα γρήγορο διακανονισμό με το βασιλιά και την αποκατάσταση της κανονικότητας. Οι δύο πλευρές προσπάθησαν να προωθήσουν τις πολιτικές τους θέσεις κινητοποιώντας το λαό του Λονδίνου. Σ' αυτό το πλαίσιο, ένα πλήθος υποστηρικτών της συντηρητικής παράταξης εισέβαλε στο Κοινοβούλιο στις 26 Ιουλίου και ανάγκασε τους ριζοσπάστες βουλευτές να το εγκαταλείψουν και να βρουν καταφύγιο στο αρχηγείο του Νέου Πρότυπου Στρατού.³⁵³

Η παρουσία των βασιλοφρόνων στο συντηρητικό πλήθος ήταν εμφανής. Οι περισσότεροι βασιλόφρονες των λαϊκών στρωμάτων του Λονδίνου ήταν βαρκάρηδες του Τάμεση, που είχαν δει το επάγγελμά τους να υποφέρει λόγω της φυγής της βασιλικής αυλής απ' τη μητρόπολη, χασάπηδες, που είχαν πειστεί περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη επαγγελματική ομάδα απ' το τέλος στις εμπορικές συναλλαγές (*excise*), και μαθητευόμενοι, που είδαν το ελεύθερο χρόνο τους να περιορίζεται και να αστυνομεύεται αυστηρά απ' τους πουριτανούς ηθικούς μεταρρυθμιστές.³⁵⁴ Εν τέλει, πάντως, χάρη στην παρέμβαση του στρατού, η αντεπανάσταση απέτυχε να επικρατήσει στο Λονδίνο, ενώ αποτυχημένο ήταν και το αποτέλεσμα μιας εξέγερσης βασιλοφρόνων στο Γκλάμοργκανσαϊρ της Ουαλίας το καλοκαίρι του 1647.³⁵⁵

³⁵³ I. Gentles, 'The Struggle for London in the Second Civil War', *The Historical Journal*, 26:2 (1983), σελ. 277-82· Ashton, *Counter-Revolution*, 349-55.

³⁵⁴ Gentles, *ό.π.*, 282· Ashton, *ό.π.*, 349-50.

³⁵⁵ Ashton, *ό.π.*, 341-6.

Παρ' όλα αυτά, η δυσαρέσκεια ενός μεγάλου τμήματος του αγγλικού λαού παρέμενε αμείωτη. Σε όλη την Αγγλία οι πολιτικές του Κοινοβουλίου δέχονταν επίθεση από τα λαϊκά στρώματα. Αυτό εκφράστηκε πολύ έντονα στο πεδίο της θρησκείας με προσπάθειες υπεράσπισης των δογμάτων και των τελετών της Εκκλησίας της Αγγλίας, καθώς και των κομφορμιστών ιερωμένων που είχαν βρεθεί στο στόχαστρο των ζηλωτών πουριτανών. Η προσπάθεια των Πρεσβυτεριανών να αντικαταστήσουν το *Βιβλίο Κοινής Προσευχής* με το *Directory of Worship* και να επιβάλουν το δικό τους σύστημα οργάνωσης της Εκκλησίας απέτυχε παταγωδώς. Η χρήση του *Βιβλίου Κοινής Προσευχής* παρέμεινε εκτεταμένη σε όλη τη διάρκεια της Μεσοβασιλείας και αυτό δε συνέβη πάντοτε χάρη στην πρωτοβουλία κομφορμιστών ιερωμένων. Σε πολλές περιπτώσεις, οι ενορίτες ήταν που επέβαλαν τη χρήση του στον πουριτανό ιερωμένο τους και που αντιστάθηκαν βίαια στις προσπάθειες κατάργησής του.³⁵⁶ Έτσι, οι γυναίκες του Χέρεφορντ ψιθύριζαν υπέρ του *Βιβλίου Κοινής Προσευχής*, ενώ εκείνες του Νιούαρκ επιτέθηκαν σε πουριτανούς στρατιώτες που προσπάθησαν να απαγορεύσουν τη χρήση του και τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν την ενορία τους.³⁵⁷ Πολύ εκτεταμένη ήταν και η επιβίωση των διαβατήριων τελετών της Εκκλησίας της Αγγλίας, καθώς οι περισσότεροι Άγγλοι παρέμεναν προσκολλημένοι στην κομφορμιστική τελετουργία, όταν ήθελαν να παντρευτούν, να βαπτίσουν το παιδί τους, να κηδέψουν κάποιον συγγενή τους κτλ. Το φαινόμενο των κρυφών βαπτίσεων σε ιδιωτικές κατοικίες σύμφωνα με την τελετουργία που όριζε το *Βιβλίο Κοινής Προσευχής* ήταν εξαιρετικά διαδεδομένο.³⁵⁸ Όπως ανέφερε ένας πουριτανός σχολιαστής, στο Χέρεφορντ «δεν έχει κανένα παιδί βαπτιστεί δημοσίως» απ' όταν οι κοινοβουλευτικές δυνάμεις κατέλαβαν την πόλη.³⁵⁹

Η προσκόλληση στις παραδόσεις της Εκκλησίας της Αγγλίας και ο αντιπουριτανισμός εκφράστηκαν με διάφορους άλλους τρόπους. Παρά τις απαγορεύσεις του Κοινοβουλίου, η παραδοσιακή παρακολούθηση των μεγάλων χριστιανικών εορτών (Χριστούγεννα, Πάσχα, Πεντηκοστή) συνεχίστηκε σε έναν πολύ μεγάλο αριθμό αγγλικών ενοριών. Μάλιστα, όπως θα δούμε, σε πολλές περιπτώσεις οι Πουριτανοί αντιμετώπισαν σοβαρές αναταραχές όταν προσπάθησαν να καταργήσουν

³⁵⁶ Ashton, *ό.π.*, 229-34· Morrill, 'The Church in England', 103-5.

³⁵⁷ 'An Account of Herefordshire in the First Civil War', 149· *Mercurius Elencticus*, τεύχος 3 (12-19 Νοεμβρίου 1647): E.416(13), σελ. 21.

³⁵⁸ Durston, 'Puritan Rule', 226-9.

³⁵⁹ 'An Account of Herefordshire in the First Civil War', 150.

αυτές τις γιορτές.³⁶⁰ Ακόμη, η συνήθης πρακτική των πουριτανών ιερωμένων να αποκλείουν από τη Θεία Λειτουργία όσους ενορίτες τους έκριναν ως ανάξιους, αύξησε τη λαϊκή δυσαρέσκεια εναντίον τους.³⁶¹ Όλα αυτά οδήγησαν σε λαϊκές δράσεις εναντίον του πουριτανικού κλήρου. Συχνά, για παράδειγμα, οι ενορίτες αρνούσαν να πληρώσουν το φόρο της δεκάτης στους πουριτανούς ιερωμένους, ενώ σε πιο ακραίες περιπτώσεις δεν τους επέτρεπαν να εισέλθουν στην εκκλησία ή προσπαθούσαν με βίαια μέσα να τους αντικαταστήσουν με κοφορμιστές ιερωμένους.³⁶² Τέλος, οι προσπάθειες των Πουριτανών να αναμορφώσουν ηθικά τον αγγλικό πληθυσμό, επιβάλλοντας έναν αυστηρό σαββατιανισμό και απαγορεύοντας την παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα, τα αθλήματα και τις άλλες ψυχαγωγικές δραστηριότητες του λαού, δημιούργησαν μεγάλη εχθρότητα στα λαϊκά στρώματα.³⁶³ Όπως θα δούμε παρακάτω, η αντίσταση στην ηθική μεταρρύθμιση και η προσπάθεια υπεράσπισης της λαϊκής κουλτούρας απ' τους Πουριτανούς ήταν κεντρικό χαρακτηριστικό πολλών λαϊκών φιλοβασιλικών εξεγέρσεων απ' τα τέλη του 1647 και έπειτα.

Ένα άλλο πεδίο στο οποίο οι κοινοβουλευτικοί συνάντησαν σοβαρή εχθρότητα ήταν αυτό της φορολογίας. Το τέλος στις εμπορικές συναλλαγές (*excise*) ήταν ιδιαίτερα μισητό, ενώ οι αναταραχές ενάντια στην καταβολή του και οι επιθέσεις στους αξιωματούχους που τον συνέλεγαν ήταν εξαιρετικά διαδεδομένες σε όλη την Αγγλία. Έτσι, για παράδειγμα, στο Γσίπενχαμ του Γουίλτσαϊρ την πρωτοχρονιά του 1647 ένα πλήθος εξύβρισε και επιτέθηκε στους εισπράκτορες του τέλους στις εμπορικές συναλλαγές (*excise*), ενώ λίγους μήνες μετά αντίστοιχα περιστατικά σημειώθηκαν στο Τόουντον και το Μπρούτον του Σόμερσετ.³⁶⁴ Στο Νόριτς, το Δεκέμβριο του 1646, και στην αγορά Σμίθφιλντ του Λονδίνου, το Φεβρουάριο του 1647, σημειώθηκαν μεγάλης κλίμακας αναταραχές ενάντια στο τέλος στις εμπορικές συναλλαγές (*excise*) και τα γραφεία των εισπρακτόρων του δέχθηκαν επίθεση από ανθρώπους των λαϊκών στρωμάτων, με πρωτεργάτες τους χασάπηδες. Μάλιστα, στην περίπτωση του Σμίθφιλντ, τα γραφεία κάηκαν απ' το πλήθος και καταστράφηκαν

³⁶⁰ Morrill, 'The Church in England', 105-6· Durston, 'Puritan Rule', 222-4.

³⁶¹ Morrill, *ό.π.*, 106.

³⁶² Morrill, *ό.π.*, 110-2· Ashton, *Counter-Revolution*, 246-65· Underdown, *Revel, Riot and Rebellion*, 244-6.

³⁶³ Ashton, *ό.π.*, 234-7· Durston, 'Puritan Rule', 224-6, 229-31.

³⁶⁴ Underdown, *Revel, Riot and Rebellion*, 216· *Western Circuit Assize Orders 1629-1648: A Calendar*, επιμ. J.S. Cockburn, Λονδίνο: Camden Fourth Series, τεύχος 17, 1976, σελ. 254.

ολοσχερώς.³⁶⁵ Αυτό το περιστατικό φαίνεται πως ενέπνευσε πολλούς Άγγλους που αρνούταν να πληρώσουν το τέλος. Έτσι, για παράδειγμα, στο Γουέρ του Χέρτφορντσαϊρ, κάποιος William Wilkinson προειδοποίησε ένα φοροεισπράκτορα ότι θα τον δείρει και «θα κάψει το σπίτι του όπως το Γραφείο του Τέλους στις Εμπορικές Συναλλαγές (*Excise Tax*) στο Λονδίνο είχε καεί».³⁶⁶

Οι βασιλόφρονες, θέλοντας να αντλήσουν πολιτική υπεραξία από την αντιδημοτικότητα του τέλους στις εμπορικές συναλλαγές (*excise*), συχνά είχαν εξέχουσα παρουσία στα πλήθη που κινήθηκαν εναντίον του. Έτσι, τον Ιανουάριο του 1647, μια ομάδα βασιλοφρόνων εισέβαλαν στα γραφεία των φοροεισπρακτόρων στο Λιντς, φώναξαν συνθήματα κατά του Κοινοβουλίου και επιτέθηκαν στους φοροεισπράκτορες.³⁶⁷ Ένα χρόνο αργότερα, στο Γούστερ, ένα μεγάλο πλήθος δύο χιλιάδων αντρών, γυναικών και παιδιών επιτέθηκε στα γραφεία των εισπρακτόρων και τα λεηλάτησε, φωνάζοντας «κάτω η Επιτροπή [*Κομητείας*]» και «για το Θεό και το Βασιλιά Κάρολο». Πιθανότατα, αφορμή για αυτές τις αναταραχές αποτέλεσε η κυκλοφορία στο Γούστερ, ενός φιλοβασιλικού φυλλαδίου, που στρεφόταν κατά του τέλους στις εμπορικές συναλλαγές (*excise*).³⁶⁸

Μια ακόμη σοβαρή πηγή δυσαρέσκειας εναντίον του Κοινοβουλίου ήταν η στρατοπέδευση των συνταγμάτων του Νέου Πρότυπου Στρατού, που μπορούσε να αποβεί υπερβολικά κοστοβόρα για τους κατοίκους μιας περιοχής. Έτσι, για παράδειγμα, το Σεπτέμβριο του 1647, εκατοντάδες κάτοικοι του Ρίτσμοντσαϊρ, στο βόρειο Γιόρκσαϊρ, εξοπλίστηκαν και επιτέθηκαν σε ένα σύνταγμα του Νέου Πρότυπου Στρατού, θέλοντας να αποτρέψουν τη στρατοπέδυσή του κοντά στα χωριά τους.³⁶⁹

Σε άλλες περιπτώσεις οι αντικοινοβουλευτικές δράσεις του πλήθους είχαν καθαρά πολιτικό χαρακτήρα και δεν σχετίζονταν άμεσα με θρησκευτικούς ή οικονομικούς παράγοντες. Όταν το καλοκαίρι του 1646 ο κυβερνήτης του Χέρεφορντ επέβαλε στους κατοίκους της πόλης έναν όρκο υπακοής στο Κοινοβούλιο πολλοί αρνήθηκαν

³⁶⁵ Hopper, "The Great Blow", 36-7· M. Braddick, 'Popular Politics and Public Policy: The Excise Riot at Smithfield in February 1647 and Its Aftermath', *The Historical Journal*, 34:3 (1991), σελ. 597-626.

³⁶⁶ *Hertford County Records: Notes and Extracts from the Sessions Rolls 1581 to 1698, τόμος 1*, επιμ. W.J. Hardy, Χέρτφορντ, 1905, σελ. 87.

³⁶⁷ Ashton, *Counter-Revolution*, 202.

³⁶⁸ *Captaine Burley His Speech... A Great Rising in the City of Worcester; Certified by a Letter to a Member of the House of Commons*, Λονδίνο, 1648, σελ. 3-6.

³⁶⁹ *A Fight in the North at the Dales in Richmondshire*, Λονδίνο, 1647.

να συμμορφωθούν και επιτέθηκαν στους συμπολίτες τους που ορκίστηκαν «αποκαλώντας τους αποστάτες και τους εαυτούς τους αληθινούς γαλάζιους».³⁷⁰ Στο Σόλσμπερι, στις 22 Σεπτεμβρίου 1646, ημέρα που το Κοινοβούλιο θέσπισε ως ημέρα ευχαριστιών (*thanksgiving day*) για τη νίκη του στον πόλεμο, μια ομάδα βασιλοφρόνων κατέστρεψε τα ξύλα που προορίζονταν για τις εορταστικές φωτιές (*bonfires*) και επιτέθηκε με ραβδιά σ' αυτούς που πανηγύριζαν.³⁷¹ Σύμφωνα με μια φιλοβασιλική εφημερίδα, στο Στραντ του Λονδίνου, όταν ένας ζηλωτής κοινοβουλευτικός κατέστρεψε μια εικόνα του Καρόλου σε κοινή θέα, ένα πλήθος βασιλοφρόνων των κατώτερων στρωμάτων του επιτέθηκε, τον ξυλοκόπησε, του έσκισε τα ρούχα και τον άφησε να κείτεται στο έδαφος σχεδόν νεκρός.³⁷²

Από το Δεκέμβριο του 1647 οι δράσεις του φιλοβασιλικού πλήθους άρχισαν να κλιμακώνονται, με αποτέλεσμα το ξέσπασμα ορισμένων μεγάλων αστικών εξεγέρσεων που αποτέλεσαν προάγγελο του δεύτερου εμφυλίου πολέμου. Η πρώτη απ' αυτές τις εξεγέρσεις σημειώθηκε στο Καντέρμπερι την ημέρα των Χριστουγέννων του 1647. Ο πουριτανός δήμαρχος της πόλης William Bridge θέλησε να εφαρμόσει ένα διάταγμα του Κοινοβουλίου που απαγόρευε τα Χριστούγεννα ως δεισιδαιμονική εορτή. Έτσι, λίγες μέρες πριν τα Χριστούγεννα αποφάσισε να αναγγείλει ότι η συγκεκριμένη γιορτή είναι απαγορευμένη και ότι το Σάββατο 25 Δεκεμβρίου η αγορά της πόλης θα λειτουργήσει κανονικά. Σύμφωνα με μια αναφορά της Επιτροπής Κομητείας του Κεντ, αυτή η κίνηση του δημάρχου προκάλεσε δυσαρέσκεια στους κατοίκους της πόλης κατά του Κοινοβουλίου και των στρογγυλοκέφαλων. Τελικά, την ημέρα των Χριστουγέννων ελάχιστοι ήταν αυτοί που υπάκουσαν την εντολή του δημάρχου και κράτησαν τα μαγαζιά τους ανοιχτά. Η πλειοψηφία των κατοίκων προτίμησε να γιορτάσει κανονικά τα Χριστούγεννα, ακολουθώντας τα παραδοσιακά έθιμα της ημέρας. Όμως, κάποια στιγμή μερικές μπάλες ποδοσφαίρου ρίχτηκαν στους δρόμους του Καντέρμπερι, αποτελώντας σινιάλο για τη συγκέντρωση ενός πλήθους ατόμων των κατώτερων στρωμάτων, που επιτέθηκε με μανία στα μαγαζιά που ήταν ανοιχτά και τα λεηλάτησε.³⁷³

³⁷⁰ 'An Account of Herefordshire in the First Civil War', 150.

³⁷¹ Ashton, *Counter-Revolution*, 201.

³⁷² *Mercurius Melancholicus*, τεύχος 16 (11-19 Δεκεμβρίου 1647): E.420(4), σελ. 94.

³⁷³ 'The Parliamentary Diary of John Boys, 1647-8', επιμ. D. Underdown, *Historical Research*, 39:100 (1966), σελ. 160. *Canterbury Christmas: or, A True Relation of the Insurrection in Canterbury on Christmas day last, with the great hurt that befell divers persons thereby*, Λονδίνο, 1648, σελ. 1-2.

Οι προσπάθειες του δημάρχου και κάποιων δημοτικών συμβούλων να περιορίσουν τις ταραχές εξαγρίωσαν το πλήθος που έγινε ακόμη πιο απείθαρχο και τους ξυλοκόπησε. Το γεγονός ότι ο δήμαρχος ήταν και εισπράκτορας του τέλους στις εμπορικές συναλλαγές (*excise*) πιθανότατα συνετέλεσε στην όξυνση της κατάστασης, καθώς πολλά απ' τα συνθήματα των ταραχοποιών ήταν κατά του Κοινοβουλίου και του τέλους στις εμπορικές συναλλαγές (*excise*).³⁷⁴ Άλλος ένας άντρας που βρέθηκε στο στόχαστρο των ταραχοποιών ήταν ο πουριτανός ιερωμένος Richard Culmer, που λίγα χρόνια πριν είχε πρωτοστατήσει σε εικονοκλαστικά περιστατικά στον καθεδρικό ναό του Καντέρμπερι. Οι ταραχοποιοί αναζήτησαν τον Culmer σε όλη την πόλη, φωνάζοντας ότι «θα κρεμάσουν το Στρογγυλοκέφαλο αλήτη» πάνω από την είσοδο του καθεδρικού, όπου βρισκόταν μια μεγάλη εικόνα του Χριστού που είχε καταστρέψει. Εν τω μεταξύ τα σπίτια των Πουριτανών της πόλης λεηλατήθηκαν απ' τους ταραχοποιούς και πολλοί υποστηρικτές του Κοινοβουλίου κακοποιήθηκαν. Πιθανότατα τα αντιπουριτανικά αισθήματα του πλήθους εντεινόνταν, λόγω των κηρυγμάτων των κομφορμιστών κληρικών του καθεδρικού ναού της πόλης.³⁷⁵

Εν τέλει, το βράδυ της 25^{ης} Δεκεμβρίου η ένταση αποκλιμακώθηκε και η επόμενη μέρα κύλησε ήρεμα. Ωστόσο, τη Δευτέρα 27 Δεκεμβρίου η κατάσταση οξύνθηκε ξανά και απέκτησε το χαρακτήρα κανονικής ένοπλης εξέγερσης. Θέλοντας να αποφύγει επανάληψη των γεγονότων της ημέρας των Χριστουγέννων, ο δήμαρχος είχε εγκαταστήσει φρουρές σε διάφορα σημεία της πόλης και διόρισε διοικητή τους έναν θερμόαιμο ριζοσπάστη Πουριτανό, που πυροβόλησε έναν αμαξά της πόλης επειδή τον αποκάλεσε «στρογγυλοκέφαλο». Αυτό έδωσε το έναυσμα για την επανέναρξη των ταραχών και σύντομα ένα πλήθος χιλίων ατόμων, από την πόλη του Καντέρμπερι και τις γύρω αγροτικές περιοχές, βγήκε στους δρόμους με ρόπαλα στα χέρια, ξυλοκόπησε το διοικητή, ανάγκασε το δήμαρχο, τους δημοτικούς συμβούλους και τους πουριτανούς ιερωμένους να εγκαταλείψουν την πόλη ή να κρυφτούν και

Mercurius Pragmaticus, τ. 16: E.421(29), Q2: *The Kingdomes Weekly Intelligencer*, τεύχος 241 (28 Δεκεμβρίου 1647-4 Ιανουαρίου 1648): E.421(30), σελ. 785-6.

³⁷⁴ *Canterbury Christmas*, 2: 'The Parliamentary Diary of John Boys', 159: *A Letter from a Gentleman in Kent, Giving Satisfaction to a friend in London, of the Beginning, Progresse, and End of the late great Action there*, Λονδίνο, 1648, σελ. 2.

³⁷⁵ Richard Culmer, *A Parish Looking-Glasse for Persecutors of Ministers*, Λονδίνο, 1657, σελ. 29-30: *A Perfect Diurnall of Some Passages in Parliament*, τεύχος 231 (27 Δεκεμβρίου 1647-3 Ιανουαρίου 1648): E. 520(21), σελ. 1861: *The Moderate Intelligencer*, τεύχος 146 (30 Δεκεμβρίου 1647-6 Ιανουαρίου 1648): E.422(5), σελ. 1089.

πήρε τον έλεγχο της αποθήκης πυρομαχικών του Καντέρμπερι.³⁷⁶ Το ένοπλο πλέον πλήθος, φωνάζοντας «Για το Θεό, το Βασιλιά Κάρολο, και το Κεντ», τοποθέτησε φύλακες στις πύλες της πόλης και έστειλε ανιχνευτές στο Ντόβερ για να ελέγξει τις κινήσεις των συνταγμάτων του Νέου Πρότυπου Στρατού που στρατοπέδευαν εκεί.³⁷⁷ Τελικά πάντως, υπερίσχησαν οι πιο μετριοπαθείς φωνές ανάμεσα στους εξεγερμένους και η εξέγερση σταμάτησε. Αυτό, ωστόσο, δεν απέτρεψε τις κοινοβουλευτικές αρχές απ' το να στείλουν τις πολιτοφυλακές του Κεντ εναντίον του Καντέρμπερι. Μάλιστα, όταν οι πολιτοφύλακες μπήκαν στην πόλη, παρότι δε συνάντησαν αντίσταση, προχώρησαν σε συλλήψεις των επικεφαλής της εξέγερσης και διάφορων κατώτερων αριστοκρατών που θεωρήθηκαν υποκινητές της, έκαψαν τις πύλες της πόλης και κατέστρεψαν ένα μέρος των τειχών της.³⁷⁸

Μια αντίστοιχη περίπτωση, στην οποία τα αντιπουριτανικά αισθήματα του πληθυσμού προκάλεσαν μια μεγάλης κλίμακας φιλοβασιλική εξέγερση, ήταν η εξέγερση των μαθητευόμενων του Λονδίνου στις 9 και 10 Απριλίου 1648. Στις 9 Απριλίου, ημέρα Κυριακή, ένα πλήθος μαθητευόμενων και άλλων νεαρών διασκεδάζε και έπινε στην περιοχή Μούρφιλντς, έξω από τα τείχη του Λονδίνου, παραβιάζοντας την αργία του Σαββάτου και προκαλώντας την αγανάκτηση των πουριτανικών αρχών που έστειλαν μια ομάδα πολιτοφυλάκων για να τους διαλύσει. Στη θέα των πολιτοφυλάκων οι νεαροί έγιναν ακόμη πιο απείθαρχοι και τους επιτέθηκαν με πέτρες. Οι πολιτοφύλακες απάντησαν με πυρά, σκότωσαν ένα νεαρό και έδωσαν έτσι το έναυσμα για το ξέσπασμα μιας γενικευμένης εξέγερσης των μαθητευόμενων του Λονδίνου. Το πλήθος των μαθητευόμενων, που διαρκώς αυξανόταν, έπεσε πάνω στους πολιτοφύλακες, τους ανάγκασε να υποχωρήσουν και πήρε μερικά από τα όπλα τους και το λάβαρό τους. Στη συνέχεια, το πλήθος προχώρησε προς την πόλη του Λονδίνου.³⁷⁹

Οι διαθέσεις των μαθητευόμενων ήταν ξεκάθαρα φιλοβασιλικές, πέρα από αντιπουριτανικές. Ένας μεγάλος αριθμός απ' αυτούς, περίπου 3.000, κινήθηκε κατά του κτιρίου του Κοινοβουλίου στο Ουέστμινστερ φωνάζοντας «*Τώρα για το Βασιλιά Κάρολο*» και «*για το Θεό και το Βασιλιά Κάρολο*», ενώ άλλοι πήγαν προς το ποτάμι,

³⁷⁶ *Canterbury Christmas, 2-3*: 'The Parliamentary Diary of John Boys', 159-60.

³⁷⁷ *The Kingdoms Weekly Intelligencer*, τ. 241: E.421(30), 786· *A Perfect Diurnall of Some Passages in Parliament*, τ. 231: E.520(21), 1861.

³⁷⁸ *A Letter from a Gentleman in Kent*, 3: 'The Diary of Isabella, Wife of Sir Roger Twysden', επιμ. F.W. Bennett, *Archaeologia Cantiana*, 51 (1939), σελ. 122.

³⁷⁹ *The Kingdoms Weekly Intelligencer*, τεύχος 255 (4-11 Απριλίου 1648): E.435(16), σελ. 902.

όπου χτύπησαν τύμπανα για να καλέσουν τους βαρκάρηδες του Τάμεση και τους ναυτικούς στην εξέγερση. Μάλιστα, οι μαθητευόμενοι έκαναν και ένα γραπτό κάλεσμα προς τους κατοίκους του Λονδίνου το οποίο ανέφερε ότι «*όλοι οι Τζέντλεμεν, οι στρατιώτες και οι Σύντροφοι-Μαθητευόμενοι, που θα σταθούν σε υπεράσπιση της Αυτού Μεγλειότητας, και αυτής της Πόλης*» ενάντια στους ανεξάρτητους του Κοινοβουλίου, να μαζευτούν στην πύλη Λουντγκέιτ με ό,τι όπλα έχουν.³⁸⁰ Η εξέγερση συνεχίστηκε μέχρι το βράδυ της επόμενης μέρας. Οι μαθητευόμενοι κατάφεραν να εξοπλιστούν καλύτερα, λεηλάτησαν σπίτια Πουριτανών και κατέλαβαν δύο πύλες του Λονδίνου. Τελικά, μια δύναμη του Νέου Πρότυπου Στρατού τους επιτέθηκε, τους διέλυσε και συνέλαβε πολλούς απ' αυτούς. Οι κοινοβουλευτικοί γνώριζαν ότι αν καθυστερούσαν κι άλλο την καταστολή της εξέγερσης η κατάσταση θα μπορούσε να βγει εκτός ελέγχου και να αποβεί μοιραία για το Κοινοβούλιο.³⁸¹

Η εξέγερση της 9^{ης} και 10^{ης} Απριλίου 1648, ήταν αποτέλεσμα της οργής των μαθητευόμενων για την προσπάθεια των Πουριτανών να απαγορεύσουν τα αθλήματα και τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες την Κυριακή, τη μόνη ημέρα της εβδομάδας που οι μαθητευόμενοι δεν εργαζόνταν. Κεντρικό αίτημα των μαθητευόμενων στις μεγάλες διαδηλώσεις που έκαναν ένα χρόνο πριν, ήταν το δικαίωμα τους να διασκεδάζουν ελεύθερα ορισμένες μέρες του μήνα.³⁸² Όπως φαίνεται και απ' την περίπτωση του James Hind, που είδαμε παραπάνω, η αυστηρή και πειθαρχημένη διαγωγή που ήθελαν να επιβάλουν οι Πουριτανοί, έσπρωξε πολλούς μαθητευόμενους στην παράταξη του βασιλιά, που πλέον φαινόταν ως η μόνη πολιτική δύναμη που θα μπορούσε να εγγυηθεί την ελευθερία τους.

Έχουν καταγραφεί πολλά ακόμη περιστατικά λαϊκού ενθουσιασμού για το σκοπό του Καρόλου, την άνοιξη του 1648. Στο Νόριτς, για παράδειγμα, ξέσπασε μια μεγάλης κλίμακας εξέγερση στα τέλη Απριλίου, ως αντίδραση στην προσπάθεια των κοινοβουλευτικών αρχών να συλλάβουν το φιλοβασιλικό δήμαρχο της πόλης. Το φιλοβασιλικό πλήθος επιτέθηκε στα σπίτια των ηγετικών κοινοβουλευτικών της πόλης, στο γραφείο των εισπρακτόρων του τέλους στις εμπορικές συναλλαγές

³⁸⁰ *The Perfect Weekly Account*, τεύχος 3 (5-12 Απριλίου 1648): E.435(20), σελ. 21· *The Clarke Papers*, επιμ. C.H. Firth, 4 τόμοι, Ουέστμινστερ: Camden New Series, τόμος 54, 1891-1901, ii, σελ. 3· Bulstrode Whitelock, *Memorials of the English Affairs*, ii, 293.

³⁸¹ Bulstrode Whitelock, *ό.π.*, 293-4· *Perfect Occurrences of Every Daie journall in Parliament*, τεύχος 67 (7-14 Απριλίου 1648): E.522(17), σελ. 477-8.

³⁸² *The Humble Remonstrance of the Apprentices of the City of London*, Λονδίνο, 1647, σελ. 1-2.

(*excise*), καθώς και στο κτίριο όπου έδρευε η Επιτροπή της Κομητείας του Νόρφολκ, φωνάζοντας «για το θεό & το βασιλιά Κάρολο». Μεγάλης σημασίας για την οργάνωση της εξέγερσης ήταν τα πανδοχεία, οι ταβέρνες και οι μπουραρίες, οι θαμώνες των οποίων όλο και πιο συχνά έπιναν στην υγεία του βασιλιά, εκδηλώνοντας έτσι τα φιλοβασιλικά τους αισθήματα. Σημαντικές για την οργάνωση της εξέγερσης ήταν και οι ενοριακές εκκλησίες, όπου οι βασιλόφρονες συνέλεξαν υπογραφές για μια αίτηση (*petition*) υπέρ του δημάρχου. Όσον αφορά την κοινωνική σύνθεση του φιλοβασιλικού πλήθους, οι περισσότεροι συμμετέχοντες ήταν φτωχοί έμποροι, μισθωτοί τεχνίτες, χειρώνακτες, μαθητευόμενοι και υπηρέτες, ενώ η συμμετοχή των μεσαιών στρωμάτων ήταν περιορισμένη. Κεντρικό ρόλο στην εξέγερση έπαιξαν οι χασάπηδες του Νόριτς, μια επαγγελματική ομάδα που μερικούς μήνες πριν είχε πρωτοστατήσει στις ταραχές εναντίον του τέλους στις εμπορικές συναλλαγές (*excise*). Εν τέλει, ένα σύνταγμα του Νέου Πρότυπου Στρατού κατέστειλε την εξέγερση του Νόριτς, ενώ στη διάρκεια της σύγκρουσης μια πυριτιδαποθήκη εξερράγη προκαλώντας το θάνατο δεκάδων εξεγερμένων και κάνοντας τους Πουριτανούς να μιλάνε για παρέμβαση της Θείας Πρόνοιας.³⁸³

Στο Μπέρι Σαιντ Έντμουντς, το Μάιο του 1648, η προσπάθεια των πουριτανικών αρχών να απαγορεύσουν το στήσιμο ενός γαϊτανακιού προκάλεσε την εξέγερση περίπου εφτακοσίων καλά οπλισμένων βασιλόφρονων, που φωνάζοντας «για το Θεό και Βασιλιά Κάρολο», επιτέθηκαν σε στρογγυλοκέφαλους στρατιώτες και λεηλάτησαν τα σπίτια των κοινοβουλευτικών της πόλης.³⁸⁴ Στο Κόβεντ Γκάρντεν του Λονδίνου κάποιοι βασιλόφρονες διένειμαν λιβέλους που ζητούσαν «Ο Θεός να σώσει το Βασιλιά Κάρολο, και να κρεμάσει όλους του εχθρούς του».³⁸⁵ Στο Ντόρσετ η προσπάθεια των κοινοβουλευτικών αρχών να συλλάβουν έναν βασιλόφρονα ιερωμένο απετράπη «από το χυδαίο Πλήθος, Άντρες και Γυναίκες, με Ρόπαλα και Ραβδιά», ενώ στο Λονδίνο, στις 27 Μαρτίου, επέτειο της ενθρόνισης του Καρόλου, οι βασιλόφρονες άναψαν εορταστικές φωτιές και απαιτούσαν από τους περαστικούς να πιουν στην υγεία του βασιλιά.³⁸⁶ Πολλά ακόμη περιστατικά, που αναδεικνύουν τον

³⁸³ Hopper, "The Great Blow", 38-41, 44-5, 47-50; Ashton, *Counter-Revolution*, 369-75.

³⁸⁴ *A Declaration of the Counties of Kent and Essex... With a Letter from Burry, concerning seven hundred of the Townes-men taking up Armes to defend themselves, and their Declaration thereupon*, Λονδίνο, 1648, χωρίς σελιδαρίθμηση.

³⁸⁵ *Perfect Occurrences of Every Daies journall in Parliament*, τεύχος 72 (11-18 Μαΐου 1648): E.522(29), σελ. 510-1.

³⁸⁶ John Rushworth, *Historical Collections*, vii, 1037-8; Gentles, 'The Struggle for London', 287.

τρόπο με τον οποίο η βασιλοφροσύνη επηρέασε και επηρεάστηκε από τη λαϊκή πολιτική και κουλτούρα, καταγράφηκαν σε όλη την Αγγλία.

Ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος και η εκτέλεση του Καρόλου Α΄

Η λαϊκή δυσαρέσκεια για το Κοινοβούλιο και τους Πουριτανούς κορυφώθηκε στα τέλη Μαΐου 1648 με το ξέσπασμα του δεύτερου εμφυλίου πολέμου στο Κεντ και λίγο αργότερα στο Έσσεξ και σε άλλες περιοχές. Είχε προηγηθεί η παρέμβαση των βασιλοφρόνων στη δημόσια σφαίρα και η προσπάθεια κινητοποίησης του πληθυσμού υπέρ του Καρόλου, με μια σειρά *αιτήσεις* (*petitions*), που τυπώθηκαν σε εκατοντάδες αντίτυπα, διανεμήθηκαν στις τοπικές κοινότητες και κατάφεραν να συγκεντρώσουν χιλιάδες υπογραφές. Οι συγκεκριμένες *αιτήσεις*, που απευθύνονταν στο Κοινοβούλιο, ζητούσαν τη μείωση της φορολογίας και τη διάλυση του στρατού, καθώς και τη σύναψη οριστικής συμφωνίας ανάμεσα στον Κάρολο και το Κοινοβούλιο, με όρους ευνοϊκούς για το βασιλιά. Η εκστρατεία των βασιλοφρόνων για κινητοποίηση του πληθυσμού μέσω αυτών των *αιτήσεων* συνάντησε μεγαλύτερη επιτυχία στο Έσσεξ και το Κεντ, όπου πολλές χιλιάδες κάτοικοι υπέγραψαν αυτά τα φιλοβασιλικά κείμενα. Το αποτέλεσμα ήταν αυτές οι δύο κομητείες να αποτελέσουν δύο από τα σημαντικότερα θέατρα του δεύτερου εμφυλίου πολέμου. Πράγματι, οι συγκεντρώσεις των ατόμων που υποστήριζαν τις φιλοβασιλικές *αιτήσεις* στο Κεντ και το Έσσεξ και οι προσπάθειες των κοινοβουλευτικών αρχών να τις καταστείλουν, αποτέλεσαν αφορμή για τη συγκρότηση βασιλικών στρατευμάτων και την προσέλκυση εθελοντών για τον αγώνα του βασιλιά στις συγκεκριμένες κομητείες.³⁸⁷

Βεβαίως, δεν εντάχθηκαν όλοι όσοι υπέγραψαν αυτές τις φιλοβασιλικές *αιτήσεις* στο βασιλικό στρατό, καθώς πολλοί ήταν δυσαρεστημένοι μετριοπαθείς και όχι βασιλόφρονες. Παρ' όλα αυτά, η εκστρατεία συλλογής υπογραφών για αυτές τις *αιτήσεις*, δημιούργησε μια σημαντική δεξαμενή υποστηρικτών του βασιλικού σκοπού. Απ' αυτή τη δεξαμενή άντλησαν εθελοντές οι βασιλικές δυνάμεις στο δεύτερο εμφύλιο πόλεμο. Έτσι, στη μάχη του Μάιντστοουν την 1^η Ιουνίου 1648 και στην πολιορκία του Κόλτσεστερ που ξεκίνησε λίγες μέρες μετά, ο κύριος όγκος των βασιλικών δυνάμεων αποτελούνταν από κατοίκους του Κεντ και του Έσσεξ, που δυσαρεστημένοι από το Κοινοβούλιο, είχαν συγκλίσει πολιτικά με τη βασιλική

³⁸⁷ Peacey, *Print and Public Politics*, 358-9· Ashton, *Counter-Revolution*, 141-56.

παράταξη και είχαν υποστηρίξει τις φιλοβασιλικές αιτήσεις.³⁸⁸ Σημαντική για τις βασιλικές δυνάμεις ήταν και η ενίσχυση που προσέφεραν διάφοροι κάτοικοι του Λονδίνου. Πολλοί από τους αιχμαλώτους που πάρθηκαν από το Νέο Πρότυπο Στρατό στο Μείντστοουν ήταν μαθητευόμενοι και βαρκάρηδες του Λονδίνου και των γύρω περιοχών, ενώ οι χασάπηδες του Σμίθφιλντ είχαν στενές σχέσεις με τους πολιορκημένους βασιλόφρονες του Κόλτσεστερ και τους βοήθησαν με υλικά μέσα.³⁸⁹

Η ήττα των βασιλικών δυνάμεων στο δεύτερο εμφύλιο πόλεμο καταρράκωσε το ηθικό των βασιλοφρόνων και προκάλεσε μια νέα εκστρατεία αιτήσεων το Φθινόπωρο του 1648, που αυτή τη φορά όμως είχαν ριζοσπαστικό περιεχόμενο. Οι συγκεκριμένες αιτήσεις, που υπογράφηκαν κατά κύριο λόγο από σεκταριστές, ρεπουμπλικάνους και άλλους ριζοσπάστες, καλούσαν σε απόρριψη οποιουδήποτε συμβιβασμού ήταν ευνοϊκός για τον Κάρολο και ζητούσαν την παραδειγματική τιμωρία των υπεύθυνων για το δεύτερο εμφύλιο πόλεμο, συμπεριλαμβανομένου και του βασιλιά. Αυτές οι ριζοσπαστικές αιτήσεις άνοιξαν το δρόμο για την εκκαθάριση του Πράιντ στις 6 Δεκεμβρίου και τη σύγκληση του ειδικού κοινοβουλευτικού δικαστηρίου που δίκασε τον Κάρολο για εσχάτη προδοσία εις βάρος του λαού της Αγγλίας, τον Ιανουάριο του 1649.³⁹⁰ Η επιλογή των ριζοσπαστών να δικάσουν δημοσίως το βασιλιά, ώστε να παρουσιασθούν ως υπερασπιστές του λαού, ήταν ατυχής. Ο Κάρολος, σε όλη τη διάρκεια της δίκης του, αρνήθηκε να αναγνωρίσει τη νομιμότητα των δικαστών του, περιγέλασε την προσπάθεια της Βουλής των Κοινοτήτων να επιβάλει την πολιτική της υπεροχή, επαναθεμελίωσε με το λόγο του την ιερότητα της βασιλικής του εξουσίας και αυτοπροβλήθηκε ως μάρτυρας που δικάζεται για χάρη του λαού του, όπως ο Χριστός ή οι μάρτυρες στο *Βιβλίο των Μαρτύρων* του Foxe.³⁹¹

Η αποτυχία των ριζοσπαστών να οικειοποιηθούν συμβολικά την εξουσία που ανήκε προηγουμένως στο βασιλιά απονομιμοποίησε πλήρως το εγχείρημα τους στα μάτια του αγγλικού λαού. Όταν τελικά ο Κάρολος εκτελέστηκε στις 30 Ιανουαρίου 1649, ο πληθυσμός της Αγγλίας αντέδρασε με θρήνο, απελπισία και επιθυμία για τιμωρία των βασιλοκτόνων. Αμέσως μετά την εκτέλεση του Καρόλου πλήθη «με θλιμμένες καρδιές, μοιρολογώντας για το θάνατο του Βασιλιά» άρχισαν να καταφθάνουν απ' το

³⁸⁸ Ashton, *ό.π.*, 461-7.

³⁸⁹ Ashton, *ό.π.*, 467-8· Gentles, 'The Struggle for London', 290-1.

³⁹⁰ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 231-2· Hill, *The Century of Revolution*, 112.

³⁹¹ Sharpe, *Image Wars*, 381-4.

Ουάιτχολ στο Λονδίνο, ενώ σύμφωνα με τον πουριτανό ιερωμένο Ralph Josselin η βασιλοκτονία επηρέασε αρνητικά - σε συναισθηματικό επίπεδο - πάρα πολλούς ανθρώπους σε όλη την Αγγλία.³⁹² Σε αυτό το κλίμα, το καθεστώς της Κοινοπολιτείας ξεκίνησε την ύπαρξη του από-νομιμοποιημένο στη συνείδηση της πλειοψηφίας του αγγλικού λαού, που σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1650 έδειχνε να ελπίζει στην παλινόρθωση της μοναρχίας.³⁹³

Οι λέξεις στην υπηρεσία των Στιούαρτ: στασιαστικός λόγος εναντίον του Κοινοβουλίου και της Κοινοπολιτείας

Η αποστροφή του αγγλικού λαού για το νέο καθεστώς εκφραζόταν συχνά με στασιαστικό λόγο εναντίον της Κοινοπολιτείας. Οι άνθρωποι της πρώιμης νεώτερης Αγγλίας θεωρούσαν ότι η γλώσσα ήταν ένα όργανο του σώματος ιδιαίτερα ευάλωτο σε «ηθικές ασθένειες». Η ανεξέλεγκτη γλώσσα μπορούσε να γίνει πολύ επικίνδυνη για την ενότητα της κοινότητας και για τη σταθερότητα του κράτους. Οι ηθικιστές της πρώιμης νεώτερης Αγγλίας, καταδίκάζαν διάφορες εκδηλώσεις του λόγου, όπως ήταν η εξύβριση, η βλασφημία, το κουτσομπολιό, η συκοφαντία, η διάδοση ψευδών ειδήσεων και ιδίως ο στασιαστικός και προδοτικός λόγος. Η απειθαρχία της γλώσσας ήταν κυρίως χαρακτηριστικό των απλών ανθρώπων, καθώς οι αριστοκράτες, χάρη στην ευγενική ανατροφή τους, μάθαιναν να ελέγχουν τα λόγια τους.³⁹⁴ Οι «αμαρτίες της γλώσσας» προσδιορίστηκαν από το πρώιμο νεώτερο κράτος ως «εγκλήματα της γλώσσας» και έγιναν ποινικά αδικήματα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την καταγραφή στα δικαστικά αρχεία πολλών περιπτώσεων ανθρώπων των λαϊκών στρωμάτων που μίλησαν εναντίον της εξουσίας, προσφέροντάς μας έτσι μια μοναδική δυνατότητα να μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονταν και εκφράζονταν πολιτικά οι απλοί άνθρωποι της εποχής.³⁹⁵

Η πιο επικίνδυνη παράβαση της γλώσσας ήταν αυτή που στρεφόταν κατά της μοναρχίας και των αξιωματούχων της. Οι μονάρχες πήραν μέτρα ελέγχου και περιορισμού του στασιαστικού λόγου των υπηκόων τους, καθώς θεωρούσαν ότι ο στασιαστικός λόγος οδηγεί από την στάση στην εξέγερση και επομένως μπορεί να

³⁹² HMC: 2nd Report, 48: *The Diary of the Rev. Ralph Josselin*, 63.

³⁹³ Sharpe, *Image Wars*, 384.

³⁹⁴ Cressy, *Dangerous Talk*, 1-4.

³⁹⁵ Ό.π., 6.

έχει καταστρεπτικές συνέπειες για τη σταθερότητα της μοναρχίας. Τα λόγια που στρέφονταν κατά της μοναρχίας ήταν αμαρτωλά, όπως και κάθε άλλη μορφή εναντίωσης στην εξουσία του βασιλιά. Η ατίμωση του μονάρχη και των συμβούλων του με λιβέλους και απείθαρχα λόγια, υπονόμειαν τη σταθερότητα όλης της κοινοπολιτείας.³⁹⁶ Η κρατική εξουσία, λοιπόν, στην πρώιμη νεώτερη Αγγλία επεδίωξε να ελέγξει τη γλωσσική συμπεριφορά των ανθρώπων, θέλοντας έτσι να περιορίσει τις προκλήσεις εναντίον της.

Το 1642, όταν οι κοινοβουλευτικοί έγιναν διεκδικητές της κρατικής εξουσίας, ο στασιαστικός λόγος των απλών ανθρώπων, που μέχρι τότε στρεφόταν κυρίως κατά της μοναρχίας, άρχισαν να στρέφονται κατά του Κοινοβουλίου και των υποστηρικτών του. Στις περιοχές που ήλεγχε το Κοινοβούλιο στη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου πολέμου, πολλοί βασιλόφρονες των λαϊκών στρωμάτων, άντρες και γυναίκες, δικάστηκαν για στασιαστικά λόγια κατά της κοινοβουλευτικής παράταξης.³⁹⁷ Στο Μίντλσεξ, τον Ιούλιο του 1642, ο χειρώνακτας John Scullard καταδικάστηκε, επειδή είπε δημοσίως «*Η πανούκλα να καταστρέψει το Κοινοβούλιο*», ενώ λίγους μήνες μετά ο κατασκευαστής τούβλων John Parke δικάστηκε επειδή είπε ότι «*το Κοινοβούλιο ήταν όλοι αλήτες και κακοποιοί*».³⁹⁸ Τον Δεκέμβριο του 1643, η Sarah Dennis, μια γυναίκα του Μίντλσεξ, επιτέθηκε λεκτικά στο Κοινοβούλιο αναφέροντας ότι «*Οι άντρες του Κοινοβουλίου είναι στρογγυλοκέφαλοι αλήτες*». Ακόμη, η Dennis υπέπεσε στο σοβαρό αδίκημα του *scandalum magnatum* όταν εξύβρισε τον κοινοβουλευτικό λόρδο Σεί ως «*στρογγυλοκέφαλο αλήτη: μια Πανούκλα να τον πάρει!*».³⁹⁹ Το *scandalum magnatum* ήταν ο προσβλητικός λόγος εναντίον των κοινωνικά ανωτέρων. Το *scandalum magnatum* θεωρούνταν πολύ επικίνδυνο, καθώς ουσιαστικά αμφισβητούσε τις ιεραρχικές κοινωνικές σχέσεις υποταγής και απειλούσε να συμπαρασύρει όλη την κοινωνία στο χάος.⁴⁰⁰

Πολλές ακόμη γυναίκες, όπως η Sarah Dennis, εκδήλωσαν τα φιλοβασιλικά και αντικοινοβουλευτικά τους φρονήματα. Αυτό αποδεικνύει ότι η συντριπτική πλειοψηφία του αγγλικού πληθυσμού είχε αντίληψη και άποψη για τα εθνικά πολιτικά ζητήματα της εποχής του. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα γυναίκας

³⁹⁶ Ό.π., 6-10.

³⁹⁷ Ό.π., 194.

³⁹⁸ *Middlesex County Records, vol. III*, επιμ. J. Cordy Jeaffreson, Λονδίνο: The Middlesex County Records Society, 1888, σελ. 82, 87-8.

³⁹⁹ Ό.π., 90.

⁴⁰⁰ Cressy, *Dangerous Talk*, 29-33.

που εξέφρασε φιλοβασιλικά στασιαστικά λόγια ήταν η κλώστρια Mary Huggett, που, το 1644, εξύβρισε τους κοινοβουλευτικούς ως «στρογγυλοκέφαλους αλήτες». Παρόμοια ήταν τα λόγια μιας ακόμη κλώστριας, της Margaret Gardiner, που ανέφερε ότι «το Κοινοβούλιο είναι Στρογγυλοκέφαλοι Αλήτες και Πουριτανοί».⁴⁰¹ Η προσαγόρευση κάποιου ως «στρογγυλοκέφαλου» από ένα άτομο, ήταν τόσο πράξη ορισμού του αντιπάλου, του «άλλου», όσο και πράξη αυτοπροσδιορισμού.⁴⁰²

Μετά την εκτέλεση του Καρόλου τον Ιανουάριο του 1649, που όπως έχουμε δει προκάλεσε μεγάλη δυσαρέσκεια, θλίψη και οργή στον αγγλικό πληθυσμό, η έκφραση στασιαστικού λόγου εναντίον του Κοινοβουλίου και της Κοινοπολιτείας από άτομα των λαϊκών στρωμάτων έλαβε μεγάλες διαστάσεις. Τα πρακτικά των περιοδευόντων βασιλικών κακουργιοδικείων και των ειρηνοδικείων κατά τη δεκαετία του 1650, βρίθουν από περιπτώσεις απλών ανθρώπων που επιτέθηκαν λεκτικά εναντίον του νέου καθεστώτος.⁴⁰³ Στο Σόμερσετ, ο ράφτης Peter Sandford δικάστηκε το Νοέμβριο του 1649 επειδή είπε ότι ο Κάρολος είχε δικαστεί από «μια παρέα Αλητών», που ήταν καταραμένοι, ενώ ο John Norris, ένας ράφτης από το Μίντλσεξ, ανέφερε το 1650 ότι «ο τελευταίος Βασιλιάς είχε παράνομα εκτελεστεί, αλλά ότι ήλπιζε ότι οι διώκτες του θα υπέφεραν στο εξής για αυτό, και ότι η εξουσία που αυτοί έχουν διατηρείται μόνο με το σπαθί, και ότι αυτοί όντως επιδιώκουν να καταπιέσουν την ελευθερία των υπηκόων, την οποία αυτοί είχαν πρότερα υποσχεθεί να διατηρήσουν».⁴⁰⁴

Συχνά οι στασιαστικές και επικίνδυνες λέξεις συνδυάζονταν με χειρονομίες ή άλλες κινήσεις του σώματος, που καθιστούσαν το έγκλημα κατά της εξουσίας της Κοινοπολιτείας ακόμη σοβαρότερο.⁴⁰⁵ Εδώ να σημειωθεί ότι στο επαναστατικό κανονιστικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1650, η κοινωνική συνήθεια της κατανάλωσης αλκοόλ απέκτησε καινούργιες πολιτικές συνυποδηλώσεις, καθώς ερχόταν σε άμεση αντιπαράθεση με τις μεταρρυθμιστικές επιδιώξεις του επαναστατικού κράτους. Άλλωστε, η κουλτούρα της ταβέρνας και της μπουραρίας ήταν πολύ πριν τη δεκαετία του 1640 στόχος των πουριτανών μεταρρυθμιστών. Έτσι, η συνήθεια των κοινοβουλευτικών να αποκαλούν τους βασιλόφρονες «ακόλαστους

⁴⁰¹ *Middlesex County Records*, vol. III, 96.

⁴⁰² Hopper, "The Great Blow", 49.

⁴⁰³ Cressy, *Dangerous Talk*, 198.

⁴⁰⁴ SRO: Q/SR/81/87 (Information and examination. 23 Nov. 1649), Διαθέσιμο στο: <https://somerset-cat.swheritage.org.uk/records/Q/SR/81/87> [Ημερομηνία πρόσβασης: 5 Σεπτεμβρίου 2019] *Middlesex County Records*, vol. III, 195.

⁴⁰⁵ Hopper, "The Great Blow", 50-1.

μπεκρήδες», δημιούργησε παράπλευρα μια νέα δεξαμενή υποστήριξης για τους Στιούαρτ, καθώς η ρητορική των βασιλοφρόνων συχνά συνέδεε την επιβίωση των παραδοσιακών πολιτισμικών πρακτικών της λαϊκής κουλτούρας με την ένταξη στην παράταξη των Στιούαρτ.⁴⁰⁶ Σ' αυτό το πλαίσιο, η πρακτική της κατανάλωσης αλκοόλ στην υγεία του βασιλιά έγινε σήμα κατατεθέν των βασιλοφρόνων στα τέλη της δεκαετίας του 1640.⁴⁰⁷

Υπάρχουν δεκάδες παραδείγματα βασιλοφρόνων που δικάστηκαν επειδή ήπιαν στην υγεία του βασιλιά ή παρακίνησαν άλλους να κάνουν το ίδιο. Στο Ντέρμπισαϊρ το 1651 ο Hugh Sheldon, ένας κάτοικος του Γιούλγκριβ, δικάστηκε επειδή είπε ότι «το Κράτος είναι σε τέτοια κακή κατάσταση από όταν ο Στρατηγός Κρόμγουελ επέστρεψε στην Αγγλία» και στη συνέχεια, μαζί με διάφορους άλλους, πέταξε το καπέλο του στο πάτωμα και ήπιε στην υγεία του βασιλιά.⁴⁰⁸ Τον Ιανουάριο του 1650 στο Γουέλς, ο Humfry Butler, ένας πωλητής πρώτων υλών για κουρείς, ενθάρρυνε τους παρευρισκόμενους να πιουν στην υγεία του βασιλιά και στη συνέχεια βρέθηκε στην αγορά της πόλης και προσπάθησε να ξεσηκώσει εξέγερση φωνάζοντας «όλοι εσείς που είστε ιππότες (cavaliers) ελάτε μαζί μου».⁴⁰⁹ Λίγους μήνες μετά στο Στόουκ Σεντ Μέρι του Σόμερσετ, ένας κτίστης με το όνομα William Manfyeld, έβγαλε ένα μικρό δρεπάνι και απείλησε ότι θα σφάξει τους «Στρογγυλοκέφαλους Αλήτες», όταν δεν του έδωσαν μπύρα σε ένα πανδοχείο.⁴¹⁰ Το Σεπτέμβριο του 1651 στο Μπάροου του Σόμερσετ, ο υποδηματοποιός John Bayly δικάστηκε επειδή ήπιε στην υγεία του Καρόλου.⁴¹¹

Άλλη μία πρακτική που θεωρούνταν πολύ επικίνδυνη, λόγω των αναταραχών που μπορούσε να προκαλέσει, και γι' αυτό διωκόταν από το κράτος, ήταν η διασπορά ψευδών ειδήσεων. Έτσι, όταν ο τσαγκάρης Martyn Everard, κάτοικος του Μάρλμπορο στο Γουίλτσαϊρ, είπε το 1651 «ότι πάνω από 100.000 άντρες, γυναίκες, παιδιά, Μπραουνιστές και Αναβαπτιστές είχαν πνιγεί στο Άμστερνταμ σαν τιμωρία

⁴⁰⁶ Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics*, 132-3; Boswell, 'Popular Grievances and Royalist Propaganda', 317.

⁴⁰⁷ Smuts, *Culture and Power*, 116.

⁴⁰⁸ *Three Centuries of Derbyshire Annals, as Illustrated by the Records of the Quarter Sessions of the County of Derby*, επιμ. J.C. Cox, 2 τόμοι, Λονδίνο: Bemrose and Sons, 1890, ii, σελ. 65.

⁴⁰⁹ SRO: Q/SR/81/81 (Information and examinations. 8 Jan. 1650), Διαθέσιμο στο: <https://somerset-cat.swheritage.org.uk/records/Q/SR/81/81> [Ημερομηνία πρόσβασης: 6 Σεπτεμβρίου 2019].

⁴¹⁰ SRO: Q/SR/82/199 (Informations. 29 Dec. 1650), Διαθέσιμο στο: <https://somerset-cat.swheritage.org.uk/records/Q/SR/82/199> [Ημερομηνία πρόσβασης: 6 Σεπτεμβρίου 2019].

⁴¹¹ SRO: Q/SR/83/78 (Information. 30 Sep. 1651), Διαθέσιμο στο: <https://somerset-cat.swheritage.org.uk/records/Q/SR/83/78> [Ημερομηνία πρόσβασης: 6 Σεπτεμβρίου 2019].

επειδή είχαν ‘καταστρέψει το Βασιλιά και το Βασίλειο με τις πρακτικές τους’, ότι ο Βασιλιάς είχε έναν στρατό στο Σίλι που θα νικούσε τις δυνάμεις του Κοινοβουλίου στην Κορνουάλη, και ότι το Κοινοβούλιο θα λάμβανε σύντομα κακά νέα από τη Σκωτία», δικάστηκε από τις αρχές της Κοινοπολιτείας για διασπορά ψευδών ειδήσεων.⁴¹² Το ίδιο συνέβη με την Sarah Hallett, κάτοικο του Κριούκετ στο Σόμερσετ, που διέδιδε την ψευδή είδηση ότι ο στρατός του Κρόμγουελ είχε καταστραφεί στη Σκωτία.⁴¹³

Οι καταγραφές στασιαστικών λόγων στα δικαστικά αρχεία της Κοινοπολιτείας τη δεκαετία του 1650, μερικές από τις οποίες παρατέθηκαν παραπάνω, είναι ίσως η πιο απτή απόδειξη που έχουμε, για τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονταν πολιτικά τα λαϊκά στρώματα στα μέσα του 17^{ου} αιώνα και για τον τρόπο με τον οποίο εξέφρασαν τα φιλοβασιλικά τους φρονήματα. Απ’ τα λόγια αυτών των ανθρώπων, μπορούμε να καταλάβουμε ότι η βασιλοφροσύνη ήταν μια συνειδητή πολιτική επιλογή, βαθιά ριζωμένη στην πολιτική και κοινωνική τους αντίληψη, και όχι μια παθητική στάση που επιβαλλόταν από τους ανωτέρους τους, όπως πίστευαν παλιότερα οι ιστορικοί.

⁴¹² SRO: Q/SR/83/166-167 (Informations and examination. 16 Mar. 1651), Διαθέσιμο στο: <https://somerset-cat.swheritage.org.uk/records/Q/SR/83/166-167> [Ημερομηνία πρόσβασης: 6 Σεπτεμβρίου 2019].

⁴¹³ SRO: Q/SR/83/136-137 (Information. 14 Apr. 1651), Διαθέσιμο στο: <https://somerset-cat.swheritage.org.uk/records/Q/SR/83/136-137> [Ημερομηνία πρόσβασης: 6 Σεπτεμβρίου 2019].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τις δεκαετίες πριν την έναρξη του αγγλικού εμφυλίου πολέμου, η αγγλική μοναρχία επιχείρησε να προωθήσει μια πολιτική αντίληψη σύμφωνα με την οποία ο βασιλιάς κυβερνούσε ως εκπρόσωπος του Θεού στη γη, η εξουσία του βρισκόταν πάνω από τους ανθρώπινους νόμους και οποιαδήποτε εναντίωση στο μονάρχη ήταν αμαρτία και έγκλημα κατά της φύσης των πραγμάτων, όπως είχε καθοριστεί από το Θεό. Αυτές οι απολυταρχικές αντιλήψεις διαδόθηκαν στον αγγλικό λαό μέσα από τα κηρύγματα των κομφορμιστών ιερωμένων, τις βασιλικές διακηρύξεις και τις δημόσιες τελετουργίες αναπαράστασης της μοναρχίας, και αποτέλεσαν το βασικό υλικό της πολιτικής παιδείας του πληθυσμού της Αγγλίας. Ο λαός, μέσα από ένα πλήθος συμβολικών προβολών στο φαντασιακό, αναγνώρισε στο πρόσωπο του βασιλιά τον κυριότερο υπερασπιστή του απέναντι σε εσωτερικές και εξωτερικές απειλές. Αυτή η πολιτική αντίληψη ήταν εξαιρετικά ισχυρή και αποτέλεσε το πολιτικό υπόβαθρο για την εξάπλωση της βασιλοφροσύνης της περιόδου 1642-1660 στα λαϊκά στρώματα.

Ωστόσο, η πεποίθηση της άρχουσας ελίτ ότι ο λαός δεν έχει λόγο στα εθνικά πολιτικά ζητήματα, που αποτελούν υπόθεση και αποκλειστική αρμοδιότητα της μοναρχίας και της αριστοκρατίας, και οφείλει να εκδηλώνει παθητικά τη νομιμοφροσύνη του, δε στηριζόταν στην πραγματικότητα. Η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση, καθώς και η μεγάλη οικονομική και κοινωνική αλλαγή της πρώιμης νεώτερης περιόδου, άνοιξαν νέα πεδία για την πολιτική έκφραση των λαϊκών στρωμάτων. Αυτή η διαδικασία ενισχύθηκε από την επέκταση της τυπογραφίας, αλλά και από την αύξηση της εγγραμματοσύνης του πληθυσμού. Μέσα από διάφορες διαδικασίες, όπως ήταν η λήψη αξιωμάτων, η ψήφος στις εκλογές, η συγγραφή και διάδοση πολιτικών ποιημάτων (μπαλάντες) και λιβέλων κ.ά., ο λαός πολιτικοποιήθηκε έντονα, ήδη από την ελισαβετιανή περίοδο, και άρχισε να διεκδικεί την ενεργότερη συμμετοχή του στη δημόσια σφαίρα και την πολιτική.

Εδώ όμως παρατηρούμε ένα αντιφατικό φαινόμενο: από τη μια πλευρά, οι πολιτικές και θρησκευτικές επιλογές του Καρόλου Α΄, κατά τη δεκαετία του 1630, αποξένωσαν ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού από τη μοναρχία και, σε συνδυασμό με την εξέγερση των Σκωτσέζων το 1639-40, οδήγησαν στη σύγκληση του Μακρόβιου Κοινοβουλίου και στην κατάρρευση των απολυταρχικών επιδιώξεων του μονάρχη. Η διετία 1640-2 χαρακτηρίστηκε από την κατάρρευση της βασιλικής λογοκρισίας, τη

δημοσίευση εκατοντάδων φυλλαδίων εναντίον των πολιτικών του Καρόλου και την εντατικότερη πολιτικοποίηση του αγγλικού λαού.

Απ' την άλλη, ωστόσο, η επιλογή του Μακρόβιου Κοινοβουλίου να προωθήσει τη μεταρρύθμιση της Εκκλησίας της Αγγλίας σύμφωνα με τα πρότυπα των Πουριτανών και να επιβάλει μια αυστηρή και πειθαρχημένη θρησκευτικότητα στον αγγλικό πληθυσμό, προκάλεσε μια αντικοινοβουλευτική αντίδραση, που εκφράστηκε μέσα από αιτήσεις υπέρ της αγγλικής Εκκλησίας και μέσα από την έκδοση δεκάδων φιλοβασιλικών φυλλαδίων που στρέφονταν εναντίον των πουριτανών και των σεκταριστών. Ο λαϊκός αντι-πουριτανισμός ήταν ένα κεντρικό στοιχείο της κουλτούρας ενός μεγάλου μέρους του αγγλικού πληθυσμού και αποτέλεσε ένα σημαντικό πολιτισμικό υπόβαθρο για την εξάπλωση της βασιλοφροσύνης στα λαϊκά στρώματα. Μέσα από τη φιλοβασιλική εκστρατεία για την υπεράσπιση της Εκκλησίας της Αγγλίας και για την απαγόρευση των πουριτανικών σεκτών, τέθηκαν οι βάσεις για τη συγκρότηση της λαϊκής βασιλοφροσύνης της περιόδου 1642-1660.

Η ενεργή παρέμβαση του Καρόλου, με πολιτικούς όρους, στη δημόσια σφαίρα το 1642, τελικά, είχε σαν αποτέλεσμα την δημιουργία της παράταξης των βασιλοφρόνων που είχε ως κεντρικά χαρακτηριστικά την προσωποπαγή αφοσίωση στον Κάρολο και τους διαδόχους του, την υπεράσπιση της μοναρχικής εξουσίας και των κομφορμιστικών δογμάτων της Εκκλησίας της Αγγλίας και την εχθρότητα για το Κοινοβούλιο και τους «στρογγυλοκέφαλους». Βέβαια, σ' αυτό το πρώιμο στάδιο, η βασιλοφροσύνη παρέμενε κατά βάση μια ιδεολογία της αριστοκρατίας, καθώς βασική της επιδίωξη ήταν η αποκατάσταση της πολιτικής και κοινωνικής ευταξίας που είχαν διαταραχθεί από το «φιλολαϊκό» Κοινοβούλιο. Παρ' όλα αυτά, στη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου πολέμου, η πολιτική ιδεολογία που ορίζεται ως βασιλοφροσύνη βρήκε απήχηση στα λαϊκά στρώματα. Σ' αυτό μεγάλο ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι ο αγγλικός λαός είχε εκτεθεί για πολλές δεκαετίες στη βασιλική προπαγάνδα, που παρουσίαζε το μονάρχη ως ιερό πρόσωπο και ως προστάτη του λαού. Εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας για τη διάδοση αυτής της βασιλοφροσύνης στα λαϊκά στρώματα το 1642, ήταν ο λαϊκός αντι-πουριτανισμός, ο οποίος ήταν πολύ διαδεδομένος κατά μήκος της Αγγλίας και ο οποίος είχε υποστηριχθεί ανοιχτά από τον Κάρολο και τους κοντινούς του συμβούλους. Πρακτικά, η εξάπλωση της πολιτικής ιδεολογίας της βασιλοφροσύνης στα λαϊκά στρώματα την περίοδο 1642-1646 εκφράστηκε κυρίως μέσα από την εθελοντική κατάταξη των απλών ανθρώπων

στο βασιλικό στρατό και μέσα από δεκάδες φιλοβασιλικές δράσεις και εξεγέρσεις του πλήθους.

Η νίκη του Κοινοβουλίου στον πρώτο εμφύλιο πόλεμο το 1646, είχε σαν επακόλουθο να ενταθεί η προσπάθεια των Πουριτανών για θρησκευτική και ηθική αναμόρφωση του αγγλικού λαού. Αυτό, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη λαϊκή δυσαρέσκεια, λόγω των πολιτικών και οικονομικών επιλογών των κοινοβουλευτικών, οδήγησε στην αποξένωση μιας πολύ μεγάλης μερίδας του αγγλικού πληθυσμού από το Κοινοβούλιο. Έτσι, την περίοδο 1646-9, οι βασιλόφρονες προπαγανδιστές βρήκαν χώρο ώστε να απευθυνθούν με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στα λαϊκά στρώματα και να τα πείσουν ότι οι δυσκολίες και τα παράπονα τους θα αντιμετωπίζονταν αν ο βασιλιάς αποκαθίστατο στην εξουσία. Το αποτέλεσμα ήταν να εμπλουτιστεί η φιλοβασιλική προπαγάνδα με λαϊκά και λαϊκότροπα στοιχεία και να νομιμοποιηθεί από το βασιλόφρονα τύπο η πολιτική δράση των λαϊκών στρωμάτων, μια διαδικασία που είχε ήδη ξεκινήσει από τα μέσα του πρώτου εμφυλίου πολέμου. Έτσι, οι βασιλόφρονες προπαγανδιστές υποστήριξαν τις λαϊκές κινήσεις κατά της αυθαίρετης φορολογίας που επέβαλε το Κοινοβούλιο, κατά της καταστολής που επέβαλε ο Νέος Πρότυπος Στρατός και κατά των πουριτανικών προσπαθειών για ηθική μεταρρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων. Όλα αυτά συνετέλεσαν στην πολιτική ταύτιση πολλών ανθρώπων των λαϊκών στρωμάτων με τη βασιλική παράταξη και στην ανάδυση της λαϊκής βασιλοφροσύνης ως αυτόνομης πολιτικής ιδεολογίας στα τέλη της δεκαετίας του 1640.

Αυτή, λοιπόν, η λαϊκή βασιλοφροσύνη, κεντρικά στοιχεία της οποίας ήταν ο αντιπουριτανισμός και η εχθρότητα για το Μακρόβιο Κοινοβούλιο και το καθεστώς της Κοινοπολιτείας που το διαδέχθηκε, κατάφερε κατά τη δεκαετία του 1650 να έχει μεγάλη απήχηση στον αγγλικό λαό και απέκτησε πολλές φορές ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά. Χάρη στην ανάδυση της λαϊκής βασιλοφροσύνης ως πολιτικής ιδεολογίας, η βασιλική παράταξη, παρότι παράνομη κατά τη δεκαετία του 1650, απέκτησε πολυπληθείς υποστηρικτές. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν ότι το Μάιο του 1660, όταν πραγματοποιήθηκε η παλινόρθωση της αγγλικής μοναρχίας και ο Κάρολος Β΄ κατέφθασε στο Ντόβερ για να ανακηρυχθεί βασιλιάς, η

συντριπτική πλειοψηφία του αγγλικού πληθυσμού τον υποδέχθηκε με ενθουσιώσεις πανηγυρισμούς.⁴¹⁴

⁴¹⁴ Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion*, 271-2.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πρωτογενείς πηγές

Τοπικά αρχεία

Somerset Record Office⁴¹⁵

Quarter Sessions Records for the County of Somerset, Sessions rolls:

81/81 (Information and examinations. 8 Jan. 1650)

81/87 (Information and examination. 23 Nov. 1649)

82/199 (Informations. 29 Dec. 1650)

83/78 (Information. 30 Sep. 1651)

83/136-137 (Information. 14 Apr. 1651)

83/166-167 (Informations and examination. 16 Mar. 1651)

Έντυπες πηγές

A Declaration of the Counties of Kent and Essex... With a Letter from Burry, concerning seven hundred of the Townes-men taking up Armes to defend themselves, and their Declaration thereupon, Λονδίνο, 1648.

An Exact and True Relation of that Tumultuous behaviour of divers Citizens and others at Guild-Hall, 1642.

A Fight in the North at the Dales in Richmondshire, Λονδίνο, 1647.

A Full Declaration of all Particulers Concerning the March of the Forces under Collonel Fiennes to Bristoll... As also A Relation of the late bloody abominable conspiracy against the City of Bristoll, Λονδίνο, 1643.

A Letter from a Gentleman in Kent, Giving Satisfaction to a friend in London, of the Beginning, Progresse, and End of the late great Action there, Λονδίνο, 1648.

⁴¹⁵ Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://somerset-cat.swheritage.org.uk/>.

A Puritane set forth in his Lively Colours: Or, K. James his description of a Puritan. Whereunto is added the Round-heads Character, with The Character of an Holy Sister. All fitted for the times, Λονδίνο, 1642.

A True and Exact Relation of the Whole Proceedings of the Parliaments Forces, that went out under the command of Colonel Brown with Colonell Manwerings Forces into Kent, 1643.

Canterbury Christmas: or, A True Relation of the Insurrection in Canterbury on Christmas day last, with the great hurt that befell divers persons thereby, Λονδίνο, 1648.

Captaine Burley His Speech... A Great Rising in the City of Worcester; Certified by a Letter to a Member of the House of Commons, Λονδίνο, 1648.

The Copy of a Letter sent from Bristoll: Wherein is set down the true Relation of the great Victory obtained by Sir William Wallar... Together, with the names of the Conspirators against the Citie of Bristoll, 1643.

The Humble Remonstrance of the Apprentices of the City of London, Λονδίνο, 1647.

The Resolution of the Roundheads: Being a Zealous Declaration of the Grievances Wherewith Their Little Wits are Consumed to Destruction, Λονδίνο, 1642.

The Severall Examinations and Confessions of the Treacherous Conspiratours Against the Citie of Bristoll, Λονδίνο, 1643.

The two State Martyrs, or, the Murther of Master Robert Yeomans, and Master George Bowcher Citizens of Bristoll, 1643.

Richard Baxter, Reliquiae Baxterianae: or, Mr. Richard Baxter's Narrative of the Most Memorable Passages of his Life and Times, επιμ. Matthew Sylvester, Λονδίνο, 1696.

Henry Burton, A Divine Tragedie Lately Acted, or, A Collection of sundrie memorable examples of Gods judgements upon Sabbath-breakers, and other like Libertines, 1641.

Richard Culmer, A Parish Looking-Glasse for Persecutors of Ministers, Λονδίνο, 1657.

[Brian Duppa], *A Prayer of Thanksgiving for his Majesties late Victory over the Rebels*, Οξφόρδη, 1642.

Richard Gardyner, *A Sermon Appointed for Saint Paul's Cross but Preached in Saint Paul's Church, on the Day of His Majesties Happy Inauguration*, Λονδίνο, 1642.

John Harris, *The Puritanes Impuritie: or the Anatomie of a Puritane or Separatist by Name and Profession*, Λονδίνο, 1641.

John Rushworth (επιμ.), *Historical Collections of Private Passages of State*, 8 τόμοι, Λονδίνο, 2^η έκδοση: 1721-2.

By the King. A Proclamation for obedience to the Lawes ordained for establishing of the true Religion in this Kingdom of England, Λονδίνο, 1641.

His Majesties Declaration to the Ministers, Free-holders, Farmers, and substantial Copy-holders of the County of York. Assembled by His Majesties special Summons, at Heworth Moore, near the City of York, on Friday the third of June 1642, Γιορκ, 1642.

John Taylor, *The Complaint of Christmas*, Οξφόρδη, 1646.

[John Taylor], *The Diseases of the Times or the Distempers of the Common-wealth*, Λονδίνο, 1642.

Jo[hn] Ta[ylor], *The Generall Complaint of the most oppressed, distressed Commons of England*, Οξφόρδη, 1645.

Henry Valentine, *God save the King. A Sermon Preached in St. Pauls Church the 27th of March 1639. Being the Day of His Majesties Most Happy Inauguration, and of His Northern Expedition*, Λονδίνο, 1639.

John Vicars, *A Looking-Glasse for Malignants: or, Gods hand against God-haters*, Λονδίνο, 1643.

[Edmund Waller], *A Vindication of the King, with Some Observations upon the Two Houses*, Λονδίνο, 1642.

John White, *The First Century of Scandalous, Malignant Priests*, Λονδίνο, 1643.

Εφημερίδες

A Perfect Diurnall of Some Passages in Parliament, τεύχος 4 (17-24 Ιουλίου 1643): E.249(29).

A Perfect Diurnall of Some Passages in Parliament, τεύχος 5 (24-31 Ιουλίου 1643): E.249(30).

A Perfect Diurnall of Some Passages in Parliament, τεύχος 231 (27 Δεκεμβρίου 1647-3 Ιανουαρίου 1648): E.520(21).

A Perfect Diurnall of the Passages in Parliament, τεύχος 1 (13-20 Ιουνίου 1642): E.202(8).

A Perfect Diurnall of the Passages in Parliament, τεύχος 3 (27 Ιουνίου-4 Ιουλίου 1642): E.202(13).

A Perfect Diurnall of the Passages in Parliament, τεύχος 4 (4-11 Ιουλίου 1642): E.202(15).

A Perfect Diurnall of the Passages in Parliament, τεύχος 37 (20-27 Φεβρουαρίου 1643): E.246(30).

Certaine Informations from severall parts of the Kingdome, τεύχος 28 (24-31 Ιουλίου 1643): E.62(16).

England's Memorable Accidents (19-26 Σεπτεμβρίου 1642): E.240(12).

Mercurius Aulicus, 8^η εβδομάδα (19-25 Φεβρουαρίου 1643): E.246(41).

Mercurius Aulicus, 22^η εβδομάδα (28 Μαΐου-3 Ιουνίου 1643): E.106(2).

Mercurius Aulicus, 29^η εβδομάδα (16-22 Ιουλίου 1643): E.63(2).

Mercurius Aulicus, 30^η εβδομάδα (23-29 Ιουλίου 1643): E.64(11).

Mercurius Aulicus, 24^η εβδομάδα (9-15 Ιουνίου 1644): E.53(5).

Mercurius Civicus, τεύχος 122 (18-25 Σεπτεμβρίου 1645): E.308(8).

Mercurius Elencticus, τεύχος 3 (12-19 Νοεμβρίου 1647): E.416(13).

Mercurius Elencticus, τεύχος 21 (12-19 Απριλίου 1648): E.436(9).

Mercurius Elencticus, τεύχος 26 (17-24 Μαΐου 1648): E.443(45).

Mercurius Melancholicus, τεύχος 16 (11-19 Δεκεμβρίου 1647): E.420(4).

Mercurius Pragmaticus, τεύχος 16 (28 Δεκεμβρίου 1647-4 Ιανουαρίου 1648): E.421(29).

Perfect Occurences of Every Daie journall in Parliament, τεύχος 67 (7-14 Απριλίου 1648): E.522(17).

Perfect Occurences of Every Daies journall in Parliament, τεύχος 72 (11-18 Μαΐου 1648): E.522(29).

Perfect Occurences of Parliament, 40^η εβδομάδα (19-26 Σεπτεμβρίου 1645): E.264(19).

Some Speciall Passages from Westminster, London, Yorke, and other Parts, τεύχος 5 (20-28 Ιουνίου 1642): E.202(9).

The Kingdomes Weekly Intelligencer, τεύχος 27 (18-25 Ιουλίου 1643): 61(22).

The Kingdomes Weekly Intelligencer, τεύχος 118 (16-23 Σεπτεμβρίου 1645): E.302(23).

The Kingdomes Weekly Intelligencer, τεύχος 241 (28 Δεκεμβρίου 1647-4 Ιανουαρίου 1648): E.421(30).

The Kingdomes Weekly Intelligencer, τεύχος 255 (4-11 Απριλίου 1648): E.435(16).

The Man in the Moon, τεύχος 24 (26 Σεπτεμβρίου-10 Οκτωβρίου 1649): E.575(16).

The Moderate Intelligencer, τεύχος 146 (30 Δεκεμβρίου 1647-6 Ιανουαρίου 1648): E.422(5).

The Perfect Weekly Account, τεύχος 3 (5-12 Απριλίου 1648): E.435(20).

Νεώτερες εκδόσεις χειρόγραφων πηγών και αρχειακών συλλογών

‘An Account of Herefordshire in the First Civil War’, επιμ. I. Atherton, *Midland History*, 21:1 (1996), σελ. 136-155.

Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice, τόμος 26, 1642-1643, επιμ. A.B. Hinds, Λονδίνο: His Majesty’s Stationary Office, 1925 στο

British History Online: <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol26>.

‘Extracts from the Petitions of the Sussex Clubmen, 26 September 1645’, στο J. Morrill, *The Revolt of the Provinces: Conservatives and Radicals in the English Civil War 1630-1650*, Λονδίνο: George Allen & Unwin, 1976, σελ. 197-199.

Hertford County Records: Notes and Extracts from the Sessions Rolls 1581 to 1698, τόμος 1, επιμ. W.J. Hardy, Χέρτφορντ, 1905.

Historical Manuscript Commission, 2nd Report, Λονδίνο: Her Majesty’s Stationary Office, 1874.

Historical Manuscript Commission, 13th Report, Appendix, Part I: The Manuscripts of His Grace the Duke of Portland, vol. I, Λονδίνο: Her Majesty’s Stationary Office, 1891.

Historical Manuscript Commission, 14th Report, Appendix, Part II: The Manuscripts of His Grace the Duke of Portland, vol. III, Λονδίνο: Her Majesty’s Stationary Office, 1894.

Journal of the House of Commons, τόμοι 2 & 3, Λονδίνο: His Majesty’s Stationary Office, 1802.

Journal of the House of Lords, τόμος 5, Λονδίνο: His Majesty’s Stationary Office, 1767.

Middlesex County Records, vol. III, επιμ. J. Cordy Jeaffreson, Λονδίνο: The Middlesex County Records Society, 1888.

The Clarke Papers, επιμ. C.H. Firth, 4 τόμοι, Ουέστμινστερ: Camden New Series, τόμος 54, 1891-1901.

Three Centuries of Derbyshire Annals, as Illustrated by the Records of the Quarter Sessions of the Country of Derby, επιμ. J.C. Cox, 2 τόμοι, Λονδίνο: Bemrose and Sons, 1890.

Western Circuit Assize Orders 1629-1648: A Calendar, επιμ. J.S. Cockburn, Λονδίνο: Camden Fourth Series, τεύχος 17, 1976.

‘The Parliamentary Diary of John Boys, 1647-8’, επιμ. D. Underdown, *Historical Research*, 39:100 (1966), σελ. 141-164.

Letters of Lady Brilliana Harley, επιμ. T.T. Lewis, Λονδίνο: Camden Old Series, τόμος 58, 1854.

The Diary of the Rev. Ralph Josselin 1616-1683, επιμ. E. Hockliffe, Λονδίνο: Camden Third Series, τόμος 15, 1908.

Diary of Henry Townshend of Elmley Lovett, 1640-1663, επιμ. J.W. Willis Bund, 2 τόμοι, Λονδίνο: Worcestershire Historical Society, 1920.

‘The Diary of Isabella, Wife of Sir Roger Twysden’, επιμ. F.W. Bennitt, *Archaeologia Cantiana*, 51 (1939), σελ. 113-136.

Bulstrode Whitelocke, *Memorials of the English Affairs from the Beginning of the Reign of Charles the First to the Happy Restoration of King Charles the Second*, 4 τόμοι, Οξφόρδη: Oxford University Press, 1853.

2. Δευτερογενής βιβλιογραφία

Βιβλία και άρθρα

R. Ashton, *Counter-Revolution: The Second Civil War and Its Origins, 1646-8*, New Haven, CT: Yale University Press, 1994.

M. Bloch, *Les rois thaumaturges: études sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre*, Παρίσι: Armand Colin, 1961.

C. Boswell, ‘Popular Grievances and Royalist Propaganda in Interregnum England’, *The Seventeenth Century*, 27:3 (2012), σελ. 313-334.

L. Bowen, ‘Royalism, Print, and the Clergy in Britain, 1639-1640 and 1642’, *The Historical Journal*, 56:2 (2013), σελ. 297-319.

M. Braddick, ‘Popular Politics and Public Policy: The Excise Riot at Smithfield in February 1647 and Its Aftermath’, *The Historical Journal*, 34:3 (1991), σελ. 597-626.

- M. Braddick, 'Prayer Book and Protestation: Anti-Popery, Anti-Puritanism and the Outbreak of the English Civil War', στο C. Prior & G. Burgess (επιμ.), *England's Wars of Religion, Revisited*, Farnham: Ashgate, 2011, σελ. 125-145.
- H. Brayman Hackel, 'Popular Literacy and Society', στο J. Raymond (επιμ.), *The Oxford History of Popular Print Culture, Vol. I: Cheap Print in Britain and Ireland to 1660*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2011, σελ. 88-100.
- Κ. Γαγανάκης, *Ο πόλεμος των λέξεων: θρησκευτική διαμάχη και προπαγάνδα στη Γαλλία τον καιρό της νύχτας του Αγίου Βαρθολομαίου*, Αθήνα: Νεφέλη, 2003.
- B. Capp, 'Taylor, John [called the Water Poet] (1578-1653)', *Oxford Dictionary of National Biography*, 2004 [στο διαδίκτυο]. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/27044>.
- B. Capp, *The World of John Taylor the Water-Poet, 1578-1653*, Οξφόρδη: Clarendon Press, 1994.
- P. Collinson, *The Elizabethan Puritan Movement*, Λονδίνο: Jonathan Cape, 1967.
- J. Crawford, 'Oral Culture and Popular Print', στο J. Raymond (επιμ.), *The Oxford History of Popular Print Culture, Vol. I: Cheap Print in Britain and Ireland to 1660*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2011, σελ. 114-129.
- D. Cressy, *Charles I and the People of England*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2015.
- D. Cressy, *Dangerous Talk: Scandalous, Seditious, and Treasonable Speech in Pre-Modern England*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2010.
- R. Cust, 'News and Politics in Early Seventeenth-Century England', *Past & Present*, 112 (1986), σελ. 60-90.
- R. Cust, 'Politics and the Electorate in the 1620s', στο R. Cust & A. Hughes (επιμ.), *Conflict in Early Stuart England: Studies in Religion and Politics 1603-1642*, Abingdon: Routledge, 1989, σελ. 134-167.
- R. Cust & A. Hughes, 'Introduction: After Revisionism', στο R. Cust & A. Hughes (επιμ.), *Conflict in Early Stuart England: Studies in Religion and Politics 1603-1642*, Abingdon: Routledge, 1989, σελ. 1-46.

- E. Duffy, 'The Godly and the Multitude in Stuart England', *The Seventeenth Century*, 1:1 (1986), σελ. 31-55.
- C. Durston, 'Puritan Rule and the Failure of Cultural Revolution, 1645-1660', στο C. Durston & J. Eales (επιμ.), *The Culture of English Puritanism, 1560-1700*, Νέα Υόρκη: Macmillan Education, 1996, σελ. 210-233.
- J. Eales, 'Kent and the English Civil Wars, 1640-1660', στο F. Lansberry (επιμ.), *Government and Politics in Kent, 1640-1914*, Woodbridge: The Boydell Press, 2001, σελ. 1-33.
- I. Gentles, 'Parliamentary Politics and the Politics of the Street: The London Peace Campaigns of 1642-3', *Parliamentary History*, 26:2 (2007), σελ. 139-159.
- I. Gentles, *The English Revolution and the Wars in the Three Kingdoms, 1638-1652*, Abingdon: Routledge, 2007.
- I. Gentles, 'The Struggle for London in the Second Civil War', *The Historical Journal*, 26:2 (1983), σελ. 277-305.
- P. Gladwish, 'The Herefordshire Clubmen: A Reassessment', *Midland History*, 10:1 (1985), σελ. 62-71.
- A. Halasz, *The Marketplace of Print: Pamphlets and the Public Sphere in Early Modern England*, Κέιμπριτζ: Cambridge University Press, 1997.
- T. Harris, *Rebellion: Britain's First Stuart Kings, 1567-1642*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2014.
- C. Hill, *Change and Continuity in Seventeenth-Century England*, Κέιμπριτζ, MA: Harvard University Press, 1975.
- C. Hill, *The Century of Revolution 1603-1714*, Λονδίνο: Routledge, 1980 (1^η έκδοση: 1961).
- A. Hopper, 'The Clubmen of the West Riding of Yorkshire During the First Civil War: "Bradford Club-Law"', *Northern History*, 36:1 (2000), σελ. 59-72.
- A. Hopper, 'The Great Blow' and the Politics of Popular Royalism in Civil War Norwich', *The English Historical Review*, 133:560 (2018), σελ. 32-64.

- A. Hopper, 'The Wortley Park Poachers and the Outbreak of the English Civil War', *Northern History*, 44:2 (2007), σελ. 93-114.
- A. Hughes, *Gangraena and the Struggle for the English Revolution*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2004.
- A. Hughes, *Gender and the English Revolution*, Abingdon: Routledge, 2007.
- A. Hughes, 'Local History and the Origins of the Civil War', στο R. Cust & A. Hughes (επιμ.), *Conflict in Early Stuart England: Studies in Religion and Politics 1603-1642*, Abingdon: Routledge, 1989, σελ. 224-253.
- A. Hughes, *Politics, Society and Civil War in Warwickshire, 1620-1660*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1987.
- A. Hughes, *The Causes of the English Civil War*, Basingstoke: Macmillan Press, 2^η έκδοση: 1998.
- R. Hutton, *The Royalist War Effort 1642-1646*, Λονδίνο: Routledge, 1982.
- R. Hutton, 'The Worcester Clubmen in the English Civil War', *Midland History*, 5:1 (1979), σελ. 39-49.
- M. Ingram, 'From Reformation to Toleration: Popular Religious Cultures in England, 1540-1690', στο T. Harris (επιμ.), *Popular Culture in England, c. 1500-1850*, Basingstoke: Macmillan Press, 1995, σελ. 95-123.
- C. Kyle, 'Monarch and Marketplace: Proclamations as News in Early Modern England', *Huntington Library Quarterly*, 78:4 (2015), σελ. 771-787.
- P. Lake, 'Anti-Puritanism: The Structure of a Prejudice', στο K. Fincham & P. Lake (επιμ.), *Religious Politics in Post-Reformation England*, Woodbridge: The Boydell Press, 2006, σελ. 80-97.
- P. Lake & S. Pincus, 'Rethinking the Public Sphere in Early Modern England', *Journal of British Studies*, 45:2 (2006), σελ. 270-292.
- K. Lindley, *Fenland Riots and the English Revolution*, Λονδίνο: Heinemann Education Books, 1982.
- J. Loxley, *Royalism and Poetry in the English Civil Wars: The Drawn Sword*, Basingstoke: Macmillan Press, 1997.

- J. L. Malcolm, *Caesar's Due: Loyalty and King Charles 1642-1646*, Λονδίνο: Royal Historical Society, 1983.
- J. Maltby, *Prayer Book and People in Elizabethan and Early Stuart England*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1998.
- B. Manning, *The English People and the English Revolution*, Harmondsworth: Penguin Books, 1976.
- J. McElligott, *Royalism, Print and Censorship in Revolutionary England*, Woodbridge: The Boydell Press, 2007.
- J. McElligott & D. Smith, 'Introduction: Rethinking Royalists and Royalism', στο J. McElligott & D. Smith (επιμ.), *Royalists and Royalism during the English Civil Wars*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2007, σελ. 1-15.
- J. McElligott & D. Smith (επιμ.), *Royalists and Royalism during the English Civil Wars*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2007.
- M. Mendle, 'The Royalist Origins of the Separation of Powers', στο J. McElligott & D. Smith (επιμ.), *Royalists and Royalism during the English Civil Wars*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2007, σελ. 175-191.
- A. Milton, 'Anglicanism and Royalism in the 1640s', στο J. Adamson (επιμ.), *The English Civil War: Conflict and Contexts, 1640-49*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, σελ. 61-81.
- J. Morrill, 'Devereux, Robert, third earl of Essex (1591-1646)', *Oxford Dictionary of National Biography*, 2004 [στο διαδίκτυο]. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/7566>.
- J. Morrill, 'The Church in England, 1642-9', στο J. Morrill (επιμ.), *Reactions to the English Civil War 1642-1649*, Basingstoke: Macmillan Press, 1982, σελ. 89-114.
- J. Morrill, 'The Ecology of Allegiance in the English Revolution', *Journal of British Studies*, 26:4 (1987), σελ. 451-467.
- J. Peacey, 'News, Pamphlets, and Public Opinion', στο L. Lunger Knoppers (επιμ.), *The Oxford Handbook of Literature and the English Revolution*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2012, σελ. 173-189.

- J. Peacey, *Print and Public Politics in the English Revolution*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2013.
- N. Poyntz, 'The Attack on Lord Chandos: Popular Politics in Cirencester in 1642', *Midland History*, 35:1 (2010), σελ. 71-88.
- M. Reynolds, *Godly Reformers and their Opponents in Early Modern England: Religion in Norwich, c. 1560-1643*, Woodbridge: The Boydell Press, 2005.
- C. Russell, *The Fall of the British Monarchies, 1637-1642*, Οξφόρδη: Clarendon Press, 1991.
- K. Sharpe, *Image Wars: Promoting Kings and Commonwealths in England, 1603-1660*, New Haven, CT: Yale University Press, 2010.
- D. Smith, *Constitutional Royalism and the Search for Settlement, c. 1640-1649*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1994.
- J. Smith, 'The Commonwealth Cavalier', *Studies in Philology*, 114:3 (2017), σελ. 609-640.
- R.M. Smuts, *Culture and Power in England, 1585-1685*, Basingstoke: Macmillan Press, 1999.
- J.P. Sommerville, *Royalists and Patriots: Politics and Ideology in England, 1603-1640*, Abingdon: Routledge, 2^η έκδοση: 1999.
- M. Spufford, 'Puritanism and Social Control?', στο A. Fletcher & J. Stevenson (επιμ.), *Order and Disorder in Early Modern England*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1985, σελ. 41-57.
- M. Stoye, *Loyalty and Locality: Popular Allegiance in Devon during the English Civil War*, Έξετερ: University of Exeter Press, 1994.
- M. Stoye, 'Pagans or Paragons?': Images of the Cornish during the English Civil War', *The English Historical Review*, 111:441 (1996), σελ. 299-323.
- M. Stoye, *Soldiers and Strangers: An Ethnic History of the English Civil War*, New Haven, CT: Yale University Press, 2005.
- D. Underdown, 'A Reply to John Morrill', *Journal of British Studies*, 26:4 (1987), σελ. 468-479.

D. Underdown, *Revel, Riot, and Rebellion: Popular Politics and Culture in England 1603-1660*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 1985.

D. Underdown, 'The Chalk and the Cheese: Contrasts Among the English Clubmen', *Past & Present*, 85 (1979), σελ. 25-48.

J. Walter, '“Abolishing Superstition with Sedition”? The Politics of Popular Iconoclasm in England 1640-1642', *Past & Present*, 183 (2004), σελ. 79-123.

J. Walter, 'Confessional Politics in Pre-Civil War Essex: Prayer Books, Profanations, and Petitions', *The Historical Journal*, 44:3 (2001), σελ. 677-701.

J. Walter, *Covenanting Citizens: The Protestation Oath and Popular Political Culture in the English Revolution*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2017.

J. Walter, *Crowds and Popular Politics in Early Modern England*, Μάντσεστερ: Manchester University Press, 2006.

J. Walter, 'Crowds and Popular Politics in the English Revolution', στο M. Braddick (επιμ.), *The Oxford Handbook of the English Revolution*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2015, σελ. 330-346.

J. Walter, 'Popular Iconoclasm and the Politics of the Parish in Eastern England, 1640-1642', *The Historical Journal*, 47:2 (2004), σελ. 261-290.

J. Walter, 'The English People and the English Revolution Revisited', *History Workshop Journal*, 61 (2006), σελ. 171-182.

J. Walter, *Understanding Popular Violence in the English Revolution: The Colchester Plunderers*, Κέιμπριτζ: Cambridge University Press, 1999.

M.D.G. Wanklyn & B.P. Young, 'A King in Search of Soldiers: Charles I in 1642. A Rejoinder', *The Historical Journal*, 24:1 (1981), σελ. 147-154.

A. Wood, 'Beyond Post-Revisionism? The Civil War Allegiances of the Miners of the Derbyshire 'Peak Country'', *The Historical Journal*, 40:1 (1997), σελ. 23-40.

A. Wood, *Riot, Rebellion and Popular Politics in Early Modern England*, Basingstoke: Palgrave, 2002.

A. Wood, 'The Place of Custom in Plebeian Political Culture: England, 1550-1800', *Social History*, 22:1 (1997), σελ. 46-60.

A. Wood, *The Politics of Social Conflict: The Peak Country 1520-1770*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1999.

K. Wrightson, *English Society, 1580-1680*, Λονδίνο: Routledge, 1982.

Διδακτορικές διατριβές

Φ. Ντάνου, *Καθολικισμός, προδοσία και προπαγάνδα στην Αγγλία της Ελισάβετ Α', 1558-1585: στρατηγικές συγκρότησης της αγγλικής εθνικής ταυτότητας μέσα από το δημόσιο λόγο περί προδοσίας*, Διδακτορική Διατριβή: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2008.

S. Osborne, *Popular Religion, Culture and Politics in the Midlands, c. 1638-1646*, Διδακτορική Διατριβή: University of Warwick, 1993.

3. Ιστοσελίδες

<https://archive.org/>

<http://eebo.chadwyck.com/>

<https://someset-cat.swheritage.org.uk/>

<https://www.british-history.ac.uk/>

<https://www.oxforddnb.com/>